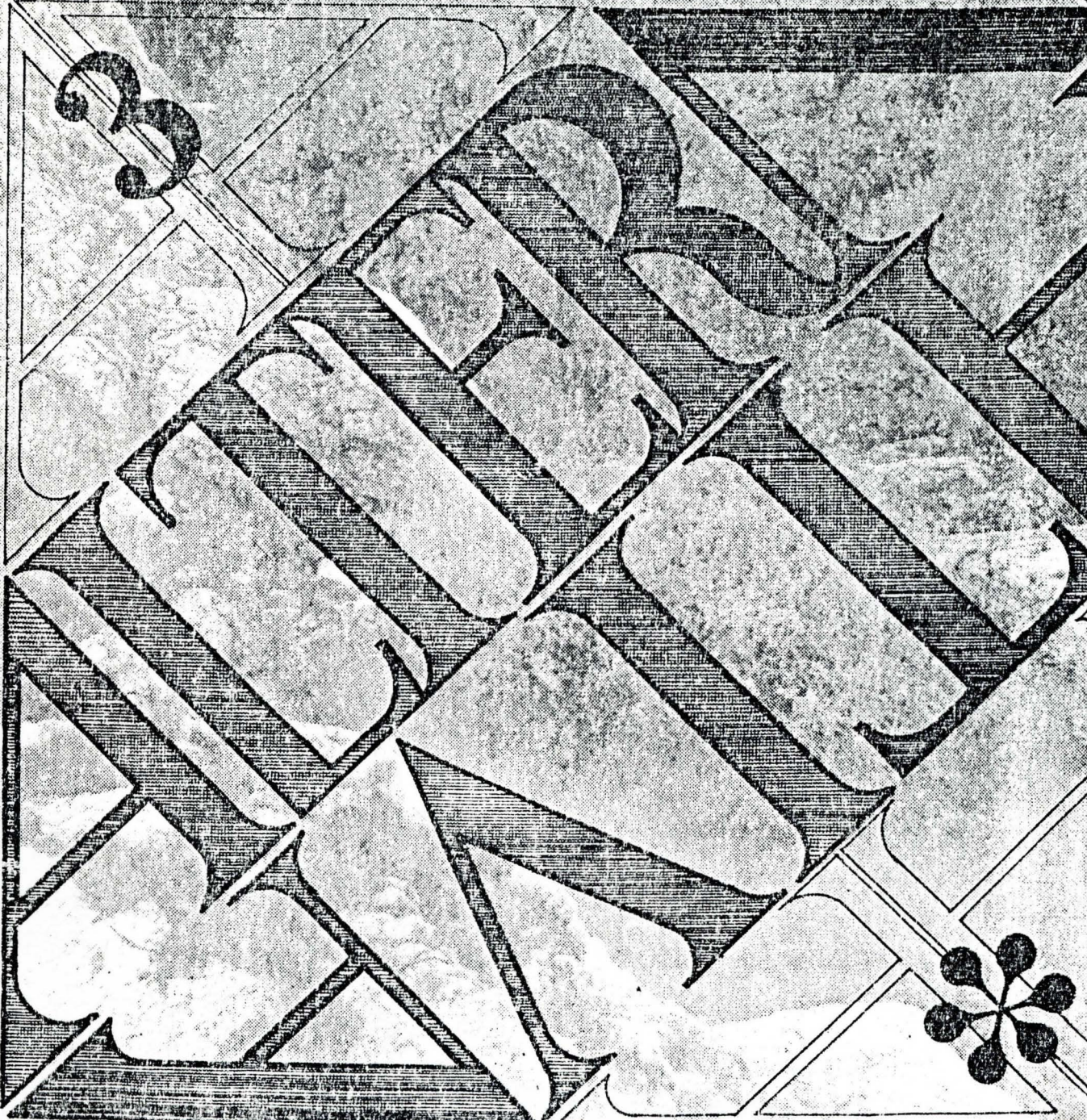

ALTERNATIVA
CASA DE PRODUTOS NATURAIS
C/ ALVARO DE CASTRO, 10
1000-000 LISBOA

www.alternativa.pt

ALTERNATIVA

číslo 3

REVUE
PRO NEZÁVISLOU
POLITIKU

HNUTÍ ZA
OBČANSKOU
SVOBODU

SRPEN
1989

Obsah

ŽIVOT KOLEM NÁS

	str.
Principy nové ústavy /návrh HOS/	5
Právo na opozici /Jiří Kantůrek/	8
Testovací terén /Václav Havel/	10
Dnešní téma: dialog /Jan Štern ml./	11
Poučení z krizového vývoje /Ladislav Lipanský/	13
Pohled oknem /Karel Biňovec/	16
O reformách a lidech /Vojtěch Wagner/	17
Dosáhneme životní úrovně Rakouska nebo Rumunska ? /Blanka Hrabínová/	19
Vyhlášení /Lubomír Feldek/	20
K náboženské svobodě v Československu /Josef Zvěřina/	21
Ještě k Janu Palachovi /Jan Dus/	23

ÚVAHY, STATI, STUDIE

Demokratická revoluce ve vnějším impériu ? /Vilém Prečan/	27
Antinomie jednoty /Einheit macht unfrei/ /Pavel Nauman/	31
A bude po problému ? /Jan Štern/	38
Intelektuálové a moc v Československu /Jacques Rupnik/	40
Pražské jaro 1968 /Josef Kalvoda/	47
Ekonomická reforma, vykořisťování a motivace /Evžen Štěrba/	52

DISKUSE, POLEMIKA

Odpověď Pevlu Naumanovi a Ludvíku Vaculíkovi /Jan Dus/	59
K polemické stati Petra Uhla "Demokracii pro některé": Myšlení ve stínu modly /Bohumír Janát/	61
Užitečné zlo /Josef Vohryzek/	64
Samospráva, anebo parlament ? /Martin Palouš/	66
O nesouhlasu s jedním nesouhlasem /Jindřich Konečný/	68
Na okraj problémů Sever - Jih /Petr Grafnetr/	70

BIBLIOGRAFIE, PŘEKLADY

Z ankety KAPITALISMUS, SOCIALISMUS A DEMOKRACIE:

Sidney Hook	73
Bayard Rustin	76
Carl Gershman	78

Z DOPISŮ

František Řehánek, Daniel Kroupa, -sk-, Zdeněk Tlustý, Petr Sýkora	83
--	----

DOKUMENTY, KTERÉ NEZAPADLY

Deklarace práv člověka a občana z r. 1789	89
---	----

NÁŠ ROZHOVOR

Dopis do Paříže /místo rozhovoru s Ladislavem Lisem/	93
--	----

V tomto čísle jsou použity aforismy Františka Kani z Jihlavy

Copied from an original xerox-copy, bound and
made available by

DOKUMENTATIONSZENTRUM ZUR FÖRDERUNG DER UNABHÄNGIGEN
TSCHECHOSLOWAKISCHEN LITERATUR e.V. for research and
information purposes. Copyright continues to be held by
each individual author and must be strictly observed. If
clarification is required, please consult the Centre
before publication of any item.

DOKUMENTATIONSZENTRUM
SCHWARZENBERG 6
D-8533 SCHEINFELD
Tel. 09162/7761

Redakční rada:

Rudolf Battěk, Karel Biňovec /Ostrava/, Pavel Bratinka,
Milan Jelínek /Brno/, Pavel Nauman, Martin Palouš,
Jaroslav Šebesta /Jihlava/, Milan Šimečka /Bratislava/
Odpovědný redaktor: Jiří Kantůrek

Názory obsažené v jednotlivých příspěvcích nemusí vždy vyjadřovat stanovisko redakce.
Při přejímání původních materiálů z naší revue uvádějte vždy pramen.
Uzávěrka tohoto čísla 31. července 1989

Život kolem nás

PRINCIPY NOVÉ ÚSTAVY

Spolu se Zpravodajem HCS /č.4, červen 1989/ uveřejňujeme text návrhu "Principy nové ústavy" a zároveň nabízíme stránky naší revue k diskusi o této závažné problematice.
Red.

Vážení spoluobčané,

předkládáme k diskusi účastníkům Hnutí za občanskou svobodu i všem ostatním zájemcům principy, které by se - podle našeho názoru - měly promítnout do znění nové ústavy. Nejde tedy o návrh článků ústavy, nýbrž o zásady, které by nová ústava měla respektovat.

Po zpracování Vašich připomínek se pokusíme vypracovat ideový návrh ústavy.

Připomínky zasílejte na adresy členů Prozatímního koordinačního výboru HCS.

P r i n c i p y n o v é ú s t a v y

Žádná společnost si nemůže dovolit žít a fungovat bez určitých pravidel. V moderních společnostech jsou obvykle hlavní zásady soužití občanů stanoveny ústavou. Z ní jsou pak odvozena a jí striktně podléhají všechna další podrobnější pravidla: jak jednotlivé zákony, tak aktuální rozhodnutí výkonné moci.

Jsme rozhodnými stoupenci demokratického uspořádání vztahů mezi občany navzájem i v celé společnosti. Nevedou nás k tomu jen důvody ideové a mravní, ale také prosté historické konstatování, že v posledních stoletích se společnosti, organizované na demokratickém principu - bez ohledu na konkrétní formu vlády - ukázaly jako nejefektivnější co do spravedlnosti, humanity a v nejspolečennější řadě i prosperity.

Demokracii je cizí názor, že občané jsou zde kvůli státu. Masaryk se ve svém prvním presidentském poselství k sněmovně dovolává Lincolnovy definice demokracie /vláda lidu, lidem a pro lid/ a praví: "Podstata demokracie je v administraci a samosprávě. Demokracie není panování, nýbrž práce k zabezpečení spravedlnosti. A spravedlnost je matematikou humanity."

Demokratický princip, jak byl rozpracován od antiky až po dnešek, předpokládá, že všechna moc je odvozena z vůle lidu, že si

však současně tato vůle ukládá nepřekročitelné meze, zavazující ji respektovat morálku a přirozené právo, chránit práva jednotlivců, specifických menšin i momentální opozice, jakož i umožňovat pluralitu všech těchto názorů, postojů a zájmů, které otevřeně nesměřují k násilné likvidaci demokratické společnosti.

Právě ústava obvykle stanoví ona základní "pravidla hry", jímž jsou podřízeny jak vzájemné vztahy občanů, tak poměr mezi občany a státem. Ústava deklaruje nezadatelná práva občanů, současně však také autoritu státu a jeho zákonů, nakolik byly z vůle lidu a ve prospěch lidu shledány rozumnými a nevyhnutelnými. Tuto autoritu propůjčuje ústava toliko podmíněně - rozhodně ne silám, které by pod záštitou většiny nebo násilí hodlaly provozovat neomezenou svévoli. proto je vskutku dobrá ústava spíše výčtem nepřekročitelných omezení moci, jejího striktního rozdělení na oblast zákonodárnou, výkonnou a soudní a mechanismů její kontroly, než nějakým pozitivním programem povznesení společnosti.

Odpovídá to tradici demokracie. Její základní problém totiž netkví jen v tom, jak zabezpečit vládu většiny, ale také v tom, jak zabránit jejímu zneužití. Demokratická společnost může velice dobře fungovat i bez psané ústavy - pomíneme-li dávnou minulost, viz příklad současné Velké Británie. Naopak špatná ústava - špatná nejen v tom smyslu, že by přímo deklarovala věci zhoubné a nemravné, ale třeba jen v tom, že neskýtá dostatečné záruky lidských práv a že se vyjadřuje příliš ideologickým jazykem a deleguje příliš mnoho pravomocí na jiné zákonné a dokonce podzákonné normy - se může ze záruky demokratické vlády změnit v principiální překážku jejího uplatnění a nástroj totalitního zotročení.

Proto, má-li naše budoucí ústava plnit svou funkci základního kamene demokratické, spravedlivé a na humanitních principech založené společnosti, měla by se - kromě jiného - držet následujících zásad:

1/ Měla by být co možná stručná, právně přesná a hlavně zcela zbavená ideologických pojmů a konstrukcí typu "pracující lid",

"marxisticko-leninský vědecký světový názor", "socialistické společenské a státní zřízení", "vedoucí úloha" apod.

2/ Neměla by obsahovat neurčitá a časově nevyhraněná omezení státní suverenity, vázaná na tu či onu politickou alianci či cokoliv podobného. Suverenita republiky může být omezena jen řádnými smluvními závazky a přijatými ustanoveními mezinárodního práva, jejichž slučitelnost s ústavou potvrdil ústavní soud.

V dalším textu předkládáme některé principy, z nichž by měla vycházet připravovaná ústava. Tyto návrhy si nečiní nárok ani na definitivnost ani na úplnost: předkládáme je k široké diskusi a soustřeďujeme se především na problémy, které jsou podle našeho názoru v současné ústavě opominuty nebo řešeny zcela nevhodně.

I. Principy státního zřízení

Československo je demokratickou republikou, založenou na zastupitelském principu. Moc je rozdělena mezi zákonodárné, výkonné a justiční orgány. Výkonné orgány jsou odpovědné orgánům zákonodárným, přičemž tyto jsou voleny rovnými, přímými a tajnými volbami.

Ústava nesmí zakotvovat privilegované postavení žádné strany ani jiné organizace.

Československo je federací dvou národních republik, České a Slovenské. Dosavadní ústavní pravomoc obou republik není možno omezovat pod žádnými záminkami. Naopak by bylo vhodné, kdyby vedle československé ústavy existovaly i ústavy obou republik. Všeobecné deklaraci dosavadní ústavy o dobrovolném svazku dvou rovnoprávných národů by měl být dán reálný právní základ ústavním postulováním práva na národní sebeurčení až po eventuální odtržení. V rámci České republiky je třeba nově vymezit postavení Moravy s respektem k její historické a kulturní specifičnosti.

Československá republika i obě národní republiky mají své státní symboly, znak, vlajku a hymnu. Nová ústava by měla anulovat necitlivé zásahy do tradiční podoby těchto symbolů, provedené v posledních čtyřiceti letech.

II. Práva občanů

Všem československým občanům se zaručuje:

- ochrana osobní svobody a ochrana osobnosti, rodiny a majetku;

- svoboda pobytu a pohybu na území státu, svoboda opustit stát a kdykoli se do něj vrátit;
- svoboda svědomí a přesvědčení;
- svoboda projevu;
- svoboda přijímat a šířit informace, včetně přístupu k veřejným sdělovacím prostředkům;
- svoboda shromažďovací
- svoboda společnická; včetně svobody zakládat odborová sdružení a politické strany nebo kluby;
- rovnoprávná účast na správě své země - především právo volit a být volen nesmí podléhat žádné politické diskriminaci;

Tato práva a svobody musí ústava zabezpečit minimálně v rozsahu stanoveném Paktem o občanských a politických právech. Případná omezení těchto práv z důvodů ohrožení národní bezpečnosti nebo veřejného pořádku musí být v ústavě a v příslušných zákonech definována tak, aby nemohla být zneužita proti duchu těchto práv a svobod.

III. Hospodářství a ekologie

V souladu s manifestem HOS se domníváme, že ústava by měla zaručit pluralitu forem hospodářského podnikání, a to na základě společenského, družstevního, obecního i soukromého vlastnictví výrobních prostředků. Konkrétní rozvoj těchto forem a jejich vzájemný poměr je věcí vývoje a hospodářské politiky, která musí respektovat politickou vůli občanů a obecný prospěch. Současně musí ústava zabezpečit ochranu zákonně nabytého majetku.

V ústavě by mělo být nové ustanovení o ochraně krajiny a životního prostředí.

IV. Sociální práva a jistoty

zaručovaná dosavadní ústavou, někdy pouze deklarativně, je nutno bezpodmínečně doplnit zárukami pro nezávislou iniciativu společnosti v této oblasti. Patří sem například právo na svobodnou odborářskou činnost včetně práva na stávkou nebo možnost vytváření různých družstevních, svépomocných a charitativních sdružení.

V. Svoboda výchovy, kultury a vědeckého bádání

Výchova se má dít v duchu humanistických tradic. Všichni občané musí mít rovný přístup ke vzdělání. Podle obou Paktů o lidských právech jsou to výhradně rodiče, kdo mají právo rozhodovat o morální a náboženské výchově svých dětí a kdo současně mají mít

možnost volit pro ně školy odpovídající zaměření, včetně škol zřízených mimo oblast státního školství.

Svoboda vědeckého bádání a umělecké tvorby nesmí podléhat žádným ideologickým omezením. Obě tyto oblasti by měly být organizovány tak, aby se uplatnil princip pluralismu a volné soutěže.

VI. Náboženská práva

Náboženská svoboda je zaručena ústavou a nikdo nesmí být pro své náboženské přesvědčení a pro jeho projevy diskriminován. Tato svoboda zahrnuje právo projevovat svou víru sám nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně, a to prováděním náboženských úkonů a obřadů, vyučováním, šířením publikací apod. Náboženská svoboda zahrnuje právo věřících a církví organizovat se podle svých vnitřních norem a bez zásahů státu si vybírat své duchovní představitele.

VII. Práva národnostních menšin

Kromě obou státních národů žije ve společné republice značné množství příslušníků národnostních menšin: Maďarů, Poláků, Ukrajinců - Rusínů, Němců, Cikánů - Romů a Židů. Je nevyhnutelné uznat existenci obou posledně zmíněných národností, které dosavadní ústavní zákon pomíjí /až Cikáni - Romové jsou druhou nejpočetnější menšinou v ČSSR/. Příslušníkům národnostních menšin musí být nad rámec běžných občanských práv zajištěna specifická menšinová práva, individuální i kolektivní. Stát bude usnadňovat styk národnostní menšiny s jejím kmenovým národem a bude všemožně podporovat rozvoj školství a kultury národnostních menšin v jejich vlastních jazycích. Jakákoli forma programové asimilace menšiny je ústavně zakázaná.

VIII. Justiční systém

Soudní soustava musí být bezpodmínečně doplněna o Ústavní soud a o soustavu správních soudů. Ústavní soud bude povinen, a to i na základě individuálních návrhů občanů, zkoumat soulad zákonů, předpisů nižší úrovně a jejich konkrétně použitých interpretací s Ústavou ČSSR. Zjistí-li nesoulad, má právo a povinnost účinnost těchto zákonů i z nich odvozených rozhodnutí pozastavit. Správní soudy budou povinny na žádost kte-

réhokoli účastníka správního řízení přezkoumat jakékoli správní rozhodnutí. Soudcové všech nejvyšších soudních grémií by měli být voleni, a to na období velmi dlouhé, aby se tak zabezpečila jejich nezávislost.

Dále navrhuje zvažít možnost zavedení porotních soudů. Navrhujeme zavést instituci vyšetřovacího soudce, který by na rozdíl od dnešní komplikované symbiózy policejního vyšetřovatele a prokurátora nesl plnou odpovědnost za průběh trestního řízení. Role a možnosti obhajoby v trestním řízení by měly být posíleny. Posléze by měla být obnovena možnost soukromé žaloby ve věcech trestních, zvláště v těch případech, kdy žalované trestné činy byly spáchány státními orgány nebo jejich příslušníky.

IX. Branná povinnost

V ústavě by mělo být ustanovení, že nikdo nesmí být nucen k službě ve zbraní, pokud je to v rozporu s jeho svědomím nebo náboženským přesvědčením. Pro tyto "odpírače" musí být zřízena náhradní pracovní služba nemilitárního charakteru.

16. června 1989	Prozatímní koordinační výbor Hnutí za občanskou svobodu
Rudolf Battěk,	Křížíkova 78, 186 00 Praha 8
Václav Benda,	Karlovo nám. 18, 120 00 Praha 2
Pavel Bratinka,	Sukova 3, 160 00 Praha 6
Ján Čarnogurský,	Adlerova 10, 841 02 Bratislava - Dúbravka
Jaromír Glac,	Revoluční 254, 735 32 Rychvald
Tomáš Hradílek,	Zahradní 892, 751 31 Lipník n. Bečvou
Ladislav Lis,	Šiškovka 1228, 182 00 Praha 8
Ivan Mašek,	Na Štáhlavce 16, 160 00 Praha 6
Pavel Nauman,	Špálova 24, 162 00 Praha 6
Jan Ruml,	Kremelská 104, 100 00 Praha 10
František Řehánek,	Lelekovice u Brna 335, 664 31
Jaroslav Šabata,	Chorázova 3, 602 00 Brno
Milan Šimečka,	Fražská 35, 800 00 Bratislava
Jan Štern,	Spořilov, blok F 10, 3. 2846, 140 00 Praha 4

PRÁVO NA OPOZICI

Jiří Kantůrek

"...abychom maximálně eliminovali možnost, aby na tomto revolučním procesu parazitovaly kontrarevoluční, antisocialistické a politicky reakční síly sdružující se do různých nelegálních, pololegálních a opozičních seskupení ... abychom eliminovali, řečeno leninskou terminologií, jakoukoliv naději na úspěch "demokratické kontrarevoluce" v Československu."

/Jaromír Obzina na 14. zasedání
ÚV KSČ, Rudé právo, 17. června
1989/

Slovník cizích slov u pojmu opozice m.j. uvádí: 1. odpor, protiva, opak, rozpor; protivění se; 2. polit. strana nebo strany či politické hnutí, které nesouhlasí s oficiální politikou vlády, vládoucí strany nebo stran, stojí mimo ně, hlasuje v parlamentě obvykle proti ní; protivládní strana nebo seskupení.

V demokratické společnosti patří opozice k základním kamenům fungování politického systému a spravování věcí veřejných. Bez této zpětné vazby, bez reálné možnosti veřejně kritizovat a korigovat rozhodování a činnost vládoucí strany nebo koalice, bez svobodných voleb, které umožňují vystřídaní neúspěšné vládoucí garnitury jinou - opoziční - nemůže skutečně demokratická společnost existovat. Naproti tomu v t.zv. socialistickém společenském zřízení neměla opozice celá dlouhá desetiletí vůbec právo na existenci. Teprve v osmdesátých letech se zrodila opoziční seskupení i v některých zemích východní Evropy. V současné době je již politická opozice v Polsku a Maďarsku samozřejmostí a v určité formě se opoziční tendence projeví i vytvořením meziregionální skupiny poslanců Sjezdu lidových poslanců v Sovětském svazu.

Československo patří k posledním zemím poststalinického totalitního způsobu vlády, kde vládoucí aparát pojem opozice stále ještě spojuje s nezákonností, s nepřátelstvím ke státnímu zřízení, s rozvracením republiky a násilnou konfrontací, s ohrožením vedoucí úlohy KSČ - stručně řečeno s trestní činností zaměřenou proti státu a socialismu. Současná československá vládní gar-

nitura opozici i nadále ztotožňuje s reakcí, kontrarevolucí a přisuzuje jí záměr násilného svržení společenského zřízení. Zatímco na jiném místě naší revue přinášíme zamyšlení Viléma Prečana o "demokratické revoluci" a možných pokojných cestách přechodu od totalitní společnosti k demokracii, dosáhl asi vrcholu režimní demagogie výše citovaný Jaromír Obzina svým leninským výrokem o "demokratické kontrarevoluci". Je to nonsens, ale v rámci totalitního myšlení "progresivní": je rozvinutím teorie o plíživé a tiché kontrarevoluci z roku 1968.

V mezích své přestavby a t.zv. demokratické nám vládoucí moc nabízí "socialistický pluralismus". V něm sice připouští názorové odstíny, kritiku i eventuální alternativní návrhy, ale se závazným společným jmenovatelem: bezvýhradným souhlasem s vedoucí úlohou KSČ a její politikou, a tudíž se všemi konkrétními činy jejích představitelů. Jiné a jinak orientované kritické názory jsou pro ni eo ipso protisocialistické, nepřátelské, namířené proti "zájmům pracujícího lidu", a navíc - jak jinak - jsou inspirovány a podporovány zahraničními imperialistickými centrály a třídními nepřáteli socialistického Československa. Je už únavné číst a poslouchat všechny ty omšelé trapnosti a nehoráznosti; hlavně je nemožné tuto pozici politického vedení v naší zemi nadále trpně respektovat.

Zdá se, že nadešla chvíle, kdy máme nahlas a nedvojsmyslně vyslovit jasný požadavek: máme právo i na politickou opozici. A podle tohoto požadavku i jednat. Od doby, kdy Charta 77 začínala svou činnost prohlášením, že nechce být politickou opozicí, uplynulo už dvanáct let, společenská krize se prohloubila, v občanské veřejnosti se ozývají aktivnější politické projevy nesouhlasu se současnou politikou a jejími představiteli. A v našem nezávislém prostředí se už minimálně dvě výrazná politická seskupení zformovala. Pominu-li program Klubu za socialistickou přestavbu Obroda, který je orientován na další reformování stávajícího socialistického systému, mám na mysli

H n u t í z a o b ě a n s k o u s v o -

b o d u a D e m o k r a t i c k o u
i n i c i a t i v u . T a d y n ě k d e v z n i k á z á -
r o d e k b u d o u c í p o l i t i c k é o p o z i c e j a k o o r g a -
n i z o v a n ě h n u t í č i p o l i t i c k é s t r a n y , a t o
i s p o t ř e b n o u č l e n s k o u z á k l a d n o u .

Proto se mi také v dané chvíli nezdají důležité r o z d í l y a názorové nuance mezi oběma hnutími, ale za mnohem důležitější považují to, co HOS a DI s p o j u j e . Domnívám se, že je to právě společné úsilí o zformování konkrétního opozičního programu, vytvoření nezbytné organizační struktury a veřejné působení na ostatní občany, kteří se k veřejné politické aktivitě teprve probouzejí. Jakýsi násilný "převrat" a odstranění vlády komunistů nějakým zázračným zásahem zvenčí - to jsou utopické a naivní představy, které nemají v politice význam a patří spíš do propagandistického arzenálu oficiální propagandy. Ani pasivně vyčkávat na zformování reformního křídla v dnešní jakešovsko-štěpánovské garnituře není zrovna nadějně. Takže promyšlený, důrazný i uvážlivý tlak politické opozice je jednou z reálných cest k potřebným společenským přeměnám.

Vládnoucí moc zatím s opozicí v politickém životě Československa sebevědomě nepočítá a se svými názorovými protivníky vytrvale jedná prostřednictvím bezpečnosti, prokuratur, soudů a věznic. To ale není příliš prozíravé ani perspektivní. Totalitní monolitní systém, nepřipouštějící jakoukoliv opozici, se stává stále sterilnějším a strnulějším a jeho neschopnost a z ní plynoucí stále hubenější hlavně hospodářské výsledky se časem obrací proti samotným vládcům. Právě takový systém se stává nejnázornějším

důkazem potřeby opozice a ani sebetvrdší represe časem nepomáhají. Generál Jaruzelski vyhlásil výjimečný stav a uvěznil Lecha Walesu, aby nakonec právě s ním, jako s představitelem organizované a volbami potvrzené opozice, konzultoval složení nové polské vlády. Nepochybuji ani v nejmenším, že k podobným krokům, jaké dnes podnikají komunisté v Polsku, Maďarsku i v Sovětském svazu, budou dříve nebo později donuceni i zdejší vládcí. Čím později se to stane, tím budou ovšem jednání obtížnější a konfliktnější a hrozba nežádoucí konfrontace reálnější.

Čas, než k takové situaci dojde, bychom neměli promarnit. Už dnes je třeba začít pracovat na minimálním i výhledovém programu politické opozice a k tomu je nutné naše síly spojovat, nikoliv je zbytečně tříštit. První kroky máme za sebou: manifest "Demokracii pro všechny" a návrh principů nové ústavy Hnutí za občanskou svobodu a některé dokumenty Demokratické iniciativy jsou pro práci na konkrétním programu opozice dobrým základem. A podmínky, za kterých by byl dialog s vládnoucí mocí možný, jsou vysloveny v prohlášení Několik vět.

Československo, země s demokratickými tradicemi, má na opozici - tuto dynamickou sílu politického vývoje - přirozené právo a naší povinností je tento požadavek nejen prosazovat, ale začít ho i prakticky realizovat. Doba, kdy budeme rozhodovat o tom, kdo a s jakým programem zasedne za opozici k československému kulatému stolu, nemusí být až tak vzdálená.

Červenec 1989.

Je to historický zákon,
že se nejprve společnost ohradí
hmotnými bariérami
a teprve až když se v nich dusí,
urychleně zřizuje duchovní průduchy lidství.

TESTOVACÍ TERÉN

Václav Havel

Zatímco Polsko, Maďarsko a SSSR se různými způsoby /a s množstvím pochopitelných komplikací různého druhu/ pokoušejí proměnit totalitní systém komunistického typu v nějaký systém demokratičtější, československé vedení se tomuto trendu zuby nehty brání. Vehementně se sice hlásí také k "přestavbě" a k "demokratizaci", ve skutečnosti však nemění nic, anebo připouští jen drobné změny, vynucené navíc převážně jen tlakem "zdola". Je to politika víc než srozumitelná: toto vedení bylo dosazeno Brežněvovými tanky, antireformismus se stal jeho ideologickou legitimací a upevňování totality jeho každodenní praxí; náhle to všechno změnit se mu přirozeně nechce z obavy, že by si tím samo mohlo pod sebou podříznout větev, na které sedí.

Společnosti, tak dlouho decimované, umlčované a atomizované, však už začíná pomalu docházet trpělivost. Povzbuzena děním v sousedních zemích a disgustována neschopností vlády řešit hromadící se problémy, začíná se probouzet. Lidé se stále víc zajímají o veřejné dění, pídí se po pravdivých informacích a ztrácejí strach veřejně dát najevo své pravé mínění. Díky tomu i takzvaní "disidenti", totiž lidé angažovaní v nezávislých iniciativách / z nichž nejstarší a nejznámější je Charta 77/ a neváhající se svobodně projevovat bez ohledu na následky, které to pro ně má, už přestávají být jen jakýmsi izolovaným hloučkem šilenců či sebevrahů, kteří se sice těší tichému obdivu veřejnosti, ale zároveň se nemohou od ní nadít žádné viditelné podpory, jak tomu po dlouhá léta bylo. Se strachem ze státní policie mizí i strach z disidentů.

Spontánní a nezávislé manifestace v srpnu, říjnu a prosinci roku 1988 a posléze lednové události v roce 1989 a vše, co po nich následovalo, o tomto pohybu jasně svědčí. Když jsem na vlastní uši slyšel velké davy skandovat "Ať žije Charta!" nebo "Charta zvítězí!" a když jsem později, po návratu ze čtyřměsíčního pobytu ve vězení, viděl na videu, jak davy mladých lidí volají "Pusťte Havla!", měl jsem prazvláštní pocity; hluboké dojetí a velké překvapení se ve

mně mísilo s pocitem jakési satisfakce: uvědomoval jsem si najednou, že to mnohaleté strastiplné úsilí oněch "sebevrahů", zaplacené mnoha desítkami let ve vězení, přeci jen nebylo zbytečné a že se začíná zhodnocovat. Heslo "Ať žije Charta!" mě přitom netěší samozřejmě jen jako výraz respektu k mnohaletému úsilí Charty, ale především jako výraz probouzející se touhy po svobodě, jíž slouží slovo Charta jako jeden ze symbolů, které lze snadno skandovat a které přitom nenechávají nikoho na pochybách o svobodomyšlných ideálech skandujících. Velkou změnou je i to, že se poprvé po dvaceti letech odvážily veřejně ozvat i tisíce známých umělců a vědců, působících v oficiálních strukturách a majících tedy všechny důvody k opatrnosti, kteří protestovali proti lednovým zásahům policie a neváhali podepisovat své protesty společně s oněmi obávanými a státem po léta hanobenými "disidenty".

Toto společenské probouzení prozatím vyvrcholilo v svolání "Několik vět". Nejde v něm už jen o obranu společnosti proti konkrétnímu bezpráví, ale o její pozitivní politickou sebeartikulaci: signatáři upozorňují vládu, že jediným východiskem ze slepé uličky, v níž se dnes Československo nalézá, a nevyhnutelným předpokladem jakýchkoli demokratizačních systémových změn je zásadní změna společenského klimatu, do něhož se musí vrátit - jak se v svolání říká - "duch svobody, důvěry, tolerance a plurality". V svolání je vysloveno několik jednoduchých a snadno splnitelných požadavků, jejichž splnění by pomohlo takové klima vytvořit. Svolání vychází z celkem logické úvahy, že nemají-li být systémové změny jen prozatímní, částečné, zmatečné a nedomyšlené, musí jim předcházet věcná diskuse o nich a musí být vytvořeny podmínky, které takovou věcnou diskusi umožní.

"Několik vět" už podepsaly tisíce lidí, od známých herců až po neznámé dělníky, od předáků nezávislých iniciativ až po členy KSČ, od katolíků až po bývalé komunistické vůdce. Svolání je permanentně v celé republice podepisováno - a to navzdory velmi rychlé a ostře odmítavé reakci moci, která

tuto pokojnou výzvu k dialogu nazvala - v duchu svého stalinsky zvráceného způsobu myšlení - "pokusem o konfrontaci".

Co bude dál, nikdo teď neví. Možná to je právě tato moc, která se rozhodla pro konfrontaci, zahájí nové represe a pokusí se jimi opět společnost zastrašit /což bude ovšem stále těžší/. Možná to byla jen její první emotivní reakce, vyvolaná děsem, a časem se i v jejím prostředí prosadí zdravý rozum a otevře se naděje, že i Československo se konečně vydá - aniž by za to muselo zaplatit bídou, zmatky a lidskými oběťmi - cestou svobodné sebereflexe a z ní rostoucí sebereformy. Možné je v tuto chvíli téměř vše; situace je otevřená víc než kdykoli za posledních dvacet let.

Nepíšu o tom jen jako o pikantní informaci z jakési malé a nedůležité země. Píšu o tom jako člověk, který si uvědomuje, že v této zemi se z mnoha různých /včetně geopolitických/ důvodů a bez ohledu na to, zda se nám to líbí nebo nelíbí, vždycky rozhoduje o čemsi víc, než jen o nás. Jsme zemí, kde od dávné historie až dodnes nejčastěji vznikaly /ale i končily!/ různé evropské - a posléze i světové - konflagrance; jsme země, kde se křížují odnepaměti různé duchovní a politické proudy a kde se díky to-

mu tradičně jaksi zauzlují i rozuzlují evropské dějiny; jsme zemí, kde se nejednou rozhodovalo o osudu mnoha jiných zemí nebo kde byl jejich osud bezděky předznamenáván.

Možná je tomu tak i dnes. Možná i dnes bude zase Československo - aniž o to bude nějak zvlášť stát - oním klíčovým místem, kde se bude rozhodovat o osudu toho velkého pohybu, jehož jsme v sovětském bloku svědky, a tím i o nadějích celé Evropy na lepší budoucnost. Možná je dnes právě tahle malá a pro leckoho nezajímavá země opět oním "testovacím terénem", na němž se projeví, o co vlastně jde: zda o skutečnou touhu komunistického světa překročit svůj dosavadní stín a dát přednost hodnotám všelidským před hodnotami mocensko-prestižními, jak Gorbačov slibuje, anebo zda touha po svobodě a lidské důstojnosti přeci jen musí na tomto historickém rozcestí ustoupit v posledním okamžiku pochybnému ideálu monolitního imperia s jeho systémem všemocných místodržitelů.

A není vyloučeno, že právě osud "Několika vět" podá první výmluvnější zprávu o tom, jak tento test probíhá.

3.7. 1989 /psáno pro The Independent/

DNEŠNÍ TÉMA : DIALOG

Jan Štern ml.

Dialog je asi nejfrekventovanější slovo poslední doby. Nezávislé iniciativy neustále hovoří o nutnosti dialogu. Existuje dokonce sdružení s názvem Otevřený dialog. Nově vzniklá iniciativa Klub Cbroda vydává časopis Dialog. V nezávislém tisku se velmi často píše na téma dialogu a dokonce i oficiální propaganda předstírajíc dobré úmysly se tímto slovem zaklíná, i když zatím je ochotná k dialogu jen s někým a jen o něčem. Je toho dialogu nějak plno, až má člověk obavu, aby se to slovo nezprofanovalo. Ale nicméně není to náhodou: dialog skutečně visí - coby hlavní téma této doby - ve vzduchu. Cítíme jeho potřebu tak naléhavě, že v něm vidíme věc, kterou chceme prakticky rozvíjet a podporovat. A přitom je mnoho jiných a dokonce snad i důležitějších věcí, které by spíš zasloužily pozornost. Napří-

klad obrana proti bezpráví, rozvoj demokracie, humanizace společnosti apod. Dialog se obvykle chápe jako nástroj používaný k dosažení uvedených věcí. Proč se tedy zaměřovat na nástroj a ne rovnou na cíl. Proč nám nástroj v určité situaci /jako je ta dnešní/ připadá významnější než sám cíl?

Důvody pro to jsou dva. První je politicko-taktického charakteru. Situace, v níž se naše společnost nachází, přímo volá po dialogu. Zkostnatělé mocenské struktury nejsou schopny řešit narůstající problémy, které postupně nabývají krizového charakteru. Současně je společnost k nepoznání oproti stagnačním sedmdesátým létům. Hrozby konzervativních mocenských sil jakoby dnes pomalu přestávaly platit. Stále více lidí se začíná občansky angažovat, zejména inteligence. Společnost je v neklidu a snad i v pohybu.

Ale tento neklid - pohyb nemá zatím politické vyústění, protože ani ještě neexistují politické struktury, které by tento pohyb reflektovaly /současný režim by je ani nepřipustil/. Společnost se nachází v jakémsi prepolitickém stádiu. Ve stádiu zrodu občanského dialogu, v němž si lidé na všech úrovních a ve všech oblastech společenského života postupně budou vyjasňovat svoje stanoviska, vyměňovat informace a vlastně se tak připravovat k politickým činům, které nepochybně přijdou.

Druhý důvod toho, proč právě dialog, je filosofického rázu. A svým způsobem je to z obou důvodů ten důležitější, protože zpochybňuje roli dialogu coby pouhého "nástroje" dorozumění mezi lidmi. Odbočím proto trochu od dialogu a vymezím stručně oblast věcí veřejných.

V antickém světě vedla jasná dělicí čára mezi soukromou a veřejnou sférou. Soukromá sféra byla domácnost /hospodářství/ občana a veřejná sféra byla oblastí, v níž svobodní občané řešili záležitosti polis. Soukromá oblast byla sférou nutnosti vyplývající z potřeby uživit se, sférou utilitárnosti, jimiž jsou hospodářské činnosti charakterizovány, a vpsledku i sférou intimní, která se neukazovala navenek. Veřejná oblast byla sférou, do níž občan vstupoval svobodně, na základě své volby, sférou, v níž se zjevoval druhým ve své jedinečnosti, coby občan a osobnost.

V moderní době už tato dělicí čára mezi sférou nutnosti a svobody, mezi sférou soukromou a veřejnou není tak jasná. Z domácnosti se vydělila hospodářská činnost jako samostatná společenská aktivita a stala se součástí veřejné sféry. Veřejná sféra, v antice výsostně politická, dostala v moderní době politicko-ekonomický charakter. Problematika hospodářská, nesoucí v sobě moment nutnosti a utilitárnosti, prorostla do oblasti politiky a proměnila její charakter. Do sféry svobody /v antickém pojetí/ vstoupila ekonomická nutnost a účelovost. A to do té míry, že se projevují tendence proměnit celou společnost v jednu velkou domácnost, v níž jsme všichni členy téže rodiny. To s sebou nese tlak na zrušení dělicí čáry mezi veřejným a soukromým, tlak na vytvoření kolektivistických společností, složených z homogenních jedinců bez nároku na vlastní individualitu, s cílem co nejdříve vyrábět a mít se co nejlépe. Totalitní hnutí, ať už fašistické nebo komunistické

provenience, která poznamenala toto století, byla už jen vyvrcholením těchto snah.

Před námi je důležitý úkol: obnovit oblast věcí veřejných pokud možno v tom duchu, v jakém existovala již v antice i s tím, že je nutno se vyrovnat s neopominutelnou rolí ekonomiky. Zejména jde o to respektovat specifickou této oblasti, která spočívá v tom, že do ní vstupujeme svobodně a na základě zralé úvahy /dokonce dnes podstupující i jisté riziko/, že do ní vstupujeme každý coby určitá, jedinečná individualita, která je cenná právě svým osobitým příspěvkem, který do řešení společných problémů vnáší. Dále že tato oblast není odvozeninou něčeho jiného, že není nadstavbou na nějaké základně /například na ekonomice/, nýbrž že je autonomní oblastí, jež se řídí vlastními pravidly. Chci tím říci, že jsou nám cizí všechna ta pojetí, která vykládají lidskou společnost jako přírodní proces řídící se slepě zákony společenského vývoje, kde politika slouží pouze jako nástroj, jímž se ony zákony prosazují. Daleko bližší je nám pojetí politiky jako sféry setkávání svobodných lidí, kteří při řešení společných úkolů budou leckdy jednat zcela neočekávaně a zažijí tak spolu nejedno překvapení a dobrodružství.

Pro specifický charakter aktivity ve sféře věcí veřejných /stručně řečeno občanské aktivity/ je určující i to, že je bytostně spjatá s dialogem, rozmlouvou. Žádná jiná lidská aktivita nevyžaduje dialog /rozmluvu/ do té míry jako občanská aktivita. Ve všech ostatních aktivitách, jako je práce, vědecká činnost, každodenní provoz, sport apod., dialog hraje podřízenou roli nástroje komunikace nebo dokonce pouhého doplňku něčeho, co mohlo být dosaženo v tichu. V občanské aktivitě, a tím i v dialogu se lidé zjevují druhým takoví, jací jsou. Odkrývají aktivně svoji jedinečnou osobní identitu, ono "kdo" člověk je, jaké jsou jeho kvality, nadání a nedostatky, a toto odkrývání je implicitně obsaženo ve všem, co člověk řekne nebo udělá.

Tento odkrývací charakter občanské aktivity a dialogu funguje ovšem pouze tam, kde lidé jsou s druhými a nikoliv p r o t i nim. To znamená tam, kde se spory mezi lidmi řeší podle demokratických pravidel a jejich řešení předchází svobodná diskuse. Bez odkrývání člověka ztrácí občanská aktivita svůj specifický charakter a stává se jednou z forem čistě účelového jednání. To se stá-

vá tam, kde je lidská pospolitost ztracena, t.j. kde lidé vystupují proti sobě jako nepřátelé za účelem dosáhnout svých cílů třeba násilím. V takovém světě dialog, rozmluva postupně degeneruje v plkání a blábol, který tak dobře známe z různých forem propagandy, ale i z hostinců čtvrté cenové skupiny. Být politickým člověkem, t.j. žít v obci, znamená především, že všechno, nebo téměř všechno se rozhoduje na základě dialogu podle zásady "vyslechni obě strany". Tam, kde nastupuje vláda monologu, vláda pouhou silou, tam končí politika a začíná občanská válka.

Občanská aktivita nebo politika tu nejsou jenom od toho, aby se lidé na něčem dohodli a to pak udělali nebo dodržovali. To je sice velmi důležitý, ale ne jediný cíl politiky. Pokud se politika zredukuje jenom na to, pak směřuje k pojetí politiky jako "umění možného" /a takový je i všeobecný trend/, k pojetí pragmatistickému a účelovému, které je zbaveno hluboce humánního aspektu, který v sobě politika jinak nese. Humánní aspekt spočívá v tom, že politické jednání v sobě zahrnuje i moment toho, že druhé uznávám jako rovnocenné partnery, ja-

ko občany, že jsem ochoten ke kompromisům s nimi nejen proto, že to jinak nejde, ale i proto, že uznávám jejich nárok, a tím i je samotné. V politickém jednání, je-li vedeno kulturně a slušně na základě dialogu, se občané vzájemně znovu a znovu potvrzují v roli občanů, t.j. v roli osobitých a nezastupitelných jedinců, čímž spoluvytvářejí svoji občanskou i lidskou identitu.

Z těchto důvodů se nám dialog jeví jako podstatná součást života společnosti, nikoli jen jako nástroj k sdělování něčeho, nikoli jen jako nástroj k šíření informací, ale jako svébytná aktivita, z níž vyrůstá člověk jako společenská bytost, občan, svobodný spoluvůdce věcí veřejných. Hannah Arendtová /na jejíž myšlenky se zde odvolávám/ říká, že slovem a skutkem vstupujeme do lidského světa a tento vstup je naše druhé narození. Přičemž toto naše zapojení není nárokováno pouhou nezbytností a užitečností, jako je tomu u práce a vůbec u činností spojených s obživou. Je to naše vlastní iniciativa, naše svobodná vůle být s druhými.

/Předneseno v diskusi o dialogu pořádané sdružením Občanská beseda/

POUČENÍ Z KRIZOVÉHO VÝVOJE

Ladislav Lipanský

Na počátku bylo Slovo. A Slovo se stalo tělem a přebývalo mezi námi. Ateisté ať mi prominou, začínám-li prvním a čtrnáctým veršem první kapitoly čtvrtého evangelia z bible. Jim připomínám, že slova "bibliofilie, bibliografie, bibliotéka" nestačil ještě žádný stranický či vládní "soubor nedopatření" vymazat ze slovníku. Stejně tak lidovou moudrost, přísloví či folklór, díla našich velkých umělců, básníků, výtvarníků a hudebních skladatelů, to vše převzaté z bible a nebo biblí inspirované, nelze vymazat, škrtnout, zapřít a zapomenout.

I Faust rozevřel evangelium svatého Jana. A zarazil se. Nespojil si totiž "slovo" a "tělo". Každé slovo má totiž pojmový obsah /úplný a přesný, v jednotu sloučený soubor podstatných znaků představy/, asociční složku a citovou komponentu. Tam, kde je pojmový obsah co nejvíc očištěn, anebo maximálně zbaven asociční složky a citové kom-

ponenty, hovoříme o termínu.

Běze slov by nebylo poselství, lidského dorozumění ani vývoje. Malé nemluvně komunikuje s matkou a pokouší se vyjadřovat: "ha". Poučeno nejbližším člověkem posléze vysloví: "máma". Je lhostejné, řekne-li mě-re, mother anebo Mutter - pojmový obsah slov bude stejný. Pokud dítě neustrne ve svém vývoji, dostane se k větám, definicím, determinacím a abstrakci, k jednotě logického a historického. Předpokládejme, že je schopno, jak hezky říká lidová čeština, udělat si pojem, pojmut do řádu své mysli pouze ty znaky, které tvoří pojmový obsah slova. Předpokládejme, že dítě dospělo a že žije v Československu roku 1989. A že se dokonce zasměje, s trpkostí uvnitř, setká-li se se slovem "Absurdistán", kterým bude označován jeho stát a jeho vlast. Stát, který po dlouhou dobu porušoval jednotu logicko-historického, stát, který zapomněl na posledním písmenu

hesla presidentské standarty čárku nahradit tečkou. Pravda u nás patří opravdu jenom vítězi, moc nemá svědomí a svědomí zase nemá moc. Jaká je pravda našich vítězů? Pro senilní starce a jejich mladší i docela nejmladší nohsledy praktická a užitečná, pravda, která se přeměňuje ve svůj protiklad, když přestala být prospěšnou. Nemusím zde formulovat definici pravdy, k čemu? Každý obyčejný, slušný a rozumný člověk ví naprosto přesně, co je pravda a co lež v praktickém životě. A to úplně stačí, stejně v osobním názoru člověka, stejně v ideologii a v institucích, ve školách a také v hromadných sdělovacích prostředcích.

Že tomu tak není? Jistě, proto žijeme v Absurdistanu. Jenom v takové zemi může v Tribuně /týdeníku pro ideologii, politiku a ekonomiku výboru pro stranickou práci v ČSR/ 21. června 1989 čtenář najít pět sloupců s nadpisem "MANIFEST" výprodeje socialismu a se jménem autora Josefa Bejvla. Obyčejná lidská slušnost je v nich porušována téměř na každém řádku, uvedu zde jenom několik příkladů: tzv. Hnutí za občanskou svobodu, "představitelé" různých nelegálních struktur, "programy" atd. Cítíte tu mocenskou nadřazenost užívání zkratky tzv. a uvozovek? Navzdory tomu nebo snad právě proto stojí tato tiskařská černá za pročtení a promyšlení.

Autor zmíněné tiskařské černi hned ve druhém odstavci píše o "výprodeji" socialismu zástupci nelegálních struktur, tedy i tvůrci loni vydaného "manifestu" tzv. Hnutí za občanskou svobodu. Pokud dobře rozumíme uvozovkám, těmto tvůrcům nejde o skutečný výprodej socialismu, ten ponechávají povolnějším politickým představitelům Absurdistanu a jejich cestě přeměny vyspělé /kdysi v dávném nedohlednu/ průmyslové země téměř v rozvojovou, cestě ekologických katastrof, nesmyslných investic, mocenské zvrhlosti, politických zločinů, ekonomické neznalosti, devastace školství a kultury - takto by se dala zaplnit celá jedna stránka a dost možná i víc tím, co je obecně známo. I současným tajemníkům a ministrům a poslancům.

Josef Bejvl vytýká Hnutí za občanskou svobodu odvolání se na tradice masarykovské demokracie. Proč ne? Snad se mu zalíbí tato citace z Masarykovy Cesty demokracie, I., 139: "A my dnes nemusíme uvažovat, co je socialismus, je-li možný, my teď musíme uvažovat o tom...jak socialismus prakticky provádět, abychom vybědli z hesel a dostali se k činům." Pokud by to nestačilo, vypůj-

číme si formulaci autora Tribuny, nechť nám promine.

Tzv. KSČ v rámci "přestavby hospodářského mechanismu a společenského života" používá psychologického triku metody "trojského koně", navenek se bude hlásit s veškerou slovní vehemencí k novému myšlení, k podpoře iniciativy zdola, důkladným změnám hospodářského práva, redukování přebujelé administrativy a také předpisů atd., to vše navenek, uvnitř zůstane elitářská /mimořádně dost početná/ stranická a vládnoucí skupina, hájící své vlastní zájmy ve jménu lidu - a to jak prostřednictvím obrněných transportérů, vodních děl, slzného plynu, obušků a pout, nápravně výchovných zařízení a psychiatrických léčeben, tak i jednostranným zneužíváním vydavatelské, nakladatelské, publikační činnosti a kulturních masmédií vůbec.

Nabídneme ještě jednu formulaci - Josef Bejvl ve čtvrtém sloupci píše: "Restrukturalizace průmyslu předpokládá mj. též rekvalifikaci pracovníků, změny v migraci obyvatelstva, vytváření předpokladů pro tento pohyb a podobně. To lze provést jen koncepčně, plánovitě a v dlouhodobějším časovém úseku." Nic nelze namítnout, jenom se sluší připomenout, že před čtyřiceti lety straničtí funkcionáři o koncepcích, plánovitosti a dlouhodobějším časových úsecích věru nepřemýšleli, pouze plnili neodkladně a do poslední písmenky pokyny svých východních poradců. I návody k vraždám, dokonce i svých přátel a soudruhů. Před dvaceti léty jediným zpomaleným byl zářný vzor Leonid Iljič. Jaké sociální, politické a především ekonomické důsledky přinesla změna uskutečněná v krátkém období jednoho pléna, všichni víme, ať už patříme k nátlakovým stranickým a vládním činitelům či k nezávislým iniciativám nebo ke zlhostejnělé a zklámené většině obyvatelstva. V roce 1948 bylo každému soudnému člověku jasné, že potřeba sociální spravedlnosti je palčivá, ale současně už tehdy bylo známo také to, že ji nelze uskutečnit ze dne na den, aniž by přinesla hospodářský rozvrat. Kam jsme se dostali, je vidět dnes především ze změn u našich sousedů, v Sovětském svazu, v Maďarsku i v Polsku.

Snaha udržet u moci v Československu brežněvovské politiky, ekonomy, soudní a ozbrojené potlačovatelské složky, totálně rozložila ekonomickou základnu i celostátní hospodářskou strategii. "Soudruh" Bejvl nemůže myslet vážně tvrzení, že trpíme přemírou sociálních jistot, zatímco jejich ne-

dostatek snižuje "kvalitu života" ve větší-
ně kapitalistických zemí. Je mu známo, že
tyto země nebrání svým nezaměstnaným emigro-
vat např. do Československa, kdežto my po
prchajících nespokojencích střílíme? Ať nám
uveďte jmény kapitalistické nezaměstnané,
kteří u nás požádali o asyl. Nebo snad po-
važuje za socialistickou přemíru sociálních
jistot privilegovanost těch nejvyšších, stí-
novou ekonomiku, veksláctví, korupci a pro-
tekciónářství?

Masarykovská demokracie si cenila lidské
práce. Dovolme si jeden citát z Ideálů hu-
manitních T.G. Masaryka, objasní nám, proč
je Hnutí za občanskou svobodu bejvlovsky,
tedy oficiálně a legálně, u nás nepřijatelné.
"Pracovat, to znamená odpírat zlému a
důsledně. Všude, vždy a zejména zlému v je-
ho zárodku. To neznámá být radikální, ale
vytrvalý. Nemít strachu, řekl bych. Ze stra-
chu se lidé dopouštějí násilí, ze strachu
lžou. Tyran a lhář má strach, a otrokem je
i ten, který znásilňuje. Seneca řekl: "Con-
temptor suamet vitae dominus alienae."
/Kdo zhrdá svým životem, je pánem života
cizího./ Ale ovšem nesmíme zneužívat své
moci - protože svět chce býti podváděn,
nesmíme ho podvádět."

Členové či stoupenci Hnutí za občanskou
svobodu si položertem polovážně říkají
h o s i t é . Není náhodná ta zvuková slovní
podoba s h u s i t y . Jde totiž o po-
dobnost pojmového obsahu. Husitství vyrostlo
z křesťanství, které bylo dřív než mar-
xismus. Kristus u evangelisty Matouše v de-
vatenácté kapitole říká: "Chceš-li být do-
konalý, jdi, prodej, co ti patří, rozdej
chudým, a budeš mít poklad v nebi; pak
přiď a následuj mne." Husitství bylo prá-
vě proto nenáviděno bohatými a mocnými,
Hnutí za občanskou svobodu rovněž.

Je s podivem, že Tribuna neocitovala z
Prohlášení prozatímního koordinačního vý-
boru Hnutí za občanskou svobodu: "... HNUTÍ
ZA OBČANSKOU SVOBODU neusiluje o převzetí
moci, nýbrž o to, aby Československo mělo
správu a vládu poctivou a opravdu demokra-
tickou. Návrhy manifestu D e m o k r a -
c i i p r o v š e c h n y nejsou proto
motivovány touhou po moci, nýbrž po nápra-
vě věcí československých."

Současný člověk našeho malého státu ve
středu Evropy, který ještě neupadl do na-
prosté lhostejnosti a pasivity, nemá rád
veliká slova s mnohovýznamným pojmovým ob-
sahem. Je to pravděpodobně důsledek jeho
tradičního staletého zotročování. Kolikrát

se u nás opakovala bitva u Lipan, na Bílé
hoře, kolikrát se z naší vlasti utíkalo a
tesknilo po ní! Skončeme tedy tuto odpověď
slovy pokud jen možno obsahově jasnými a
ne mnohovýznamnými.

Tribuna nás napadá, že se snažíme dospět
"o překot k rozvratu". Dělalí bychom zbyteč-
nou práci, nesmyslnou a nadbytečnou. Před-
stavitelé /naprosto konkrétní a s občanský-
mi jmény/ naší státní a stranické moci to
stačili i do budoucna stačí sami. Jejich
moc vznikla sice ze společnosti, ale dnes-
ka se staví nad ni a stále víc se jí odcí-
zuje. Zaklínají se slovem s t r a n a ,
bojí se každé nové myšlenky, mají strach
ze současného sovětského příkladu. Není di-
vu, všichni by mohli být Leonidy Iljiči a
po loňském říjnu a letošním lednu i Josify
Vissarionoviči. Jenom jejich příčiněním je
u nás přesně určena hranice myšlení a činu.
Uvnitř této hranice, rozšiřované nebo zužo-
vané podle potřeb konkrétních nejvyšších
představitelů, je svoboda. Překročit tyto
hranice slovem nebo činem je trestáno jako
čin proti státu. Rozumějme, jimi prostřed-
nictvím na nich závislých /po všech strán-
kách/ institucí a orgánů trestáno. Ti u nás,
kdo jsou přímo zúčastněni na výrobě, distri-
buci, školství, vědě a kultuře, nerozhodují
ani o výrobě, distribuci, školství atd. Je-
jich jménem rozhoduje strana a vláda. Ty
však zastoupení těch ostatních převzaly sa-
my vlastním rozhodnutím a nedovolují jim
projevit souhlas či nesouhlas s tím, jak je
zastupují. Nedovolují jim vybrat si jiné zás-
tupce. Obáváme se, že tento stav bude u nás
pravděpodobně stavem trvalým.

Stejně je tomu s podílem státní moci na
pracovním výsledku. Máme přespříliš rozrost-
lý byrokratický aparát, u nás nemůže být
krize z nadvýroby, spíše je u nás podvýroba,
ne přebytek, nýbrž nedostatek. Rychlému růs-
tu výroby a výrobnosti překáží především
skutečnost, že náš produktivní pracovník mu-
sí svou práci živit nejenom sebe a normální
správu, ale také ohromnou armádu plánovačů,
účetních, kontrolních, dohlížitelských, vo-
jenských a policejních a dalších orgánů nut-
ně spojených se státní československou sou-
časnou formou či společenským zřízením. Tam,
kde dva lidé pracují, třetí jim to účtuje,
zatímco čtvrtý všechny tři kontroluje, pátý
na čtyři dohlíží a šestý je hlídá, tam zvý-
šení pracovní výkonnosti o sto procent zna-
mená zvýšení životní úrovně jenom o třetinu,
protože dva pracují, ale na spotřebě se jich
podílí šest. Nestejnou míru spotřeby snad

nemusíme připomínat. Přihlédneme-li k počtu obyvatel Československa, produktivní pracující u nás musí svou prací živit snad nejrozsáhlejší správní a podnikový, tedy neproduktivní aparát na světě. A změna není v dohledu.

Vše, co se týká naší budoucnosti, je pouhý dohad. Můžeme ledacos předpokládat, ale nemůžeme tvrdit, co bude dál. Obávám se, že ze žlutých písmen na červeném podkladu: SE SOVĚTSKÝM SVAZEM NA VĚČNÉ ČASY se vytratilo definitivně to první a zbylo pouze vyměření doby. Jaký má tedy smysl psát tyto řádky?

POHLED OKNEM

Karel Biňovec

Nebudete mi možná věřit, ale opravdu nezávidím šťastlivcům, kteří bydlí na jihu Čech či Moravy a mohou přijímat televizní signál Vídně a NSR. Neměnil bych s nimi. Mít možnost zapnout si v televizoru "poláka", jak u nás v Ostravě říkáme, to je pro mne takové potěšení, že bych se ho nevzdal, ani kdyby mi někdo nabídl byt v Praze přímo na Václaváku.

Když si večer co večer pouštím polskou televizi, připadá mi, jako bych otevřel okno a zavanul na mne svěží vzduch. Rázem mohu nahlédnout do kvasu opravdového života. Života plného, pestrého, dramatického, v němž se mísí moudrost s pošetilostí, tragédie s fraškou. Prostě normálního života pro lidi. Jaká to úleva po dnu stráveném v jakémsi fiktivním světě, nakaširovaném z přežvýkaných hesel a vyčpělých doktrín, ja-lovém, šedivém a nudném, vytvořeném - nevím pro koho, snad pro ovce, pro lidi určitě ne.

Otevřu okno do toho vzrušujícího světa a hle! Promlouvá ke mně a k milionům polských diváků pan Janusz Korwin-Mikke. Bezvadně oblečený s vestičkou a motýlkem, jak se sluší a patří na konzervativního liberála.

Nebude snad nezajímavé uvést několik údajů z barvitého životopisu pana Korwina-Mikke. Ročník 1942, studoval kybernetiku, matematiku, právo a psychologii. V roce 1965 uspořádal menší protestní shromáždění a skončil v kriminále. Když se dostal na svobodu, ukázalo se, že se mezitím na škole

Josefe Bejvle i vy ostatní - autocenzura, podělanost a rezignace nemůže být program. Ani tam, kde vůle je nahražována vehementně zvůli a pravda lží. Ani tam, kde tribuna nahradila kulatý stůl. Věřit heslu z presidentské standarty lze jenom tehdy, umíme-li pravdu a lež rozlišit. Hranice pojmových obsahů slov jsou popleteny a leckde i setřeny, dobro a zlo, ošklivost a krása, pravda a lež se navzájem zaměňují. A to je vlastním smyslem napsaného: navrátit nejen slovům jejich smysl.

ztratily jeho doklady. V té situaci, čekaje, až se najdou, věnoval se činnosti hodné gentlemana a hrál do roku 1968 bridge. Probojoval se až k titulu mistra Polska. Při studentských nepokojích roku 1968 ho zavřeli znovu, což ale mělo příznivý účinek, protože se našly jeho doklady a po propuštění z vězení mohl dostudovat. V roce 1977 uspořádal pro studenty univerzity a polytechniky soukromé semináře pod názvem "Pravice-liberalismus-konzervatismus" a od té doby se začal vážně zabývat organizováním hnutí konzervativních liberálů. V slavném srpnu 1980, kdy se rodila Solidarita, jel do štětínských loděnic, odkud ho jeden z vůdců stávkvy vyhodil, protože prodával své brožurky, místo aby je rozdával zadarmo. Jenže to by odporovalo zásadám konzervativního liberalismu a pan Janusz je člověk zásadový. Po vyhlášení výjimečného stavu sebrali pana Janusze i s celým nákladem Djilasovy Nové třídy, kterou vydal ve svém soukromém nakladatelství. Po čtyřech měsících ho pustili a důstojník Bezpečnosti mu osobně dovezl všechny výtisky Nové třídy nákladákem zpět do domu. V roce 1987 založil Hnutí reálné politiky a rok nato dostal pozvání na mezinárodní kongres liberálů do Pizzy. V žádosti o pas uvedl v rubrice "stranická příslušnost": Hnutí reálné politiky - a v rubrice "důvod výjezdu": účast na mezinárodním kongresu liberálů. Pas dostal obratem.

Nám to zní jako pohádka. Ale stojí za zamýšlení, proč i brežněvismus mohl mít v Polsku tak odlišnou tvář, neváhám říci - znač-

ně lidštější.

Teď tedy pan Janusz Korwin-Mikke pronáší svůj předvolební projev. Horlí proti socialismu, vzal si na mušku Švédsko a snaží se dokázat, jak socialismus Švédsko, kdysi kvetoucí zemi, přivedl na pokraj krachu. I když jsem jiného mínění a říkám si, jak bychom si v tom socialismem zhuntovaném Švédsku rajsky žili, jsem rád, že pan Korwin-Mikke mohl veřejně vysvětlit své názory. A vida, obloha se na Polsko nezřítla, republika se tím nepodvrátila, socialismus se nezhroutil! Co se tedy stalo? Pouze to, že diváci mohli vyslechnout poněkud kuriózní názory svého spoluobčana. Vše normální, nikoliv ovšem normalizované.

Jindy opět naslouchám v televizním deníku rozhovoru redaktora s ministrem Wilczkem. Pan ministr se rozhořčuje, co si lidi vlastně myslí, jeho vláda přece nemůže dát za osm měsíců dohromady hospodářství, které bylo pětačtyřicet let ruinováno. A reprivatizaci nelze udělat den ze dne - pan ministr to konzultoval například v Portugalsku, a tam to trvalo řadu let. Kdyby ten rozhovor poslouchal Jan Fojtík, určitě by ho bral infarkt. Není divu, na ministra se nedá jen tak poštvat Bezpečnost, zvláště když je to ministr sousední bratrské země.

Každý pátek má polská televize pořad Spor o zítřek. Je vysílán živě a může se ho kromě pozvaných zúčastnit kdokoli, kdo

přijde i během přenosu do studia. Tématem diskuse je vždy nějaká záležitost, která právě hýbá polskou veřejností. Jeden večer byl například věnován návrhu na zrušení interrupčního zákona, který podala v Sejmu skupina katolických poslanců. Diskutovali pro i proti sexuolog, psycholog, sociolog, právníci, kněz... Naším učeným a napudrovaným televizním debatám se tenhle pořad podobá asi jako lev své vycpané atrapě. V tom Sporů o zítřek se polemizuje tak ostře, že má moderátor pořadu kolikrát co dělat, aby obnovil jakýs takýs řád a aby si protivnice nevjely do vlasů /mezi účastníky bývá totiž dost žen a ty jsou obzvláště temperamentní/. Věřte, je to napínavější než se dívat na fotbalové utkání. Hlavní je, že se lidi v televizním studiu i ti před obrazovkou učí doopravdy diskutovat. A Masaryk přece řekl, že demokracie je diskuse.

David Wark Griffith natočil kdysi film Zrození národa. Velký film, ukazující, jak se v dramatických střetech tvořil americký národ. A mě vzrušuje, že mohu sledovat na pokračování - jako v nějakém televizním seriálu - jak se v Polsku rozpadá stalinismus a rodí se občanská společnost.

Přitom se mi do mého nadšení občas vloudí nesmělá myšlenka: Dožiju se ještě toho, abych se na zrod občanské společnosti nemusel dívat jen oknem obrazovky, aby stačilo jen otevřít dveře a vyjít na ulici?

O REFORMÁCH A LIDECH

Vojtěch Wagner

Když si tak občas listuji v různých knihách, jejichž obsahem by měla být historie, uvědomuji si pokaždé jednu zajímavou lidskou vlastnost, dá-li se to ovšem za vlastnost označit. Mám na mysli "reformátorství". Řekl bych, že se tento fenomén lidských dějin objevuje již od prvobytně pospolné společnosti. Představuji si to tak, že například jeden vůdce tlupy nechal umístit ohniště uprostřed jeskyně. Tam se peklo maso a činila rozhodnutí. Po nějaké době byl tento sežrán lvem či vlastní tlupou a nový muž v čele nechal ohniště přemístit ke stěně. ON přece nebude opakovat chyby svého předchůdce! Mám ovšem i jinou variantu. Ohniště nechal přemístit původní vůdce a bystře tím

předešel nepříjemnostem, neboť tak moudrého náčelníka neměla žádná jiná tlupa široko daleko! Tedy po pravdě řečeno, maso se tam peklo stejně jako na tom starém ohništi, a bez chledu na tuto představbu, když muži nic neulovili, tak se nic nepeklo.

Tak nějak vidím počátky jevu, který čas od času nabývá či nabýval rozměrů přímo obaludných. Neboť co byl jeden sežraný náčelník ve srovnání s milióny lidí, jejichž život byl /obvykle bez jejich souhlasu/ obětován ve jménu lepších zítřků?

Ne, nehodlám se zabývat všemi pokusy reformovat to, čemu se říká lidská společnost. Některé byly úspěšné, většina však nikoli. Pouze bych rád upozornil na to, že úspěch

vesměs neměly takové pokusy, které jaksi nebraly v potaz reálný stav společnosti, a to jak duchovní, tak materiální. Nešťastný Dioklecián se snažil /a nikoliv hloupě/ reformovat seč mohl, ale svou společnost už prostě zachránit nemohl, neboť reformy určené jen k zachování současného stavu jsou předem určeny k neúspěchu. Ale, aby se Dioklecián necítil poškozen, je nutno uznat, že zrovna tak, jako se reformami čas nedá zastavit, tak se nedá ani přeskočit.

Patřím ke generaci, která si dle slov pana Chruščova měla již několik let užívat výhod komunismu. "Každý podle svých schopností, každému podle jeho potřeb!" Hezky se to poslouchalo... Jenže ona revoluce není v podstatě nic jiného, než radikální reforma. A právě v případě ruské revoluce /té říjnové, nikoliv únorové/ šlo o pokus radikálně reformovat společnost bez ohledu na její skutečný stav. Za pavědecké a nelidské byly šmahem prohlášeny prakticky všechny hospodářské i politické mechanismy, které v Rusku ani neexistovaly, natož aby s nimi byly nějaké zkušenosti. Zkrátka se učinil skok "kupředu" a nyní se shánějí dlahy a spravují zlámané kosti. V dějinách se totiž žádné obří skoky neosvědčily. Proč? Protože se při rozběhu zapomínalo a zapomíná na jeden podstatný faktor - na člověka.

Na toho člověka, který je nucen v zájmu svého přežití vytvářet hodnoty, jimiž potom disponují "jiní". A to zcela bez ohledu na státní zřízení a "vůdčí ideologie". Tito "jiní" jsou vždy pohotově a se železnou pravidelností se po čase objevují "v čele" všech revolucí a reformních hnutí, aby jim dali "řád a pořádek". A člověk pracuje, někdy se má lépe, jindy hůře, ale před sebou má stále krásný cíl: ŽÍT!! A "jiní"? Inu, ti mají před sebou daleko vyšší cíl: blaho celku! Pro toto "blaho" jsou připraveni a ochotni obětovat cokoli a kohokoliv, jenom ne sebe. A když mají dojem, že "celek" začíná být nespokojen, jsou znovu připraveni reformovat a přestavovat. Zase oni.

Občas, když nyní čtu náš denní tisk, mám dojem, že žijí za časů starého Diokleciána. Taky se vytyčují dílčí "reformy", jejichž cílem není nic jiného, než aby se ve skutečnosti nic nezměnilo. Ale naše státní zřízení, to jest politický systém plus hospodářství, potřebuje reformy, které sice musí brát v potaz celkový stav naší společnosti, přesto však musí být dostatečně radikální! Je konečně potřeba nahradit stoletá abstraktní schemata a definice o společném vlastnic-

tví reálnými a pravdivými pojmy. Neboť naše současné "společné" vlastnictví je ve skutečnosti vlastnictvím dobře zavedeného aparátu, jehož členové mají s řadovým občanem společnou jen státní příslušnost v občanském průkaze.

A pokud jde o tu tolik proklamovanou "socialistickou" demokracii, jsem nucen přiznat, že nevím, co to je. Neboť demokracie buďto je, anebo není. Jakékoli přívlasky znamenají omezení, vlastně zrušení skutečného významu tohoto slova. Náhražky skutečné demokracie v podobě "voleb" ředitelů jsou stejně směšné, jako byl t.zv. volební experiment, který se u nás nedávno uskutečnil a svou formálností byl silnou kávou i pro Rudé právo.

A "nové myšlení" v ekonomii? Pokusil jsem se do něj proniknout nahlédnutím do některých "nových" pravidel, ale s lítostí jsem si musel přiznat, že jsem zřejmě přecenil své schopnosti. No, nic se neděje, na vysoké funkce neaspiruji, požádám odborníky, aby mi to alespoň rámcově vysvětlili. Tak jsem šel za odborníky, ale odborníci se zasmáli a o tutéž službu požádali mě. A tak jsem se raději už nikoho neptal. Zahlcen koeficienty, oborovými přírážkami, odvody atd. jsem se uchýlil do soukromí.

A náhle se mi ze všech těch rozpisů, přípisů a nařízení vynořil taky "člověk". Ale ne ten, o kterém se zmiňuji výše. Tento člověk totiž patří k těm "jiným". Sedí ve své kanceláři a rozepisuje, vymýšlí koeficienty, odvody, rozdává dotace a všechno tohle dělá se svými kolegy tak geniálně, že je za tohoto způsobu vedení hospodářství zcela nepostradatelný. A že má mnoho kolegů!

Tohle se přece zreformovat nedá. To se musí zrušit. Vypudit. Znemožnit. A jak? Snad se i u nás najdou ekonomové, kteří jednou naleznou radikální řešení. Csobně jsem přesvědčen, že předpokladem dobře fungující společnosti je především skutečná demokracie se vším všudy, co k ní patří. A základním demokratickým principem v ekonomii je zrovnoprávnění státního, soukromého a družstevního vlastnictví. Ať mají všichni skutečně stejné šance, bez ohledu na politickou příslušnost, náboženské přesvědčení či sociální podmínky. Přestaňme se bát lidí, vždyť stát je tu pro ně, nikoliv naopak!

Současné vedení začíná sklízet hořké plody systému, ve kterém se lidé vodí za ruku od kolébky až do hrobu. Ale já se považuji za dostatečně dospělého na to, abych se dovedl rozhodnout, co budu číst, na jaký film

se půjdu podívat a čím se budu žít. Uvědomme si konečně, že je úplně jedno, na které straně jeskyně bude ohniště. Naše reforma musí spočívat v tom, že si na rovinu

přiznáme: této době již bydlení v jeskyni nevyhovuje! Pojďme na vzduch! Slyšel jsem, že některé tlupy tak již činí...

DOSÁHNEME ŽIVOTNÍ ÚROVNĚ RAKOUSKA NEBO RUMUNSKA ?

Blanka Hrabínová

Některé projevy stranických a vládních představitelů o budoucnosti našeho národního hospodářství vzbuzují málem iluzi, že za dva, nejvýše za tři roky bude u nás ráj na zemi, jen co začne řádně fungovat proklamovaná přestavba a demokratizace. V šem vlastně spočívá ta přestavba, o tom se raději nikdo z našich představitelů příliš konkrétně nešíří. Není divu - kromě zrušení středního článku řízení /často jen formálního, namnoze funguje pod jinou hlavičkou dál/, zřízení státních podniků a voleb ředitelů se také nic neděje a dít nebude.

Akademik F. Valenta, ředitel Ekonomického ústavu ČSAV říká v HN 13/89: "Dokumenty, z nichž přestavba vychází, předpokládají kvalitativní změnu soustavy řízení jako celku. Vlastní realizace tohoto zadání se jakoby rozpadla do velkého množství dílčích problémů. U každého z nich můžeme sledovat určitý posun k lepšímu, avšak systém jako celek nemusí změnit svou k v a l i t u . Zdá se, že navzdory původním záměrům máme na obzoru pouze další soubor /dílčích/ opatření".

Ing. Věrtelář, místopředseda SPK říká v HN 15/89: "Státní plány... stanoví závazné výstupy socialistických organizací, pětileté plány jsou členěny podle let. Plány socialistických organizací jsou základním nástrojem jejich činnosti".

A do třetice citace z interview HN 15/89 s Jaromírem Žákem, ministrem pověřeným řízením FCÚ, dnes místopředsedou vlády a předsedou SPK: "Ceny nepustíme z rukou... .

Trk znamená zrušení monopolu výroby. Začíná demonopolizací a pokračuje rozvojem soutěživosti a likvidací deficitu produkce.."

Co si z toho máme vybrat? Zjednodušeně řešeno: dokud budou monopoly a nedojde k likvidaci deficitu produkce, je nutno centrálně plánovat a pokračovat v nákladové tvorbě cen. Pokud bude hospodářství řízeno centrálním plánem a ceny budou tvořeny na základě nákladů, nedojde k likvidaci deficitu produkce. A tak kolem dokola. Snad by měli naši představitelé začít s dialogem alespoň sami mezi sebou, aby si alespoň jejich jednotlivé monology neodporovaly.

Ředitel Prognostického ústavu ČSAV Dr. W. Komárek provedl se svými spolupracovníky hlubokou a vysoce kvalifikovanou analýzu našeho národního hospodářství. Analýzu, která působí depresivněji než jakýkoliv horor, ale přesto ukazuje i východisko z této zdánlivě beznadějně situace, ukazuje cestu, která by nám umožnila do dvaceti let dosáhnout úrovně Rakouska. Bohužel nezpracoval Prognostický ústav druhou alternativu, tj. za kolik let se nám podaří dosáhnout při zachování současného statu quo v řízení národního hospodářství /eventuálně při provedení dalšího "Souboru dílčích opatření"/ úrovně Polska či Rumunska.

Škoda. Domnívám se, že dosažení tohoto cíle je za současné politické situace mnohem reálnější a má tu výhodu, že jeho realizace vyžaduje podstatně kratší dobu než dosazení úrovně Rakouska.

VYHLÁSENIE

Ľubomír Feldek

Kopii prohlášení spisovatele Ľubomíra Feldeka k rozsudku nad Václavem Havlem ze dne 28.2. 1989 jsme získali až v době, kdy už byl Václav znovu mezi námi, na svobodě. I přesto text zveřejňujeme, protože se netýká zdaleka jen jednoho soudního rozsudku a také proto, že podobné hlasy ze Slovenska nezaznávají tak často.

20. januara 1989 som poslal na adresu Československého zväzu spisovateľov v Prahe telegram, protestujúci proti uväzneniu Václava Havla.

29. januára som tento protest zopakoval v liste generálnemu tajomníkovi ÚV KSČ.

Ako som bol vyrozumený, moja žiadosť o intervenciu v prospech Václava Havla bola v rozpore so zvrchovanosťou súdu, do ktoréhoho výlučnej kompetencie takýto prípad patrí.

Obvodný súd pre Prahu 3 dňa 21. februára 1989 odsúdil Václava Havla na nepodmienečný trest v trvaní 9 mesiacov.

Ak nemáme právo rozhodnutie súdu ovplyvňovať, neznamená to ešte, že by sme nemali právo zaujať k nemu stanovisko.

Zo správy, publikovanej v tlači, je zrejme, že Václav Havel bol odsúdený za pokus uctiť si pamiatku Jana Palacha. Súdiť ľudí za čosi takéto pokladám za absurdné - nota bene v krajine, ktorá vykročila na cestu demokratizácie. Možnosť uctiť si pamiatku Jana Palacha bola, pokiaľ sa dobre pamätám, už pred dvadsiatimi rokmi oficializovaná kondolenciou prezidenta republiky Ludvíka Svobodu - a tento kondolenčný akt nebol nikdy anulovaný.

Okrem pochybnosti nad regulárnosťou procesu s Václavom Havlom vyslovujem aj pochybnosť nad tým, či mal Obvodný súd pre Prahu 3 právo svojím rozsudkom postihnúť nás všetkých - pretože de facto aj toto urobil.

Rozsudkom bol totiž postihnutý nielen jeden spisovateľ, ale celá naša literatúra,

všetci jej kvalitní predstavitelia.

Dvadsať rokov bola naša literatúra rozbitá na neprekročiteľné ghetá. Doma neboli akceptovaní samizdatoví autori a autori tvoriaci za hranicami. Doma akceptovaní spisovatelia sa zas na revanš ocitli mimo záujmu sveta, hoci viacerí by si ho oprávnenne zaslúžili.

Aj to bol trest za nespáchanú vinu.

Trest, o ktorom sme v poslednej dobe začali nadobúdať dojem, že vypršal.

Podľa vzoru Sovietskeho zväzu, ktorý do programu prestavby ako jednu z prvoradých kulturnopolitických úloh zaradil aj zjednotenie sovietskej kultúry, nech jej predstavitelia žijú kdekoľvek na svete, aj my sme sa usilovali dovrieť svoje dlhodobé úsilie o opätovné zjednotenie československej kultúry a v rámci nej najmä najpostihnutejšej literatúry.

Všetko, čo sa v tomto smere urobilo, je však v tejto chvíli vrhnuté cez palubu. Rozsudok nad Václavom Havlom vrátil mnohoročné úsilie mnohých statočných ľudí na začiatok.

Znova je československá literatúra dôkladne rozbitá. Znova sme potrestaní za nespáchanú vinu. Na ako dlho tentoraz a akým právom? Vedel by nám to Obvodný súd pre Prahu 3 povedať?

A nespravедlivý trest nepostihol len Václava Havla, nie iba spisovateľskú obec - ale celú našu vlasť. Rozsudok Obvodného súdu pre Prahu 3 poškodil meno ČSSR na celom svete.

Komu to teda vlastne osožilo?

Prosím, aby toto moje vyhlásenie bolo pripojené k zápisnici z dnešného zasadnutia výboru Československého zväzu spisovateľov.

V Prahe, 28.II. 1989

K NÁBOŽENSKÉ SVOBODĚ V ČESKOSLOVENSKU

Josef Zvěřina

Dr. Josef Zvěřina poslal dne 10.5.1989 obsáhlý dopis ing. V. Janků, řediteli sekretariátu vlády ČSSR pro věci církevní. Reaguje v něm na tiskovou konferenci ze dne 25.4. t.r., na které tento činitel pronesl celou řadu problematických a sporných výroků. Přinášíme podstatné části z dopisu Dr. Zvěřiny věnovaného základním otázkám náboženské svobody v Československu.

I.

1/ Státní činitelé i Vy sám se odvoláváte na Závěrečný akt KBSE v Helsinkách z roku 1975. Proč ale není přesně citován vlastní text - alespoň v těch částech, kde se mluví o náboženské svobodě?... V závěrečném dokumentu vídeňské následné schůzky KESL je otázkám náboženství nebo víře věnováno v čl. 16 několik pozoruhodných ustanovení. Tek čl. 16,4 zavazuje signatáře dokumentu "respektovat právo náboženských sdružení organizovat se podle vlastní hierarchické a institucionální struktury". Jak s tím ale srovnat zásahy strany a vlády ČSSR do jmenování katolických biskupů? Jak se s tímto zněním shoduje vleklost jednání od r. 1964, které nemá dnes obdoby snad nikde na světě? Jednání probíhala za Jana XXIII., o jehož dobré vůli nikdo rozumný nebude pochybovat. Za Pavla VI., který byl diplomaticky velmi smířlivý. Za nynějšího papeže, dříve našeho blízkého souseda, který zná naše poměry lépe než kterýkoli jiný papež. Jednání vedl postupně kard. Casaroli, arcibiskup Poggi, Silvestrini, Colasuonno - s výsledky neuspokojivými. Nad posledním jednáním vyjadřujete zklamání. Jistě větší zklamání, ba roztrpčení je na straně katolické církve u nás i ve světě, roste údiv i nekatolíků. Domníváte se, že tato "církevní politika" je prospěšná pověsti a důvěře ČSSR? Svět se nyní stává stále citlivější na pravou náboženskou svobodu všude, i v Sovětském svazu, Maďarsku, Polsku, Bulharsku a jinde.

2/ Podle II. vatikánského sněmu a podle dalších dokumentů katolické církve, především podle nedávného dokumentu "O povolání a poslání laiků v církvi a ve světě" /Jan Pavel II., 30.12.1988/ mají místní církevní obce,

jejich biskupové i laici značnou ingerenci do záležitostí církve. Vídeňský dokument ukládá respektovat právo "volit, jmenovat a měnit svůj personál s vlastními příslušnými požadavky a standardy /?/, a rovněž s jakýmkoli svobodně dosaženými ujednáními mezi nimi a jejich státem" /16,4/. To se ovšem u nás nestalo, "dík" církevnímu zákonu 218/1949, který samozřejmě ujednán nebyl a který maří svobodu náboženství, protože omezuje všechnu duchovní činnost závislostí na státním souhlasu /par.7 cit.zák./. Vše ostatní dokonává síť církevních tajemníků, státní bezpečnost a usnesení strany, tisk a další veřejné sdělovací prostředky. Ještě během jednání ve Vídni /č.11.1986 - 19.1.1989/ byly dodány církevním tajemníkům důvěrné instrukce "O apoštolátě laiků". Ideologické oddělení SmKV KSČ a KPŠ E. Urxe v instrukcích "K aktuálním otázkám vědecko-ateistické propagandy - vysvětlujeme lidem pravdu" /prosinec 1988/ smetlo ze stolu všech 31 bodů "Podněty katolíků k řešení situace věřících občanů v ČSSR". Byly doporučeny kardinálem Tomáškem a podepsalo je, jak všeobecně známo, asi 600.000 lidí. Tedy malý plebiscit. Avšak podle Vašich slov je to nátlaková akce, konfrontace, vytváření konfliktů atd. Tato kvalifikace - nyní již ustálená - je v rozporu s ústavou, s citovanými dokumenty a s výslovným závazkem z následné vídeňské konference: "Účastnické státy...ve svých zákonech a správních předpisech a při jejich používání budou zajišťovat úplné a efektivní vykonávání svobody myšlení, svědomí, náboženství nebo přesvědčení" /čl.17/. - Budou další jednání vedena těmito závazky? Jaké jsou "perspektivy a metody dalších oficiálních rozhovorů", jak pravíte?

3/ Běžným protiargumentem je, že máme své církevní zákony a nikdo nemá práva zasahovat do vnitřních záležitostí našeho státu. Jenomže:

a/ Katolická církev, která je nadnárodní, nadstranická a nadbloková, není jen vnitřní záležitostí státu. Bude to metoda dalších jednání respektovat? Ve velké části světa tento respekt platí.

b/ Podle závazku plynoucího z Mezinárodního paktu o občanských a politických právech "nic v tomto Paktu nemůže být vykládáno tím způsobem, jako by dávalo kterémukoli státu jakékoli právo vyvíjet činnost nebo se dopouštět činů, které by směřovaly k potlačení některého z práv nebo některé ze svobod uznaných tímto Paktem, nebo k jejich omezení ve větším rozsahu než tento Pakt stanoví /čl.4,5,1/

c/ Helsinský dokument připomíná signatářům plnění závazků z mezinárodních deklarací a dohod, vč. závazků obsažených mezi jinými v Mezinárodních paktech o lidských právech. Když už se helsinského ujednání dovoláváte, bude dobře některé věci z onoho Mezinárodního paktu o lidských právech připomenout. Náboženské svobody vyjmenovává tento pakt v čl.18,1: "...vyznávat nebo přijmout náboženství nebo víru sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, prováděním náboženských úkonů, bohoslužbou, zachováváním obřadů a vyučováním." Jak respektují naše orgány, vyšší i nižší, veřejné projevy náboženství nebo víry?

d/ U nás trvají tak četná omezení, že náboženská svoboda je omezena na životní minimum. Nejzákladnější omezení tkví v ústavě, v níž je stanovena veškerá výchova v duchu marx-leninismu /čl.16/ - v jasném rozporu s Paktem /čl.18,4/, s vídeňským dokumentem /čl.16,7/ a j.

Konference ve Vídni uvádí jen omezení: "... která stanoví zákon a která jsou slučitelná s jejich závazky podle mezinárodního práva a jejich mezinárodními závazky." /čl.17/ Pakt č.120 Sb. všeobecně uvádí mimořádnou situaci, která je úředně vyhlášena /čl.4,1/, opatření nutná k ochraně veřejné bezpečnosti, pořádku, zdraví nebo morálky nebo základních práv a svobod jiných /čl.18,3/. Toto omezení se stalo pravidlem a vítanou apologetikou státních orgánů. Ochrana veřejného pořádku se stává tak mocnou, že dovoluje bezpečnostním složkám všechny druhy omezení a násilí. Státní souhlas duchovním je vázán na čl. občanství, státní spolehlivost a bezúhonnost a splnění "i jinak všeobecných podmínek pro přijetí do státní služby"/zák. 218, par.2/. Ale jsou církevní služby totožné se státními? Nikdy nebylo definováno, co jsou to "všeobecné podmínky", takže se stávají nejčastějším důvodem k odnětí souhlasu. Lze očekávat, že další jednání s Vatikánem a úpravy našeho zákonodárství budou v souladu se závazky mezinárodního práva a mezinárodními závazky?

II.

1/ Z neúspěchu či jen z částečných výsledků jednání delegací ČSSR a Sv. stolice je ustavičně viněna právě delegace Vatikánu, která se podle Vašich slov "držela svých procedurálních postupů". Naše veřejnost těmto slovům nerozumí. Co konkrétně znamenají? A šlo jenom o procedurální postupy?

2/ Další vinu připisujete vnějším vlivům: "Mezi ně na prvním místě patří soustavné úsilí různých center na Západě, která... se snaží nejrůznějšími prostředky narušovat jednání". Nebylo by nejlepším protiargumentem konečně ta jednání zdárně ukončit? Nebylo by to důkazem diplomatické schopnosti našich politiků, státnickým činem, prospěšným i státu, důkazem, že i oni jsou schopni nového myšlení?

3/ Jako další viníky uvádíte "představitel domácích nelegálních struktur...kteří dělají vše proto, aby jednání narušovali a mafiili". Co jsou to nelegální struktury? Ptal jsem se dopisem gen. taj. ÚV KSČ M. Jakeše - nedostal jsem však odpověď. Vy je definujete třemi charakteristikami:

a/ "pozvednout nikoli Kristův kříž, ale meč ... tedy nikoli víra, ale násilná konfrontace". Pane řediteli, kdo nám bral kříže ze škol, kdo je bořil? Kdo má v programu ničit víru všemi prostředky? Jaká násilná konfrontace se stala ze strany těch ilegálních struktur, když mezi nimi není policie, soudů, popravišť a tajuplných vrahů? Meč, který máme, a zbroj, kterou neseme, je toto: "Stáňte tedy opásání kolem beder pravdou, obrnění pancířem spravedlnosti, obuti k pohotové službě evangeliu pokoje, a vždycky se štítem víry... Přijměte také přilbu spasení a meč Ducha, jímž je slovo Boží" /Ef 6,14-17/. Taková je naše identita a taková bude. Plyne z práva Božího i lidského a žádný státní souhlas nebo nesouhlas na tom nic nezmění.

b/ "Nedílnou součástí její /čí?/ činnosti je organizování morálního teroru i hrozby fyzického teroru proti loajálním duchovním i bohoslovcům". Pane řediteli, mohl byste tato hrozná slova dokázat? Koluje sice jakýsi dopis bohoslovců, který nese všechny znaky podvrhu. Ale je na pováženou, že takových slov užíváte Vy. Lidé se však ptají, co bylo dřív?

c/ Orientace na boj proti státu a společnosti. O jaký boj jde? Je boj za spravedlnost a právo bojem proti státu? Boj proti mravnímu úpadku je bojem proti společnosti? Je otřesné, že do této souvislosti bylo zata-

ženo i jméno biskupa Jána Korce z Bratislavy. Sám kritizujete v moralizujícím rozhořčení Antona Hlinku. Tato hrubá urážka katolického biskupa Vám nevadí? "Nikdo nesmí být vystaven útokům na svou čest a pověst", nařizuje čl. 17,1 Paktu 120. Podobné útoky vedete i proti Jánovi Čarnogorskému - a to ještě s administrativními postihy. Frázemi o "zneužívání náboženského cítění a obřadů pro otevření fronty boje proti socialismu" sytíte mnohá desetiletí náš lid. Ale nic se nestalo a není třeba velké námahy rozumu, aby se prohlédla směšnost těchto frází.

4/ "Vatikánská delegace", hovoříte, "se zcela distancovala od působení nezákonných struktur a prohlásila, že papežská kurie s nimi rozhodně nestojí". - Dovodil jsem již vícekrát, že "nelegální struktura" je

a/ SKD Pacem in terris. Mladá fronta sice ví, že vatikánský dokument /tj. Quidam episcopi/ zakazuje některá seskupení kněží, že je formulován obecně, ale že lidé nepřející našemu společenskému zřízení ty tohoto dokumentu rádi použili proti PiT /MF 28.4.89/.

Ano, PiT je nelegální struktura, neboť z hlediska církevního nejenže nemá schválené stanovky, ale prefekt Kongregace pro klérus výslovně prohlásil a kard. Tomášek každoročně na Zelený čtvrtek nám kněžím připomíná, že PiT církevně zakázaná je. Ostatně nemá ani státem schválené stanovky.

b/ Existuje ještě jiná "nelegální struktura", o které napsal kard. Casaroli kardinálovi Tomáškovi doslova, že se zdá z hlediska církevního nelegitimní /"sembra canonicamente illegittima"/. O té "struktuře" církevní úřad i bezpečnostní orgány věděly a vědí, chránily ji i chrání.

c/ Po názvech "podzemní církve", "tajná cír-

kev" se nyní ujalo úřední označení "ilegální struktura". Také už jsem veřejně rozebral nesmyslnost tohoto přízviska. Jsem nyní nucen, pane řediteli, mluvit i za sebe - jistě mě do té struktury řadíte. Nuže, o nějaké "struktuře" je absurdní mluvit. Pokud se týká státní "ilegality", je to zase hrubá křivda: platí-li u nás právní řád, žijí, pracují a budu neúnavně pracovat s plným vědomím legality, kterou stanoví Vídeňská následná schůzka KESE: "respektovat právo každého poskytovat náboženské vzdělání v jazyce podle vlastní volby, buď individuálně, nebo společně s jinými" /čl.16,6/.

d/ Pokud se týká církevní stránky, o mé činnosti ví dobře Jan Pavel II., s kterým se osobně znám, i můj představený, kard. Tomášek. Dvakrát jsem mluvil též s arcibiskupem Colassuono a ani v nejmenším nenaznačil církevní neposlušnost. Myslím, že tito lidé jsou kompetentní vynášet svůj soud, který nemůže být suplován nikým jiným. V souvislosti s Vaším výrokem, že "se tu a tam vyskytují představy, jako by tyto nelegální struktury byly jakousi součástí církve", se mě lidé táží: "Má pan Janků právo vyobcovat někoho z církve? Není to přece jen otázka věrouháňná?" "Jsou v dobrých rukou věci naší církve, když se s nimi takto zachází?" Myslím, že k řešení i náboženských otázek ty prospěl řádný výzkum veřejného mínění či nějaké referendum věřících, aby se i oni dostali ze své anonymity spolehlivým způsobem ke slovu. Výsledky dotazů o potřebě výzkumu veřejného mínění jsou v tomto směru poučné /sr.v. Lidová demokracie 27.4. 1989/. A dosavadní výzkumy, pokud byly uveřejněny, rozhodně spolehlivé nejsou.

JESTĚ K JANU PALACHOVI

Jan Dus

V minulém čísle tohoto časopisu v příspěvku o Janu Palachovi /ALTERNATIVA č.2, str.12-15/ jsem zmínil Jana Végha, evangelického faráře z konce 18. a začátku 19. století. Végh postavil v Libiši před dvěma sty lety kostel, do kterého chodíval Palach ze Všetat s matkou jako chlapec a v kterém byl, opět s matkou, ve středu 15. ledna 1969 odpoledne v předvečer svého sebeobětování.

Od Jana Palacha k Véghovi vede však ještě jiná cesta. Farář Végh znal jednoho z Palachových předků a zmínil ho i ve svých latinsky psaných pamětech. V publikaci Ze zápisků Jana Végha z roku 1882 uvádí evangelický reformovaný farář v Černilově Justus Szalatnay na str. 35 toto: "Ano, Végh se zmiňuje i o obrácení a pokřtění některých židů v době této. Tak se dala dne 15. července 1.P. 1786 jedna celá židovská rodina

z Kostomlat na panství Beřkovickém, záležející z otce, matky a čtyř dětí pokřtí. Otec se jmenoval původně Herschel Pinkas a přijal na křtu sv. jméno Jakub Kostomlatský."

Nebylo by správné přehlédnout, že Palachův židovský praotec se nestal křesťanem snad proto, aby sobě a rodině usnadnil existenci. Josef II. přece rázně skoncoval s víце než stoletým krutým útlakem Židů v našich zemích a otevřel jim tím cestu k rychlému společenskému vzestupu. Svým připojením k těm, kteří platili za křesťanské rozkošníky, si musel Herschel Pinkas uškodit u všech, kromě chudé hrstky úředně diskriminovaných a na císařovu osobní ochranu odkávaných rozkošníků. Psal jsem v minulém čísle o potížích se stavbou libižské modlitebny. Věch skutečně zaznamenal, že Kostomlatský utrpěl velkou škodu "v obchodě i živnosti", ale "strpěl vše bez reptání, a že z něho se stal dobrý evangelík, toho důkaz máme v tom, že jej sbor Lečický i do svého staršovstva zvolil."

V rodině Kostomlatských se sebeapírav. hledačství pravdy udrželo. Josef Kostomlatský, nar. 1848, přestoupil jako student k početně nepatrné a tenkrát na nepochopení až i persekuci narážející Svobodné reformované církvi. V jednatřiceti letech opustil výnosné zaměstnání železničního inženýra, aby mohl vystudovat bohosloví, a sloužil potom své nové církvi jako kazatel do svých

sedmdesáti let. Od začátku patřil k jejím vůdčím osobnostem. V r. 1883 založil a potom šestatřicet let vydával Betanii, vynikající časopis Svobodné reformované církve. Jeho synovec Antonín Kostomlatský sloužil téže církvi, přejmenované r. 1919 na Jednotu českobratrskou a nakonec r. 1967 na Církev bratrskou, jako kazatel osmačtyřicet roků.

Z uvedeného citátu o Jakubu Kostomlatském zdůrazňuji slovo "strpěl". Jakub Kostomlatský "vše strpěl", protože podřídil hmotné zájmy své osobní i své rodiny tomu, co poznal jako svrchovanou pravdu nad světem, nad sebou a nad svou rodinou. Po stoosmdesáti letech se rozhodl jeden z potomků Jakuba Kostomlatského strpět v mladém věku smrt, protože také on byl služebník pravdy.

Ve středu 15. ledna 1969 byl Palach v libižském kostele na pohřbu svého strýce. Z kostela se odebral s matkou, starším bratrem Jiřím a všemi přítomnými na libižský hřbitov. U strýcova hrobu tam slyšel Kristova blahoslavenství z 5. kapitoly Matoušova evangelia. Na náhrobku tam čteme jméno Ferdinand Kostomlatský. Navštívíme-li ten hřbitov a ten hrob, připomeneme si také sestru pohřbeného, Libuši Palachovou rozenou Kostomlatskou. A ovšem jeho synovce Jana. Ale také jeho židovského předka, Pinkase Herschela, který jako první z předků Palachovy matky nesl jméno Kostomlatský.

*

Steigerova cesta kolem světa za dvacet let.

Když chce východoberlínský občan navštívit jiného Němce o několik ulic dál na západ, musí dnes pravda podniknout 1500 km dlouhou cestu přes Budapešť a Víden, stihne to však za týden nebo dva. Když se však chce český kreslíř vrátit na stránky našeho tisku trvá mu do dvě desetiletí. Tak Ivan Steiger, který před dvaceti lety odešel směrem na západ, se nám teprve letos vrací přes Moskvu a Bratislavu z východu.

31. 8. 1989

Kresba: SPUTNIK, Moskva

výber

Vydává Slovenský svaz novinářov vo Vydavateľstve ORZOR, n. p., ul. Cs. armády č. 35, 815 85 Bratislava

Úvahy, stati, studie

DEMOKRATICKÁ REVOLUCE VE VNĚJŠÍM IMPÉRIU ?

Vilém Prečan

Znamé konstatování Marxe a Engelse o tom, že Evropou obchází strašidlo komunismu, by bylo třeba nyní, o 140 let později, obměnit: komunistickou částí Evropy obchází "strašidlo" demokracie. A vskutku, stěžní může být spor o tom, že "demokracie" je nejen klíčový pojem v politickém slovníku těch, kteří usilují vyřešit v praxi problém všech problémů, před kterým stojí řečená část světa: nezvratitelné překonání totalitního režimu sovětského typu. Stala se nejfrekventovanějším slovem ve veřejných projevech dokonce i těch, kdo se snaží komunistický totalitarismus udržet.

Ve třech zemích vnějšího sovětského impéria, jimž se také říká východní střední Evropa, v Polsku, Maďarsku a Československu, je demokracie na postupu zcela zřetelně, třebaže v každé z těchto zemí jinak. Dohoda z dubna 1989, historický mezník v dějinách posledních 40 let Polska, znamená podstatný krok při obnovování vnitřní suverenity společnosti vůči komunistickému státu a otevřela v této zemi cestu k parlamentní demokracii /i když může být bezpochyby chápána také jako past, do níž by dosavadní komunistický establishment rád chytil demokracickou opozici, aby ji učinil podílníkem na svém bankrotu a diskreditoval ji spoluúčastí na nepopulárních opatřeních v hospodářské sféře/.

Situace v Maďarsku, kde režim nemá za sebou v nedávné minulosti ani vojenský stav à la Jaruzelski, ani normalizaci československého typu, dělá zvenčí dojem, jako když si část vedení vládnoucí strany vypůjčuje myšlenky u demokracické opozice a připravuje se na politické soutěžení v podmínkách svobodných voleb a systému více politických stran. /V Maďarsku platí snad nejvíc původně z polské situace odvozený analytický postřeh Zbigniewa Brzezinského o tom, že komunistická elita může být kooptována do trvalejšího systému národních hodnot./

Ale i v Československu, které jako by drželo evropský primát v politické nehybnosti a kde se vládnoucí politický establishment brání myšlence na dialog se společností a všemi způsoby dává najevo, že ně-

jaký skutečný pohyb a změnu nepřipustí, byly vyloženy demokracické karty otevřeně na stůl. Přední nezávislý československý publicista Milan Šimečka to vyjádřil slovy: Jedno víme naprosto přesně. Všechno by dnes bylo jiné, kdyby v naší zemi nebyla zničena demokracická politická kultura. Její znovuvytvoření je záchrana před pádem na dno; je to jediná myšlenka, která dává do budoucnosti smysl a cíl.

Tato myšlenka byla už rozvedena do podoby politického programu v manifestu "Demokracii pro všechny", kterým se na podzim 1988 uvedla v Československu do života nezávislá politická iniciativa Hnutí za občanskou svobodu. Václav Havel nazval manifest nejdůležitější politickou kartou roku 1988 pro svou zemi, protože zdánlivě banální pravdy v něm obsažené byly vyřčeny souhrnně, veřejně a jako východisko k politické práci. Manifest je totiž výzvou ke společnosti, aby vstoupila do politiky, protože dosavadní moc, vlastní viník za mravní krizi, za nedemokracické poměry, za omezení národní a státní suverenity, za hospodářský a technologický úpadek, není ochotna zřít se totalitního způsobu vlády. Manifest výslovně popírá legitimitu dogmatu o takzvané vedoucí úloze komunistické strany a vyzvedá za nosný politický princip demokracický pluralismus; jeho podstatou je podle Havla, jednoho ze signatářů manifestu, to, že o politickou moc se mohou stejným právem ucházet všichni.

Lze tento postup demokracie nazvat "demokracickou revolucí"? Tento pojem, na evropském kontinentu zatím nepříliš běžný, působí optimisticky, vzbuzuje naději a velká očekávání. Možná až příliš velká. Přesto s ním lze pracovat, s několika výhradami, jež bych formuloval takto:

1. Demokracická revoluce je označení pro hlavní vývojový trend doby směrem k demokracii jako systému založenému na duchovní, politické i hospodářské pluralitě a vzájemné toleranci.

2. Demokracická revoluce byla připravena procesem zrání prvků občanské společnosti, které existovaly uvnitř totalitního systé-

mu, ale v relativní nezávislosti na jeho mocenských strukturách. Začíná v tom okamžiku, kdy z této občanské společnosti vzejde požadavek a politický program systematické změny na zásadách demokracie a svobody.

3. Demokratická revoluce, jejíž vzestup je jedním ze základních či dokonce určujících současných fenoménů ve společnostech ovládaných komunistickými režimy, je nejméně násilná revoluce v dějinách. Ve jménu demokracie se nezapalují auta, nevybuchují bomby, tato revoluce neshromažďuje masy pod praporem s demagogickými hesly. Její stoupcí jsou zásadními odpůrci násilí a občanské války, jsou přístupni kompromisům a myšlence národního či společenského usmíření, jímž by se ukončil dosavadní řetěz násilí pramenící z podstaty komunismu.

Období demokratické revoluce je ovšem plné násilí a utrpení. Násilí používají nebo jim hrozí - to je v každé zemi jiné - dosavadní držitelé moci, strana strážců dosavadního pořádku a její policie, její vládní pohotovostní oddíly, eventuálně, jako v Československu, její teroristé z řad tajné policie maskující se jako rozhořčený lid.

Demokratická revoluce osmdesátých let, o níž je řeč, má své historické předchůdce či předzvěsti. Kronštatská vzpoura v roce 1921, maďarská revoluce 1956, Pražské jaro 1968, éra Solidarity 1980-81 /v jistém smyslu i obleva za Chruščova/ navzdory svým osobitým zvláštnostem a individuálnímu historickému kontextu měly jedno společné: byly výrazem hledání společnosti, jak zmírnit, omezit a konečně zrušit totalitnost komunistického systému.

Významným předchůdcem, možná nezbytným předstupněm demokratické revoluce byla "morální revoluce", na níž bylo založeno disidentství sedmdesátých let, nové pojetí lidských práv jako východisko kritiky komunistického totalitarismu, kultivace občanství, realizace principu života v pravdě, nezávislá kultura a samizdat. Výsledky morální revoluce, často přehlížené nebo i vysmívané přívrženci "reálné politiky", se stávají zřejmými a nově se zhodnocují nyní, kdy občanská společnost vstupuje do hry jako sebevědomý a svébytný politický partner či protivník dosavadního politického establishmentu.

Demokratická revoluce, jejíhož postupu jsme svědky, se odlišuje od svých předchůdců tím, že probíhá - řečeno slovy Zbigniewa Brzezinského - v období definitivní krize

komunismu, postupujícího úpadku a prohlubující se agonie jak komunistického systému, tak jeho ideologie. Tato krize je takového rázu, že není řešitelná dílčími úpravami na bázi systému: přesvědčení o reversibilitě komunistického systému je do základů otřeseno. Demokratická revoluce je odpovědí na tuto krizi a je současně jedním z faktorů tuto krizi dále prohlubujících, především proto, že z ní ukazuje radikální, na kořen věci jdoucí východisko.

Někdy se klade otázka, zda reformy podnikané či plánované současným komunistickým establishmentem nejsou vlastně součástí demokratické revoluce. Soudím, že jde o dva fenomény v mnoha směrech a především ve svých cílech odlišné, třebaže je nelze od sebe oddělit.

Demokratická revoluce v sovětském bloku osmdesátých let má své autentické kořeny a zdroje inspirace, není odvozena od žádné socialistické ideologie, ani od diskusí o pravém či nepravém, poskvrněném či neposkvrněném socialismu. Není také plodem gorbačevismu, třebaže její dynamika je jím - v každé zemi jinak - nepřímou ovlivněna. Cílem demokratické revoluce není další pokus o řešení kvadratury kruhu, tj. modernizace a zefektivnění komunistického systému při zachování jeho podstaty, ale jeho definitivní překonání. V demokratické revoluci nejde tedy o "demokratizaci", ale o demokracii bez dalších a matoucích adjektiv jako "lidová" nebo "socialistická". Nehlásá "glasnosť", ale svobodu slova. Proti myšlence socialistického pluralismu staví program svobody, duchovní, politické a hospodářské plurality, emancipaci občana a občanské společnosti vůči státu.

Pramenem inspirace demokratické revoluce nejsou na prvním místě vzpomínky na demokratickou minulost, třebaže úsilí navázat na všechny starší duchovní a politické zdroje demokracie hraje v každé zemi důležitou roli. Čerpá svou legitimitu ze všeobecné platnosti lidských práv a své argumenty podkládá otevřeným rozbořením současné situace v jednotlivých zemích sovětského bloku, který se nezahaluje do socialistické frazeologie.

Demokratická revoluce je tedy také reakce na zkušenost těchto společností se čtyřiceti či více lety komunistického totalitního systému - ať už si říkal socialismus, reálný socialismus, socialismus s lidskou tváří nebo s "husí kůží" -, a zejména v posledních dvou desetiletích, od ztroskotání

posledního pokusu o reformu na bázi tzv. revizionismu. Stejně tak je výsledkem zkušenosti s fungováním a prosperitou demokratických systémů v Evropě a v Severní Americe, jakož i s úspěšným přechodem k demokracii ve Španělsku, Portugalsku a jinde. Světový kontext se v tomto smyslu příznivě změnil, idea demokracie, znevažovaná a vysmívána mezi oběma světovými válkami, a ještě i v padesátých letech, má konjunkturu jako nikdy předtím v tomto století.

Mluvíme o generální či celkové krizi komunismu, ale ta má kromě obecných rysů vlastní podobu a tvář v každé zemi. O Československu lze v tomto ohledu říci, že žádné komunistické straně v jiné zemi sovětského bloku se nepodařilo tak dokonale ztratit v očích společnosti politickou a morální prestiž, důvěru a legitimitu jako Komunistické straně Československa. Dvacet let "normalizace" ji dokonale opotřebovalo; i její poslední a silná zbraň, donedávna vychvalované konzumní a sociální "jistoty socialismu" ztrácejí tvář tvář skutečnosti účinnost. Obrazně a s jistou nadsázkou lze říci, že se KSČ odepsala jako politická síla, z níž by mohla vzejít alternativa oproti současnému establishmentu.

S výjimkou malého okruhu lidí žijících z reformních iluzí roku 1968 nikdo v Československu neočekává, že by se KSČ mohla jakkoli "obrodit", že by z ní vzešla jakákoliv naděje pro budoucnost. Tváří v tvář nedůvěře a odmítnutí společnosti, zejména mladé generace, a také z nedostatku intelektuálního zázemí není schopná následovat ani sovětský, ani polský ani maďarský příklad.

A tak zatímco se přestávají bát lidé - donedávna mlčící většina -, ocitl se v pocitu ohrožení establishment. Jejich vnitřní instinkt jim přesně tlumočí, jak jsou izolováni, že jsou odsouzeni k pádu. Neschopni vyprodukovat ze svých řad aspoň na přechodnou dobu alternativní politickou elitu, jež by byla s to zahájit dialog se společností, přešlapují na místě a každý další měsíc, který přežili ve funkcích a u moci, považují za úspěch. Při tom se dopouštějí jedné chyby za druhou a posilují solidaritu a aktivitu občanské společnosti.

V průběhu roku 1988 jsme se stali v Československu svědky většího společenského pohybu než kdykoli jindy v průběhu uplynulých dvaceti let; tento trend se nezastavil a pokračuje. Ochota občansky se angažovat se manifestuje nejrůznějšími způsoby: pokojnými

demonstracemi a shromážděními, k nimž došlo opakovaně přes hrozby z nejvyšších míst a navzdory nebezpečí policejního teroru a následné soudní perzekuce; růstem nezávislých občanských iniciativ a občanské solidarity: od ledna 1989 nepřetržitě probíhají nové a nové podpisové akce, na nichž se podílí tisíce lidí z tzv. oficiálních struktur, tj. z kulturního, uměleckého a vědeckého establishmentu, a to ve prospěch lidí, kteří jsou vládními představiteli, v parlamentu a ve státních masových médiích označováni za provokatéry a nepřátele socialismu.

K tomuto společenskému pohybu občanské neposlušnosti došlo nikoli z důvodů ekonomických, proto, že by se radikálně zhoršila životní úroveň lidí. Ze všeho nejvíc je to reakce na dvacetiletou vládu lži, ponižování a na vlastní přizpůsobování. Je to řetězová reakce vyvolaná touhou po ozdravení veřejného života, po tom, aby se věci pojmenovaly pravým jménem, aby se nepřekrucovala pravda o tom, co každý vidí na vlastní oči.

Nejsilnější jsou angažováni mladí lidé, pro které je oficiální frazeologie a lež nesnesitelná. Neznají žádná tabu, nejsou zatíženi minulostí a zejména ideologií, jsou často překvapivě dobře informováni, protože moderní komunikační prostředky jim zprostředkují pohled do celého světa, nemají sentimentální vztah k socialismu. A cítí, že je v sázce jejich budoucnost, doslova celý jejich život.

Do širšího proudu "občanské neposlušnosti" se zařadili a zařazují i mnozí z těch příslušníků dnes už starší generace, kteří před dvaceti lety podepsali falešnou směnku adaptace na obnovený pořádek a dnes jako kdyby chtěli spálit mosty za tolika lety života ve lži, přizpůsobení a přetvářce. A jistě bude přibývat i alibistů, kteří udělali na začátku "normalizace" pohodlné "kolaborantské" kariéry, a nyní, když cítí, že se loď potápí, budou opět chtít patřit na "správnou" stranu.

Důležitým faktorem politické destabilizace režimu je vývoj v sousedních zemích - v Maďarsku a v Polsku - i v Sovětském svazu. Značně přispěl ke změně politického klimatu v zemi: vytváří dojem celkového dějinného trendu, dodává lidem sebejistotu, upevňuje společenské vědomí o nevyhnutelnosti změny a působí jako katalyzátor jejího příchodu.

Erozivně na režim a jeho pozici působí také, a to hned v několika směrech, fakt,

že v polovině prosince 1988 skončilo rušení rozhlasové stanice Svobodná Evropa. Její pohotovové zpravodajství z Československa, slyšitelné v celé zemi, spolu s růstem aktivity starších a celé řady nových solidarních nezávislých výborů a skupin zmenšilo strach před perzekucí jako okamžitou odplatu za jakýkoli projev občanského postoje. Lidé vědí, že žádné pronásledování už není anonymní a že nestojí proti zvláštní moci osamocení jako jednotlivci. V tomto ohledu je povzbudivým faktorem také růst mezinárodní solidarity a všeobecně zájmu o Československo.

Přes všechny optimismus, s nímž lze hovořit o "demokratické revoluci", jíž jsme svědky, přestože ji cítíme ve vzduchu a demokratické řešení je v historické analýze jediné logické východisko, zůstáváme skeptičtí: Nemusí to dopadnout dobře, demokratická revoluce nemusí dosáhnout svého cíle, její vítězství se může oddálit. Je mnoho příčin takových pochybností a všechny už byly analyzovány.

Nikdo neví, kterou fází demokratického vývoje v zemích východní střední Evropy bude centrum sovětského imperia ještě ochotno tolerovat. Nelze odhadnout, jakou cenu bude ochotno v daném okamžiku platit, která priorita převáží, která ztráta bude považována za menší zlo, aby se zabránilo zlu většímu. Existuje ovšem otázka ještě základnější: Jaké jsou šance demokratické revoluce v Sovětském svazu samém? Anebo ještě adresnější: u Rusů samých? Budou mít Rusové, zmítající se v neřešitelných dilematech "perestrojky" a v křečích hledání vlastní politické identity, možnost a čas, aby pochopili nárok na suverenitu národů vnějšího imperia?

Sovětská hrozba - to je také evidentní - není ovšem jediná překážka vítězství demokratické revoluce v zemích východní střední Evropy. Komunistické režimy v těchto státech sice vznikly jako satelity sovětské velmoci, udržují se však při životě vlastní silou, z vlastních zdrojů a zájmů. Od ledna 1989 ví v Československu celá země, nikoli jen úzká vrstva disidentů, jaké brutality jsou schopny tzv. pořádkové síly. A celý demokratický svět si musel uvědomit, jak byl bezmocný tvář v tvář jedné dílčí situaci, kdy komunistickému establishmentu ještě nešlo o přežití: totiž rozhodnutí československého politického vedení uvěznit největší morální autoritu země a jednoho z duchovních vůdců demokratické revoluce

v Československu - Václava Havla.

Avšak - jak nedávno přesvědčivě doložil Timothy Garton Ash - zábrany transformace komunistického systému v liberální demokracii se smíšenou ekonomikou nejsou pouze v mocenském systému a zájmech nomenklatury, ale rovněž v zájmech, postojích a obavách mnoha ovládaných. V každé z těchto zemí je především na hospodářském poli nakupeno tolik problémů, že se zdají být neřešitelné. Nelze předvídat, jakou roli sehrají obavy a nejistota milionů fyzicky pracujících lidí, kteří jsou odsouzeni k tomu, aby nesli hlavní tíhu překonání hospodářské stagnace a úpadku. V Československu dělníci ve své většině ještě mlčí; strach z jejich možné reakce je dalším zdrojem nehybnosti komunistického vedení.

Jsou ovšem i zdroje naděje, a také ty byly už všechny analyzovány a vyjmenovány. Sovětská velmoc je zaměstnána sama sebou, velké západní demokratické státy lépe chápou situaci ve východní střední Evropě. Největší nadějí vyvolává pokrok občanské společnosti uvnitř krizí zmítaných komunistických systémů: duchovní, politická i profesijní /pracovní/ emancipace jednotlivců i skupin, nové formy občanské solidarity, nalézání nových forem svobody projevu a organizování se. Z anonymity se vynořují stále nové a nové tváře schopných lidí, kteří jsou nadějí procesu demokratické revoluce.

Československý optimista a pesimista jsou zajedno v tom, že dosavadní systém se nevyhnutelně zhroutí; jejich výpovědi se liší jen v časovém odhadu, kdy k tomu dojde: optimista počítá na měsíce, pesimista na léta. Optimista dodává: Máme výbornou náladu - jediné, co nás trápí, jsou přátelé ve vězení; jediné kvůli nim je faktor času důležitý. Jinak by nebylo proč spěchat; zdržovací taktika vedení se obrací proti němu samému, protože čím později se začnou řešit naléhavé otázky, o to méně bude možné vystáčet s dílčími nebo polovičatými řešeními.

Ani optimisté, ani pesimisté si ovšem zatím nedovedou vůbec představit, kdy a jak skončí patová situace, v níž se ocitl politický establishment. Možná bude československá varianta vývoje k demokracii opravdu podstatně odlišná od toho, co známe z Polska a Maďarska.

/Květen 1989/

Zkrácená verze tohoto textu byla přednesena v sekci "sovětský blok" na konferenci "Demokratická revoluce" pořádané ve Washingto-

nu ve dnech 1. a 2. května 1989 Národní nadací pro podporu demokracie /National Endowment for Democracy - NED/.

ANTINOMIE JEDNOTY /Einheit macht unfrei/

Pavel Nauman

Úvodem

Už víc než čtyřicet let provází náš "politický život" přízračná instituce - Národní fronta. Většinou ji bereme na vědomí jako danost, o které se nepřemýšlí, jako jakési nadbytečné nevýznamno, vyprázdňenou formalitu, jakých je v našem veřejném životě celá řada, ať je to ROH, simulující odbo-ry, SČSP imitující přátelství nebo SSM, předstírající mládí. Považujeme ji za součást rituálu, kterého se chtě nechtě musíme zúčastňovat, chceme-li jakkoli zasahovat do veřejného dění, nebo když chceme jen pěstovat včely či zahrádku, a vůbec už si neuvědomujeme, jak nepřírozená a současně pro moc praktická je to instituce.

Kdekdo už dnes útočí na "vedoucí úlohu strany", málokdo si však všimne, že onen pověstný článek 4 ústavy stojí a padá s existencí NF, neboť právě ona se stala od samého začátku symbolem "nové politické práce", jejím ideologickým štítem a nakonec i její poslední pevností. A nejen to; princip NF má ospravedlnit nepřírozenou ideu státně řízené, čtyřicet let trvající politické "jednoty", nahrazující "aristokratický" princip vedoucí úlohy KSČ jako soustavy feudálních lén a privilegií z nich plynoucích. Ať už souhlasíme nebo nesouhlasíme s vedoucí úlohou nějaké vrstvy, třídy, strany nebo skupiny, nemůžeme popřít, že se jedná o jev na tomto světě /kde silný zpravidla vládne slabému, chytrý hloupému, energický pohodlnému/ vcelku obvyklý. Naproti tomu jednota, bezkonfliktnost, rovnost a další jsou jevy ideální, nemající svůj původ v přírodě ani na tomto světě, ale v člověku a v jeho představách. I když obdivujeme svět idejí a vážíme si jeho zásluh na zdokonalení reálného /a značně nedokonalého/ světa, nejsme tak naivní, abychom uvěřili, že cesta k dokonalosti je tak snadná a že nám pomůže, když tyto dva póly našeho bytí budeme /ať v dobrém nebo špatném úmyslu/ zaměňovat, nebo dokonce, když budeme své úmysly vydávat za skutečnost.

O to víc vynikne nepřírozenost úsilí, směřujícího k totálnímu odstranění všech rozdílů a odlišností, tendence k zavedení jednotnosti - unifikace do jakékoli struktury, a tím spíš do struktury tak komplikované, jako je lidská společnost. Z určitého úhlu se nám tyto dvě dominantní tendence moderního totalitarismu - hierarchizace a unifikace - mohou jevit jako dvě strany jedné mince a vyjádřeny marxistickou hantýrkou by se mohly vydávat za klasický příklad dialektické jednoty.

Nepředbíhejme však a podívejme se na obecné příčiny tohoto rozporu.

Obecné předpoklady

Aniž bychom chtěli obtěžovat odlehlými a příliš teoretickými úvahami, nevyhneme se banálnímu zjištění, že podmínkou všech našich dalších úvah /a činů/ je otázka bytí jako takového. Ať máme představy o jeho vzniku, podstatě a smyslu jakékoli, musíme přiznat, že v nám známém vesmíru /i v nás samých/ existují nerozrůzněnost, rovnost a jednota jen jako svůj /teoretický/ opak. A je lhůstojné, nazveme-li ho konečnou rovností hřbitova, nebo, jak je dnes moderní, entropií, která však přes všechnu svou vědeckou výbavu je také jen /zatím neuskutečněnou, i když apokalyptickou/ hypotézou o "tepelné smrti vesmíru" v naprosté rovnoměrnosti hmoty a energie v prostoru a statické rovnováhy v čase. Jinak ale svět, přesněji, podstata všeho-co-je je založena na struktuře - na organizované "různosti" /mnohosti, rozdílu a protikladu/. Potíž je v tom, že tato skutečnost nijak nevylučuje vnímat současně její "jednost vcelku", ale i "jednost" zákonů ji ovládajících. Nebylo by to tak důležité, kdyby se tento základní rozpor týkal pouze teoretických předpokladů našeho bytí a neovládal tak silně i naše ryze praktické rozhodování a počinání. Jako součást tohoto světa jsme však podřízeni týmž principům jediné nám známé existence-struktury. Struktury chápané obecně jako opak

entropie; opak onoho předpokládaného všepronikajícího ne-bytí, které, protože je všudypřítomné a všude stejné, je i není zároveň, neboť mimo něj už není nic jiného /srovnatelného/, co by mohlo jeho jsooucnost potvrdovat nebo popírat.

Nemůžeme se proto divit, že v oblastech, kde náš rozum selhává a kam naše zkušenost nedosahuje, vznikají neřešitelná dilemata a prioritní spory, jako je odvěká a dodnes nerozhodnutá causa mezi monismem a pluralismem. Protože se však v této stati zabýváme především člověkem jako /často nepoučeným a chybujiícím/ spolutvůrcem tohoto světa, nemáme tolik na mysli gnoseologický monismus ve filosofickém či metafyzickém smyslu, ale mnohem přízemnější a našemu každodennímu bytí bližší intencí monismus každého z nás.

Lidské předpoklady

Ať jsme jakkoli zaujati proti antropocentrismu stejně jako proti přehnanému psychologizování, nevyhneme se tomu, abychom se nezabývali člověkem; jeho myšlením a chováním, jeho zvyky a zlozvyky, jeho soudy a předsudky. Jakkoli je tato metoda subjektivní, dopouští se méně chyb než "filosofické" a ideologické přístupy, které jsou ochotny vždy vidět člověka spíš ideálního, jaký by měl být, než jaký ve skutečnosti je, i než marxistické chápání, jež dokonce člověka redukuje na součást "výrobního procesu" a "třídních vztahů".

Obecně platí, že míra intencí monismu je v obráceném poměru k duševní kapacitě člověka a v přímé závislosti na jeho vnitřním uspořádání. Není třeba zdůrazňovat, že nesmírná komplikovanost, nepřehlednost a často i protikladnost reality je věčným zdrojem lidské frustrace a pocitů beznaděje z její nepoznatelnosti. To známe všichni a úspěšněji nebo méně úspěšně, usilovněji nebo méně usilovně s tím bojujeme celý život. Rozhodující pro naše jednání však je, jaký postoj k této bolestné nepoznatelnosti zaujmeme: nejen zda se uchýlíme k polyhistorství s rizikem povrchnosti, nebo naopak zvolíme cestu úzké specializace s rizikem ztráty smyslu pro celek, ale především zda tento nevyhratelný boj přijmeme, nebo jej odmítneme. A právě tento druhý, odmítavý přístup je věčným a nevysychajícím zdrojem intencí monismu.

Zatímco bytostnému pluralistovi působí rozmanitost světa potěšením, neboť činí svět bohatší a zajímavější, stejně jako enigma-

tičnost zákonů, jimiž se řídí, je výzvou pro jeho zvědavost, intencí monista /a přiznejme si, že jich je ve většině populací většina/ vnímá komplikovanost reality nelibě; nepřehlednost světa ho děsí a uráží, různost, rozmanitost a svéráznost ho pobuřují.

Protože vnější /rozporuplná/ realita je jen jedna, zatímco reakcí na ni je víc, je zřejmé, že intencí monismus je "poruchou na přijímači" a odráží vnitřní ustrojení člověka. I když lidský poznávací aparát jeví vždy tendenci k schematizaci a redukcionismu, je vyhraněný monismus v tomto plynulém spektru samostatnou kategorií, čímsi jako genetickou daností nebo přímo diagnózou. Ta kupodivu nemá nic a priori společného ani s inteligencí /rozumovou schopností/ jedince ani s jeho společenským nebo politickým zařazením / i když to posléze zpětně ovlivňuje jak jeho inteligenci, tak i často sociální a politickou příslušnost/.

Budeme-li zkoumat příčiny takového dělení - proč se někdo rodí /nebo stává monistou a jiný pluralistou, zakrátko zjistíme, že tyto vlastnosti jsou uloženy už v samotných základech osobnosti - v pudové a emocionální sféře, kterou mají lidé společnou s ostatními tvory nebo alespoň primáty. Souvisejí tedy přímo s mentálním základem každého jedince daným geneticky a /jak tvrdí psychologové/ i se zážitky nejranějšího období; zatímco pozdější výchova a vzdělání mají na tento základ už jen malý vliv. Naopak vzdělání a rozvoj rozumové sféry tuto primární danost jen upevňují, a vytvářejí tak dost rozšířenou anomálii se značně nebezpečnými důsledky pro lidské myšlení a zdraví společnosti / k tomu se ještě vrátíme/.

Z tohoto výkladu by se mohlo zdát, že intencí monismus je tedy synonymem hlupáctví, primitivismu a pověstné "uhlířské víry"; že monisté jsou citově chudí, bez představivosti, že jejich emoční aparát je ubohý, a proto není schopen obsáhnout a zvládnout informace, kterými je svět zahrnuje. I když nepochybně takoví lidé existují, pak žijí kdesi na spodu společnosti. Avšak ti, které máme na mysli, protože zasahují /často velmi razantně/ do běhu světa, této představě vůbec neodpovídají. Jsou naopak mnohdy vybaveni mohutným citovým zázemím a emoční vůlí, jejich aparát je však budován takřka monumentálně - z velkých ploch a kvádrů; znají pouze význačné polohy a kontrasty, kdežto polostíny a nuancemi opovrhují, po-

važují je za nevýznamné, malicherné, nebo si jich vůbec nejsou vědomi. Pracují na principu "všechno nebo nic", takže je běžné, že v určitém okamžiku jsou naplněni pouze jediným chtěním a jedinou myšlenkou. Díky tomu jsou takové osoby schopny podávat neobyčejné výkony, podstupovat velké oběti, vykazovat hrdinství, kreativitu a nesmírnou stálost ve smýšlení - působí na okolí, jako by byli z jednoho kusu, a proto imponují. Jejich nevýhodou však není jen to, že nejsou schopni postřehnout komplikovanost struktury světa a že se často mýlí nebo vynášejí aproximativní soudy, ale zejména to, že jim naprosto uniká i redukovanost jejich vlastní struktury. Náhradou za toto ne-poznání si vytvářejí jakýsi stínový /a často pohádkově vypointovaný/ obraz světa i sebe samých; budují mýty a legendy a v krajních případech i paranoické bludy, které pak prezentují světu jako skutečnost. Takoví lidé se ideálně uplatňují jako vůdcové ve světě kočovných lovců, válečníků, mafiánů a stepních lupičů, kde je třeba uplatňovat rozhodnost, rychlost a vytrvalost. V moderní sofistikované společnosti však selhávají a žijí pak nespokojeně na jejím okraji. Pro tyto vlastnosti /malý počet vnitřních zpětných vazeb/ jim naopak imponují výstřední názory, krajní stanoviska, zkratkové jednání, radikální opatření a "konečná řešení".

Shrneme-li všechny uvedené znaky, zjistíme, že monismus není synonymem neschopnosti, hlouposti a mnohdy ani primitivismu, ale jakýmsi projevem juvenility, nebo, chcete-li, nedozrálosti. Avšak i tato nezralost má své odstíny a stupně.

Zatímco ryze infantilní pojetí vnímá svět jako sumu na sobě nezávislých jevů, jako náhodnost bez příčinných vazeb, rozeznávaných pouze podle jejich "příjemnosti" /co je příjemné, je i dobré/, pak vskutku monistické pojetí světa je jeho pravým obsahovým a formálním protipólem, se všemi excesy takového pubertálního prozření. Objevení příčinné souvislosti, replikační a analogové struktury reality vede k tomu, že svět je rázem naplněn kauzalitami, všechno se vším p ř í m o souvisí / i tam, kde se jedná o pouhý omyl nebo náhodnou koincidenci a kde žádná podobnost není/; konsekvence, analogie, podobnosti a extrapolace se stanou závaznou metodou poznání, všechno má svůj /často temný/ záměr a cíl; chaos, omyl, nepřítomnost jakékoli struktury a řádu je součástí jakési antistruktury. Vesmír, svět, příroda jsou rá-

zem naplněny lidskými dimenzemi, vlastnostmi /a zlozvyky/ a výpověď o světě se mnohem více podobá struktuře lidského poznávacího aparátu a lidské společnosti, než struktuře vnější reality.

Zatímco infantilní model je až dojemný svou bezelstností, má tato "puberta myšlení" v sobě temné nadšení objevitelů, fanatismus sektářů a vnitřní jistotu paranoiků: nepřítomnost Boha není prostou nepřítomností Boha, ale záměrem Satana, hloupost není hloupostí, ale spiknutím proti rozumu atd.

Je paradoxní, že obě formy, jak monismus, tak krajní pluralismus jsou v současném světě zastoupeny a jsou důkazem oklik a návratů, kterými vývoj prochází. Budovatelé moderní Evropy, počínaje 17. stoletím, si nedělali iluze o tomto světě a znali jeho zákony, byli si vědomi toho, že blahobyt i život sám jsou podmíněny prací, jako svoboda je vždy vykoupěna odpovědností a statečností. Zatímco všichni tito realističtí myslitelé, zakladatelé nové morálky, demokracie a tolerance, stejně jako přísní otcové poutníci, civilizující nové kontinenty, byli dospělí a samostatní lidé, jejich dnešní potomci jako by vše zapoměli a vrátili se k dětským dobám lidstva /jestli takové někdy existovaly/, začali opět věřit pohádkám a touží pouze po zábavě a bezstarostnosti.

Naše chmurné marxistické adolescenty známe, rádi však občas sníme o šťastném dětství v konzumní neotenické civilizaci a neuvědomujeme si, že libovůle, relativizace morálky a paralelizace hodnot - byť se zaštiťovala pluralismem, láskou k svobodě a mimořádnou tolerantností vůči "jiným" - problém monismu neřeší. To může udělat pouze návrat / i když to zní paradoxně/ k dospělému myšlení našich předků. Vývoj totiž není tak přímočarý, jak se nám i sobě snaží namluvit monisté. Jejich oblíbený mýtus o "nezadržitelném pokroku" je jednou z mála komických stránek jejich ponurého bytí, neboť oni sami ho svou existencí vyvracejí.

"Nezadržitelný pokrok" se nám po zkušenostech tohoto století jeví spíše jako parkinsonovský třas, nebo alespoň jako paralelní vývoj několika lidstev, skládajících se z "dospělých" a "mládeže"; a intenční monismus není v současném světě nějakým objevem či vývojovým stupněm, ale neměnně vegetuje po staletí souběžně s normálním myšlením. V něm mají základ nejen všechny starověké gnostické nauky a manichejské sekty středo-

věku, ale i moderní / v podstatě také gnostické/ ideologie, ať už pramení z Gobineaau, Marxe nebo Spenglera, stejně jako většina utopických a osvícenských teorií od Platóna až po dnešek. Jejich společným znakem je odmítání reality takové, jaká je, a její nahrazování jakýmsi hypotetickým, ideálním / a téměř vždy simplifikovaným/ obrazem světa. Příčina je stále stejná: nespokojenost s komplikovanou a "neracionální" strukturou světa či lidstva, hledání dokonalé společnosti, logické normy, unifikované reality nebo světového státu, neberoucího ohled na zkušenost, tradice a místní odlišnosti. To, že se takové tendence vždy kryjí hesly pokroku a řádu, změn k lepšímu, vizemi pozemských rájů a že toho dosahují monokraticky a centrálně, je nabílední. Ne, že bychom nechtěli zlepšovat tento nedokonalý svět a jeho řád, ale problém spočívá v tom, že utopistům nejde ani v začátku o pokrok, zlepšení a pozemské ráje, ale o ovládnutí a odstranění oné příliš komplikované a rozporuplné skutečnosti, která přesahuje jejich chápání a obzory a evokuje v nich /odůvodněný/ pocit vlastní nedokonalosti. A ani následně, pokud se dostanou k moci, žádné zlepšení a pokroky a ráje neuskuteční. Spíše se soustřeďují na odstraňování "překážející" reality, ať tou realitou je /rušivý/ člověk, /odlišný/ národ, /cizí/ rasa nebo /komplikovaná/ společenská a ekonomická struktura a vposledku i příroda a svět sám.

Pravého monistu však neruší jen realita, ale i přirozené /a proto příliš složité/ reflexe na ni; abstraktní ideje staré jako lidstvo samo i po tisíciletí zdokonalované pojmy, jako jsou právo, svoboda a odpovědnost v něm budí stejnou nelibost jako zákony trhu, samospráva nebo i místní dialekty. Tak se kupř. stalo, že velmi subtilní, ambivalentní a těžko definovatelná idea spravedlnosti musela ustoupit revolučnímu heslu úřady snáze kontrolovatelné rovnosti. "Egalité" je jedním z čítankových příkladů monistického myšlení - a tak, jako bylo řečeno, že antisemitismus je socialismem hlupáků, je i rovnost spravedlností monistů.

Společenské předpoklady

Vraťme se však k původnímu problému jednoty. Lidská společnost jako každý reálný organismus je nesmírně komplikovaná a plná rozporů. To nepřekáží pouze apriorním představám monistů, ale také i společnosti samé. Kam sahá lidská paměť, bylo snahou každé společnosti tyto rozdíly a divergence

zmenšovat a spojovat, nebo dokonce transformovat onu základní pluralitu vůlí na jednotnou vůli obce, národa a státu. I když se to nikdy nedařilo uskutečnit dokonale a nadlouho, snaha o to nikdy nepolevila. Nejen proto, že jednotná vůle je podmínkou přežití jakékoli komunity, ale také proto, že lidská společnost je tvárnější než jiné systémy a svádí k experimentům a k zdokonalování.

Nemáme v úmyslu tady popisovat zdoluhavou /a často krvavou/ cestu, vedoucí od despotické vůle jediného panovníka - státu - k modernímu dobrovolnému společenskému konsensu - onu křehkou konstrukci, spojující potřebnou míru jednotné vůle a mínění s respektem k množství jednotlivých vůlí. To, co nás zajímá, je, že výsledek tohoto staletého úsilí je dost pochybné kvality. Až do dnešní doby se nepodařilo vytvořit úplně stabilní rovnováhu mezi chtěním a možnostmi, svobodou a odpovědností, mocí celku a nezávislostí jednotlivce, realitou a spravedlností a je pochybné, zda se to v budoucnu kdy podaří.

Nemůžeme se divit, že tento únavný a nikdy nekončící proces musí pohoršovat právě bytostné monisty. Jejich argumentace je ve srovnání s nepřehledností a rozpačitostí pluralisty průzračná a drtivě logická, když namítají: "Proč tyto složité okliky, proč tolik okolků, když je jen jedna pravda, když je jen jedno veřejné blaho a jeden optimální zájem celku?" A pokračují: "Je proto navýsost logické a prospěšné, když se lidé shodnou na té jediné pravdě, když si uvědomí svůj skutečný prospěch. K tomu je třeba jen sjednotit a osvětit společnost." Proti tomu není možné nic teoreticky namítnout, zejména když taková sjednocená společnost je mnohem výkonnější a akceschopnější než špatně zkoordinovaná pluralita svobod. Má to však jeden háček: tak jako je téměř nemožné znát bezpečně onu "jedinou pravdu"; tak je i obtížné vnuknout lidem onu jednotnou vůli jinak než donucením. To ovšem monisty nijak neznepokojuje, neboť jako všichni racionální logikové stavějí své nevyvratitelné postupy na nevysloveném, racionálně nedokazatelném /pro ně však apriorně nepochybném/ předpokladu, že tu "jedinou pravdu" znají; stejně tak vědí, co je "skutečný prospěch celku", a případné násilí je cíli tak jasnými a vznešenými už předem vykoupeno.

Avšak i v nejmónističtějších státech, v totalitách, kde oficiálně vládne jedna myšlenka,

jeden lid a jeden Führer je neprostá jednota pouhou fikcí. I pod nejnásilivějším mocenským tlakem teroru si společnost nejen udržuje drobnou polaritu v rodinách, v práci a v pavlačových sporech sousedů, ale vytváří navíc specifické útvary, které je možné nazvat jako kryptopolarity a pseudostruktury. V prvním případě pod zdánlivě jednodušším povrchem zaří často divoký mocenský boj; pod společnou vlajkou vědeckého názoru či veřejného blaha se vytvářejí utajené koterie, frakce, skupiny úředníků, moci a gangy výrobců žánlivě střežící svá teritoria a privilegia. Naproti tomu v monokraticích obvykle kvetou pseudostruktury příznivců sportovních klubů, výrobních závodů a populárních zpěváků, rozmáhají se bezvýznamné občanské společnosti, pivní sdružení a kroužkové spolky. Tak v Byzanci, když se císař stal jediným držitelem vši světské a duchovní moci a nebylo místa pro jiné názory, jiné víry a jinou moc, nečekaně vyrostl význačný hipodrom - bojské závodiště, kde rivalita mezi stranou zelených a modrých dávno přestala být sportovním fanatismem /i když se tak tvářila/, ale stala se náhražkou politického života při výramku, že dosazovala nakonec i císaře.

Jestliže je dokonalá jednota tak vzácná, nebo dosažitelná za cenu takových obětí, musíme se ptát, zda má vůbec smysl o ni usilovat. Těžko říct. Naštěstí však na našem stanovisku příliš nezáleží, protože ve společnosti existuje mimo naše vědomé chtění a osobní cíle i spolehlivý systém automatických zpětných vazeb, udržujících celý systém v přibližné rovnováze, a tudíž i přirozené míře jednotnosti, přiměřené okamžité situaci. S výjimkou nemocných či rozpadajících se organismů nebo v případě struktur, které nejsou strukturami, ale spíš umělými slepenci /jako současný Libanon/, každá společnost, která se dostane do stavu ohrožení /a je lhotečné, zda jde o ohrožení nepřitelem zvenku, nebo nějakou katastrofou uvnitř/, zapíná automatický poplachové mechanismy, měnící po čas trvání nebezpečí celou její vnitřní strukturu. Systém, do té doby přirozeně rozvrstvený, polarizovaný a rovnovážný se homogenizuje; vnitřní rozpory a parciální zájmy ustupují do pozadí a společnost se sjednocuje, aby byla schopna čelit vzniklému nebezpečí. Ve skutečnosti se však jedná o optický klam, neboť názorová a zájmová polarizace nemizí ani na okamžik - pouze se přesouvá a rozšiřuje; to,

co bylo až dosud autonomním a vnitřně strukturovaným systémem, se stává součástí /jedním z pólů/ širšího, předtím neexistujícího systému, zahrnujícího do sebe nyní i ono ohrožení. Jejím přirozeným vyjádřením je "válečný stav" nebo tyrannis v jejím původním smyslu dočasná jednovláda nejvhodnější pro výjimečné situace.

To je onen vzácný okamžik, kdy společnost jindy tak rozporuplná vyhovuje představám a přáním monistů, neboť má jeden jasný a snadno pochopitelný cíl - překonat nebezpečí. A to je také ten vzácný okamžik, kdy monistické myšlení je schopné imponovat společnosti a stát se dobrovolně přijatou vládnoucí doktrínou. Ovšem pouze do okamžiku, kdy nebezpečí pomíjí. Pak má společnost tendenci opět se vnitřně polarizovat, i když s určitým zpožděním. A právě tato hystereze mezi příčinami a následky vytváří vakuum, které společně s obvyklou poválečnou radikalizací bývá nejvhodnějším momentem k "uchopení moci" monisty. Od tohoto okamžiku začíná mechanismus fungovat opačně a společnost se zanedlouho opět dočasně sjednocuje, ne ovšem proti vnějšímu nebezpečí, ale proti nadvládě monismu uvnitř. To ovšem monistické režimy vědí a snaží se tomu zabránit tím, že společnost udržují v pocitu vnějšího ohrožení umělým vyvoláváním mezinárodního napětí, nebo ji atomizují zdánlivě bezdůvodným terorem, takže přestává fungovat jako struktura a stává se pouhým nakupením jedinců. Obě tyto účinné metody, tolik oblíbené starými despociemi stejně jako moderními totalitami, jsou ve skutečnosti zaručenými recepty jejich vlastní zkázy, neboť končí buď ve vnějších konfliktech, které vyvolaly, nebo se postupně rozkládají spolu se společností, kterou před tím zbavily struktury, a tím i koheze a rovnováhy. Místo vnitřních zpětných vazeb nastoupily vnější, rovnováha vyššího typu však byla uchována.

Historické okolnosti

Koincidence mimořádně nešťastných okolností, ukončující krátký život československé demokracie, vytvořila přímo ideální předpoklady pro vznik radikálních nálad a monistického myšlení. Trauma hospodářské krize, stejně jako dvojí pátá kolona /sudetská a komunistická/ a vzápětí potom neúspěch Benešovy zahraniční politiky; Mnichov a německá okupace /nejdelší ze všech v obsazených zemích/ nejen depolarizovaly společenské vědomí, ale rozbily do značné míry i strukturu společnosti. V desetiletí před válkou a v

ní pak dorostla generace, která jinak než černobíle uvažovat neuměla. V roce 1945 byl tedy národ, traumatizovaný Mnichovem, homogenizovaný válkou a přitom mimořádně radikalizovaný tím, že se jí neúčastnil, ideálně připravený přijmout každý monistický mýtus. A komunistická strana se svou primitivní ideologií a disciplinou, se svými mafiánskými metodami a mocným protektorem v záloze byla tím nejideálnějším manipulátorem.

Protože však politicky myslícím lidem a zejména komunistům bylo jasné, že jednota, a tím i podmínky k získání a udržení hegemonie dlouho nevydrží, rozhodli se tento stav uměle prodloužit jeho institucionalizací. A právě tehdy vznikla Národní fronta. Její hlavní úlohou bylo /a dosud je/ zabránit omezením politického kolbiště obnově normálního politického života společnosti. Vytvořením numeru clausu se zjednodušilo, zprůhlednělo a ritualizovalo politické spektrum; vyloučil se vznik jakýchkoli nekonformních a nepředvídatelných názorů a aktivit; umožnila se snazší manipulace a centrální dohled nad společností jako celkem, neboť "mimo NF nemůže působit žádná organizace, jež se chce podílet na politickém a veřejném životě v ČSSR". Přitom o "přijetí do Národní fronty rozhodují orgány Národní fronty" - jak snadné a z hlediska vládnoucích i praktické opatření, které namísto obtíží a rizik otevřeného politického boje vytvořilo jakýsi exkluzivní klub, kde jakékoliv otázky neřeší ani diskuse, ani hlasování, ani vliv nejsilnější frakce, ale přijímací komise a vyhazovač u vchodu.

Nicméně by bylo zjednodušující posuzovat vznik instituce Národní fronty pouze účelově, jen jako trik Gottwaldova vedení, jako jednu z hlavních "převodových pák" na jeho cestě k moci v létech 1945-48. I když to trik nepochybně byl /a Gottwald ho tak zamýšlel/, troufáme si tvrdit, že prapříčiny ideje "politické jednoty" jsou hlubší a kořeněny jak v době, tak i v mentálním základu jeho protagonistů. Připisovat vznik lidových front v Evropě třicátých let pouze rafinované politice Kominterny by bylo názornou ukázkou gnostického myšlení, stejně jako představa, že Gottwaldovo vedení, vzniklé na V. sjezdu KSČ v roce 1929 mělo už tehdy v plánu pozdější použití Národní fronty. Ve skutečnosti byl vznik lidových front pří-
mou a téměř nevědomou reakcí na náhle vyrostlé nebezpečí fašismu a podobně i Gottwald a jeho "karlínští kluci" se dostali do vedení právě proto, že k tomu byli svým monistic-

kým způsobem myšlení mimořádně příhodní. Zprvu asi opravdu věřili ve spásanosnost zjednodušení světa a sjednocení společnosti, zejména když v nich jejich přesvědčení utvrzovala běžná zkušenost, že nepřehlednosti společenské struktury zneužívá řada lidí k získávání osobních výhod a k "vykořisťování". Rafinované instrukce Kominterny a důmyslné triky - i když nakonec dominantní - přišly až následně.

Co se zdá už méně pochopitelné, je, že lidé dvacátého století, vybavení zkušenostmi dvou staletí demokracie a exaktním myšlením, se nechali třeba jen na okamžik zmást ideou jednoty jako definitivního východiska k politické práci, že si nevšimli její principiální nedemokratičnosti a bytostné nepřírozenosti, ani rozdílu, který je mezi apriorní jednotou a konsensem jako výsledkem politického úsilí. Je to nepochopitelné o to víc, protože komunisté, tito mistři disimulace, se skutečným posláním NF nijak netajili a netajili. Ještě po letech, v encyklopedii z roku 1981 se otevřeně píše, že: "Hlavním úkolem Národní fronty je sjednocovat a koordinovat všeobecnou politickou aktivitu čs. občanů - příslušníků všech tříd a společenských vrstev, sdružených ve společenských organizacích a politických stranách i politicky a zájmově neorganizovaných, v souladu s programem a usneseními KSČ."

I když připustíme, že to mohlo nepolitickým lidem před téměř padesáti lety uniknout, těžko se s tím spokojíme u odpovědných politiků. Nepochopíme, proč Beneš a představitelé demokratických stran se v dobách relativní svobody tak lehko smířili /pokud to sami neinspirovali/ s celou řadou pochybných opatření, jako byl Benešův slib zrušení agrární strany, dohody o vládním programu v Moskvě a Košicích, jehož základním článkem bylo vytvoření do té doby neznámé politické zřůdy - lidové demokracie, a konečně v březnu 1945 /tedy před koncem války/ vznik Národní fronty. V té době měli přece ještě v čerstvé paměti zkušenosti s lidovou frontou založenou na VII. kongresu Komunistické internacionály v roce 1935, kterou tenkrát /na rozdíl od Francie, Španělska a některých latinskoamerických zemí/ "pro nepochopení pravicových sociálních demokratů" /jak si stěžuje tentýž slovník/ odmítli. Ostatně za pozornost stojí i to, že všechna tato opatření a rozhodující dohody, jejichž následky neseme dodnes, udělali politikové /ať komunisté, londýnská vláda nebo konečně i Beneš sám/ nikým nepověření, nikomu neodpovědní,

neboť nevzešli z žádných voleb.

Jediné schůdné vysvětlení - vedle těžko obhajitelných omluv, že šlo o nedorozumění; že demokratičtí politikové si představovali fungování Národní fronty jako analogii předválečné "pětky", z čehož je komunisté záhy vyvedli - je ve výjimečnosti celé tehdejší atmosféry, kdy na několik měsíců podlela většina národa /určitá část pak na řadu let/ chorobě, která v těch letech zachvátila celou Evropu.

Naši historiografii teprve čeká obtížný úkol zhodnotit znovu toto poválečné období, včetně první poloviny padesátých let, a to se všemi průvodními jevy, jako bylo udavačství, msta, stejně jako retribuční soudy a hromadný odsun Němců, šmokovský tisk, stejně jako politické vraždy a likvidace politických odpůrců. Pokud chceme mluvit o pádu všech civilizačních hodnot ve třicátých a čtyřicátých letech a o podlehnutí vlně fašismu, která zasáhla slaběji či intenzivněji celou Evropu, pak to u nás nebude ani Radola Gajda, ani druhá republika, jak se až doposud tradovalo, ale právě toto poválečné období. A politikové /i ti relativně slušní/ této vlně na čas podlehli.

Politické výsledky

Komunisté za výhody, které jim poskytl /a dodnes poskytuje/ trik s umělou jednotou Národní fronty draho zaplatili: odsoudili se k namáhavé a nevděčné úloze udržovatelů nepřírozeného stavu společnosti a dostali se do začarovaného kruhu nepřátelství, jehož mechanismus je sice prostý, avšak těžko zastavitelný.

Dnes už je známo, že brzy po volbách v roce 1946, ve kterých získali třetinu hlasů /v Čechách dokonce 43,3%/, začala radikalizace a přirozená politická jednota upadat a názorové spektrum se polarizovalo. Komunistická strana si to uvědomovala a místo na nadšení stále více spoléhala na obsazování mocenských pozic a na sliby, jež nehodlala plnit. Tak vedle klíčových pozic ve vládě, jako bylo ministerstvo vnitra a informací, se snažila prosáknout už před únorem i ostatní politické strany a celý mocenský aparát /kupříkladu ze 162 předsedů ONV bylo 127 komunistů/ - ostatně poslední příčinou únorové krize byl právě spor o obsazení velitelských funkcí v SNB komunisty.

Dodnes není jisté, zda to byla skutečná příčina nebo pouze vítaná záminka k vyvolání krize, kterou komunisté tak jako tak museli v zájmu zachování své moci vyvolat ještě před volbami plánovanými na léto 1948.

Je možné vést spory o tom, zda i po únoru bylo nezbytné nutně udržovat fikci jednoty a instituci NF, nebo zda už to patřilo k jednomu z vyprázdněných rituálů, jakých zná režim desítky. Druhé verzi by napovídalo to, že hned po únoru byla NF odsunuta do pozadí mocenského mechanismu, někam mezi víceméně luxusní organizace, jako je parlament, ROH nebo SČSP, sloužící jako výhodné odkládiště přebytečných funkcionářů. Proti tomu ale mluví její pečlivé udržování při životě a všechno, co režim za ta léta udělal, aby tuto fikci pěstoval jako svou reálnou vnitřní obranu. Ať tak nebo onak, je historickou skutečností, že režim udělal pro tuto fikci sjednocenosti víc, než by se dalo očekávat, že pro její udržení po celá desetiletí vytvářel zdání vnějšího nebo vnitřního ohrožení. Obojí prováděl s neobyčejnou energií a důsledností; každá záminka mu byla dobrá - ať už to bylo zemětřesení v cizí zemi nebo jeho vlastní nepořádek - vytrvale budoval a stále zdokonaloval "obraz nepřítele". Možná, že si zprvu ani neuvědomoval dvojsečnost takového postupu a začarovaný kruh, do kterého se tím dostává. Teorie o "zostřování třídního boje", stejně jako propagandistické kampaně o "válečných štváčích", "revanšistech" a "spiknutí imperialistů", plnily tuto funkci vcelku obstojně. Aby si tyto kampaně udržely alespoň zdání věrohodnosti, bylo však třeba slova doplnit činy, vyvolávajícími skutečné nepřátelství a ohrožení / když ne země, tak určitě režimu/. A tak nakonec komunisté chtě nechtě vynikli ve vznešeném, avšak dost nebezpečném umění dělati si nepřátele i tam, kde to nebylo nezbytné nutné - jaksí principiálně.

Dokázali tak nejen udržet až dodnes fikci politické jednoty i pravdivost svých od začátku lživých tezí o "zostřování třídního boje" a zavilém "nepřátelství okolního světa", ale současně se jim podařilo i to, co určitě nezamýšleli - vytvořili tentokrát už ne fiktivní, ale skutečnou národní i celosvětovou frontu a sjednotili svět v jediném: v odporu proti komunismu.

"Také mám jeden příklad. Dostala jsem úkol: děti v Bytči chodí na faru, u d ě - l e j s t í m n ě c o . Říkám, vybavte městský dům pionýrů počítači a b u d e p o p r o b l é m u . Věc je totiž v tom, že pan farář nakoupil z vlastních peněz v Tuzexu dva počítače a děti si pochopitelně chodí na faru "hrát". Nebudeme-li inovovat naši výchovnou práci, budou tam chodit dál. Jenomže... na to prý nejsou peníze. A co potom chceme od ideologické práce? Zázraky? Ani ten farář s nimi nepočítá."

To řekla na besedě o osvětové práci paní Radoslava Procházková, pracovnice ideologického oddělení OV KSČ v Žilině a otiskli to loni v Tvorbě č.38/88. Několik tisíciletí se jednoduše smaže. A je po problému. Kdyby měl kníže Mojmír počítače, nemusel si zvat Cyrila a Metoděje.

Tato neobyčejná povrchnost není příznačná jen pro paní Procházkovou a její reálsocialistické tuzexové věrovyznání. Je bohužel znakem i seriózní socialistické literatury, pokud pojednávala o náboženství vůbec a o křesťanství zvláště. Nemám zde na mysli kritiku církví tam, kde se - v rozporu se svým určením - solidarizovaly s mocnými proti bezmocným, s dobyvateli proti porobeným, a navíc se pokoušely cenzurovat lidskou mysl. Mám na mysli onu spravedlivou mez, kterou - když ji horlivá kritika překročí - začíná vylévat s vaničkou i dítě. V daném případě právě to, které přineslo světu dobrou zprávu.

Člověk, říká Einstein, "pociťuje individuální bytí jako nějaké vězení a snaží se prožívat souhrn jsoचना jako jednotu hlubšího významu". V postihování tohoto významu a v jeho výkladu se arci lidé lišili, liší a patrně budou lišit. Avšak potřeba vztahovat se k "něčemu vyššímu", co dává nekonečným pláním bytí jednotu a smysl, tkví hluboko v člověku a stála u kolébky monoteismu. Tato potřeba sebepřekročení, transcendence, se neumenšuje vědeckým a civilizačním rozvojem. Je to bytostná potřeba a každý pokus násilím ji potlačit vede k ne- lidskému světu.

Ateisté mají ovšem pravdu, když říkají, že víru v Boha nelze vědecky doložit. Byl

jsem jednou na soukromé přednášce, na níž matematický logik dokazoval existenci Boží křídou na tabuli. Přitom do svých bezchybných rovnic dosazoval hodnoty, o kterých byl už předem niterně přesvědčen. Měl jsem prapodivný pocit. Proč si nepřiznat s Pascallem, že "srdce má své důvody, které rozum nezná".

Na druhé straně je nejvyšší čas propíchnout bublinu tak zvaného "vědeckého ateismu". Také ateismus je svého druhu víra, kterou nelze vědecky ani potvrdit, ani vyvrátit. O některých věcech víme asi tolik jako mravenec o hajném, který míjí jeho kupku z jehličí. Také ateisté dosazují do svých bezchybných rovnic hodnoty, o nichž jsou už předem skálopevně přesvědčeni. A militantní, nesnášenlivá ateistická církev je stejně zhoubná jako ti, kdo kdysi chtěli šířit znamení kříže ohněm, mečem a inkvizicí.

Vraťme se však k socialistické literatuře. Náboženství pro ni není jen předvědeckým bludem, z něhož lidské děti jednou vyrůstou, až civilizačně dospějí. "Náboženství je - podle Marxe - povzdech utlačeného tvora, cit bezcitného světa, duch bezduchých poměrů. Je to o p i u m lidu. Zrušit náboženství jako iluzorní štěstí lidu znamená žádat jeho skutečné štěstí."

Tak to dopadá, když duchaplnost nahradí skutečné poznání a rozbor. Marx má pravdu potud, že v dějinách nejednou docházelo ke zneužití náboženské víry k jakési sociálně pacifikační misi: zde se, lidé dobří, smířte s věcmi, jak jsou, neboť spravedlnost přijde na řadu až potom, na onom světě. Taková hra se opravdu provozovala. Ale co to má společného s původním Kristovým učením? Čtete-li například kázání na hoře, nic podobného v něm nenajdeme. "Nebude-li vaše spravedlnost hojnější než spravedlnost zákoníků a farizeů, nevejdete do království nebeského." Tedy žádné odklady. Naopak: patos Ježíšova učení spočívá právě v tom, že velice náročně žádá od lidí takové chování a počínání, které by ihned, bez odkladu, učinilo jejich pozemský domov světlejším a obyvatelnějším. "Jak chcete, aby lidé jednali s vámi, tak jedněte vy s nimi" - přes-

nější definici praktického a nesentimentálního humanismu zatím nikdo nevyslovil.

Jako by se socialističtí autoři /a samozřejmě nejen oni/ podvědomě vyhýbali vlastní evangelické výzvě. Čtou tyto podivuhodné texty jako jakousi detektivku, v níž hledají zašifrované významy, dobové sociální a politické vlivy, jsou u vytržení nad každým protimluvem či historickou nepravděpodobností, kterou v nich demaskují.

Nic proti historické analýze. Avšak i ti nejkultivovanější autoři - například Karel Kautský - jako by se dali fascinovat historickými analogiemi s dělnickým hnutím, dobovými okolnostmi a koloritem - například svěrázným spotřebním komunismem prvních křesťanských obcí - a přitom jim uniká, že se stalo něco velkého a neslýchaného, něco vzhledem k dosavadním zvykům převratného, pro co název "mravní revoluce" je jen příbližným a nejistým hodnocením.

Patrně je to jako s hudbou. Mohu o Mozartovi vědět všechno možné, jak žil a s kým žil, mohu znát do podrobností okolností, jež ho ovlivňovaly, ale stále o něm nebudu vědět zhora nic, pokud se nezaposlouchám do jeho hudby. A co když jsem na ni tupý nebo příliš roztěkaný, abych dokázal opravdu naslouchat?

x x x

"Dvě věci," zjišťuje Immanuel Kant v Kritice praktického rozumu, "naplňují mysl vždy novým obdivem a úctou, čím více a podrobněji se jimi myšlení zabývá: h v ě z d n é n e b e n a d e m n o u a m r a v n í z á k o n v e m n ě ."

Kantův výrok patří mezi tak zvané okřídlené věty, jejichž smutným osudem je, že se hojně citují, ale už se o nich nepřemýšlí. Jak ale souvisí hvězdné nebe s morálkou? A co ty dvě věci v člověku propojuje?

Nebe poseté hvězdami je pro nás, pozemšťany, oknem do vesmíru. Někoho ten pohled povznáší, jiného skličuje. Pascal si poznamenal: "Mlčení nekonečných prostorů mě děsí." Jenže ty prostory nejsou němé. Za jasné letní nebo za mrazivé zimní noci, kdy nás neruší industriální kravál a kdy se i sami v sobě ztišíme, můžeme slyšet hvězdy. Šumí jako les. Jsme beze slov osloveni a beze slov odpovídáme. A odpovídající cítíme se odpovědní. Rodí se něco jako osobní vztah. Vladimír Holan jej nazval v Prvním testamentu transcendentálou. Není to však geometrická čára vedoucí od části k celku. Je to rozhovor, do něhož lidé vstupují od pokolení k pokolení.

Ale už slyším rozhorlený hlas:

"Kde jste na to přišel, že t o h l e někdy někoho polepšilo? To jste nikdy neslyšel o náboženských válkách? Dodnes se lidé pro víru perou a vraždí. Hitler si také něco povídal s Prozřetelností ve svém "orlím hnízdě" a vymyslel nakonec plynové komory. Ani Stalin nebyl takový bezbožník, jak by se na první pohled zdálo. Ten se zase radil se samotnou bohyní dějin - říkali jí dějinná nutnost - než se pustil do další řezničiny. Tihle výtečníci také cítili odpovědnost, ale ne k lidem."

Co na to říci? Snad jen to, co žádal Ježíš v kázání na hoře: "Přinášíš-li svůj dar na oltář a tam se rozpomeň, že tvůj bratr má něco proti tobě, nech svůj dar před oltářem a jdi se nejdříve smířit se svým bratrem: potom teprve přijď a přines svůj dar."

Právě tato věta - řečená ostatně jen tak na okraj - rýsuje hranici mezi jeho Bohem a lidožravými idoly starověku i novověku. V ní je obsažena "lidská dimenze" křesťanova vy zbožnosti.

Jeden z jeho učedníků to rozvádí: "Řekne-li někdo: Já miluji Boha, a přitom nenávidí svého bratra, je lhář." Protože, jak by mohl milovat Boha, kterého neviděl, když nedokáže mít rád svého bratra, jenž mu je na očích.

A konečně do třetice:

"Kdybych mluvil jazyky lidskými i andělskými, ale lásku bych neměl, jsem jenom duncí kovář a zvučící zvon.

Kdybych měl dar prorocství, rozuměl všem tajemstvím a obsáhl všecko poznání, ano, kdybych měl tak velikou víru, že bych hory přenášel, ale lásku bych neměl, nic nejsem.

A kdybych rozdal všecko, co mám, ano, kdybych vydal sám sebe k upálení, ale lásku bych neměl, nic mi to neprospěje.

Láska je trpělivá, laskavá, nezávidí, láska se nevychloubá a není domýšlivá. Láska nejedná nečestně, nehledá svůj prospěch, nedá se vydráždit, nepočítá křivdy. Nemá radost ze špatnosti, ale vždycky se raduje z pravdy. Ať se děje cokoli, láska vydrží, láska věří, láska má naději, láska vytrvá."

Masaryk nazývá tuto pasáž v Novém zákoně Hymnem. Je to úžasné místo a my je zde necitujeme celé - jistě je znáte. Přímou se vnučuje otázka: je snad toto ono opium, před nímž je třeba lid varovat a chránit?

Zde je na čase končit poznámky, k nimž mne vyprovokovala ta nešťastná obdivovatelka počítačů ze Žiliny. Ale nejen kvůli ní jsem je psal. Je v nich i notný kus vlast-

ního účtování, návrat k textům, které jsem měl rád v době svého dospívání, ale především uzrálé přesvědčení, že rozchod socia-

lismu s poselstvím evangelíí byl pro něj i pro nás neštěstím.

Z PŘÍSPĚVKŮ K SYMPOZIU "ČESKOSLOVENSKO 88"

Pod názvem "Československo 88" /Sborník příspěvků pro mezinárodní sympozium a dokumentů o jeho zmařeném a permanentním průběhu/ vyšel v samizdatu obsáhlý sborník /408 str. A 4, Praha, březen 1989/. V tomto sborníku jsou zařazeny všechny příspěvky připravené k 10. listopadu 1988, příspěvky zaslané přípravnému výboru nebo redakci sborníku po zmaření sympozia a příspěvky přednesené na náhradním setkání ve Vídni. Texty jsou rozděleny do čtyř oddílů: I. příspěvky obecně historické a historické,

II. příspěvky literárně historické, kulturní a filosofické, III. příspěvky aktuálně politické, ekonomické a výhledové, IV. dokumenty a ohlas sympozia. Na uspořádání sborníku spolupracovali v Praze Eva Kantůrková a v Scheinfeldu Vilém Prečan.

V 1. čísle Alternativy jsme přinesli tři ukázky příspěvků domácích autorů /Bohumír Janát, Milan Šimečka, František Samalík/, dnes uveřejňujeme ukázkou dvou příspěvků autorů zahraničních.

INTELEKTUÁLOVÉ A MOC V ČESKOSLOVENSKU

Jacques Rupnik

"Pokud svět může být zachráněn, bude zachráněn jedině těmi, co se nepodrobili. Bez nich by byl konec s naší civilizací, s naší kulturou, s tím, co jsme milovali a co dávalo naší existenci na této zemi skryté ospravedlnění. Tito nepodrobení jsou solí země a ručiteli Boha".
André Gide, Deník, 1939

"To naše odmítnutí, nesouhlas a odpor nevyžadovaly vůbec velký charakter, měli jsme drobet nezbytné odvahy, ale v podstatě to byla věc vkusu."
Zbigniew Herbert

Snad nikde v poválečné střední a východní Evropě nebylo vyhoceno tak silně jako v Československu dilema intelektuálů zmítaných mezi mocí a společností. Roku 1948 značná část českých /a v jisté míře i slovenských/ intelektuálů podporovala komunistický převrat. Ztotožnila se s novým partajním státem a jeho ideologií a ty je za to odměnily iluzivní mocí a faktickými výsadami. Roku 1988 je situace takřka opačná: intelektuálové odporují politické moci a přejímají úlohu "svědomí národa". Chybějícím článkem mezi těmito dvěma protikladnými situacemi je ovšem rok 1968 - vítězství i porážka českých intelektuálů, kteří přispěli k "osvícení" vládnoucí strany během Pražského jara a kteří se stali mluvčími odporu celé společnosti během dlouhé zimy, jež dosud neskončila.

Odysea českých intelektuálů se tak jeví jako dokonalá ilustrace milostného poměru evropského intelektuála s marxismem a komunismem. Je to příběh "boha, který zklamal", a jeho hrdinové zdůrazňují, že jej lze správně pochopit jedině v historickém kontextu - jako postupnou erozi mesianistických ideálů, způsobenou politickou praxí, jako příběh změn, k nimž došlo uvnitř intelektuálních a politických generací /A.J. Liehm/.

Jde skutečně o příběh, který stojí za vyprávění, ale verze z roku 1968 je příliš uhlazená, aby byla pravdivá; jako vždy záleží na tom, kdo příběh vypravuje. Dvě poslední desetiletí znamenala období introspekce a kritického přezkoumávání úlohy intelektuálů. Ukázalo se, že jde o několik různých "příběhů", což vyvrátilo dosud převládající přímočarou interpretaci českých poválečných intelektuálních dějin a znovu nastolilo pluralismus a diferenciaci v řadách inteligence.

1. "Zrada vzdělanců"

Československo byla země, kde komunisté získali největší podporu lidu v poválečné Evropě - skoro 40% v relativně svobodných volbách roku 1946.^{1/} Těšili se také nejširší podpoře mezi intelektuály. Před převratem z února 1948 publikovali komunisté

brožuru M ů j p o m ě r k e K S Č , a seznam známých spisovatelů a umělců, kteří v ní vyjádřili podporu straně, je jakýmsi W h o ' s w h o tehdejší československé intelektuální elity.^{2/} V předmluvě vyslovil ministr informací - a vysoký důstojník sovětské tajné služby - Václav Kopecký tuto podporu tvrzením, že komunistická strana převzala úlohu buržoazie jako jediné síla schopná sloučit třídní zájmy se zájmy celého národa.

Ať už intelektuálové, kteří v tak působivém počtu propůjčili svá jména k stranické kampani, takovému vysvětlení skutečně věřili nebo ne, dalo by se říci, že úspěch československých komunistů jako by odpovídal Gramscioho modelu, který komunistům doporučoval získat ve společnosti "kulturní hegemonii" ještě dřív, než se skutečně chopí plného monopolu nad politickou mocí. Vítězství a trvajících moc českého stalinismu / a na druhé straně slabý odpor proti němu/ nelze přičítat jediné teroru po roce 1948, nýbrž především tomu, že komunisté neovládli ve státě pouze mocenský aparát, ale také systém hodnot, symbolickou strukturu smyslu, který jejich činnosti přikládají jedinci i celá společnost. Zrod "státotvorného intelektuála" zaměňujícího pravdu s politickou účelností nebyl v Československu výsledkem teroru, ale "přesvědčení". "Tlak státní mašinerie není nic ve srovnání s tlakem přesvědčivého argumentu," napsal Czeslaw Milosz. Ve svém Z a j a t é m m y š l e n í podal pozoruhodné portréty polských intelektuálů okouzlených "novou vírou" přicházející z Východu, ať už bývalých nacionalistických katolíků /jako Andrzejewski/ a lidí, kteří přežili vyhlazovací tábory, nebo předválečných soupeřů a poválečných konvertitů /jako Galczynski a Slonimski/. Šlo o směs fascinace a bezmocnosti, oportunismu a potřeby patřit k neodolatelné a nezvratitelné síle Dějin.

Proč jsem se stal komunistou, ptá se hlavní postava románu Milana Kundera Ž e r t a vysvětluje, že bylo vzrušující patřit k hnutí, které otáčelo "volantem dějin". "Tehdy jsme totiž skutečně rozhodovali o osudech lidí a věcí... Opojení, které jsme zažívali, se obvykle nazývá opojení mocí, ale /při troše dobré vůle/ mohl bych volit i méně přísná slova: byli jsme uhranuti dějinami...".^{3/} Koneckonců, jak prohlásil Marx, úkolem intelektuálů už nebylo

svět vykládat, ale měnit. Toto chápání "utopie u moci" připomíná dávný rozpor mezi v i t a a c t i v a a v i t a c o n t e m p l a t i v a .

Ale jak uvádí Milosz, byl v tom také prvek klamu, jemuž říká "ketmanská lest", prvek vnějškového konformismu, přenesený z islámského světa do světa komunismu, takže posléze nebylo jasné, kdo klame koho: do jaké míry si "moc" uvědomovala / a nakolik jí na tom záleželo/, že ji spisovatel klame? Neklamal nakonec konformistický spisovatel sám sebe?

V povídce E d u a r d a B ů h Milan Kundera zdůrazňuje podobně, že posledním cílem komunistů je spíše porazit "pravdu" než prostě dosáhnout politického vítězství: "A tak je to i se světem, který nás obklopuje. Kdybych mu tvrdošijně říkal pravdu do očí, znamenalo by to, že ho беру vážně. A brát vážně něco tak nevážného, to znamená stát se sám nevážným."

Hluběji než paradoxy fascinace a klamu vysvětlovalo přitažlivost komunismu koncem války zhroucení starého světa a jeho hodnot. Jan Patočka připomněl, že masarykovský liberální racionalismus už v době Hitlera a Stalina nedostačoval. Ve střední Evropě panovalo značné opovržení vůči liberálním hodnotám a politickým názorům, což nakonec zčásti vysvětluje i tamější slabý odpor vůči komunismu. Jak to vyjádřil John Dos Passos: být na konci války liberálem nebo sociálním demokratem bylo "slabé kafe".

K snazšímu srovnávání však možná přispěje, zmíníme-li se o několika specificky českých rysech. Abychom postihli zrod a n g a ž o v a n é h o i n t e l e k t u á l a , nutno připomenout, že po decimaci české šlechty v 17. století se elitou národa stali intelektuálové /spisovatelé, vědci atd./. V 19. století, než došlo k rozvoji buržoazie, měli intelektuálové vedoucí podíl na "národním obrození", jež zdůrazňovalo jazyk a dějiny. Kultura se stala náhražkou politiky. Zatímco v Polsku a Maďarsku byly intelektuální a politické elity aristokratické, čeští intelektuálové byli plebejského původu. To také vysvětluje rozdíly ve stylu intelektuálního a politického projevu: na rozdíl od vzdornosti a nezávislosti elit obou sousedních zemí byli čeští intelektuálové "realističtí" a hrdí na své těsné sepětí s lidem.

Moc psaného slova se poněkud přečeňovala, zatímco politickou mocí se často opovrhovala

lo, nebo se podceňovala. "Dichter und Denker", básník a myslitel se těšil přirozeně velké úctě. Stát, nově založený roku 1918, byl "republikou profesorů". Masaryk byl filosof na prezidentském stolci a jeho nástupce Beneš byl rovněž univerzitní učitel. /Ještě roku 1960 průzkum veřejného mínění ukazoval, že univerzitní profesori se pokládají stále za vrchol společenského žebříčku. Dnes tomu myslím už tak není./ Prezident Masaryk se každý týden účastnil literárních "pátků" u bratří Čapků. Lze si představit něco takového u soudobého státníka?

Česká kultura byla ovšem vždy "progresivnější" než politika. Když byla v 19. století česká politická reprezentace ještě konzervativní, byli intelektuálové liberální. Když nastoupili liberální politikové, byli intelektuálové demokraty. Když bylo po první světové válce politické vedení demokratické, přešla inteligence na radikální levici.^{4/}

To je ovšem velmi silné zjednodušení, dá se však říci, že vztah českých intelektuálů k politice připomínal francouzský model /a byl jím taky silně ovlivněn/. Být intelektuálem bylo takřka synonymní s příslušností k levici. Po nástupu nacismu v Německu byly československá a francouzská komunistická strana skutečně největšími komunistickými stranami v demokratické Evropě. A protože působily v demokratickém prostředí, byly schopné přitáhnout podstatnou část inteligence a zároveň si vytvořit neobyčejně pružný stalinský krunýř na ochranu před nákazou demokratickým okolím. Gottwald byl českou verzí Maurice Thoreze, a dokonce i rozchod mezi komunisty a surrealisty měl svou českou obdobu: Vítězslav Nezval byl českým Aragonem, zatímco Karel Teige, teoretik umělecké avantgardy, stranil Bretonovi. Takové rozpory v levicové inteligenci se pokládaly za normální součást intelektuálního života. Teprve po válce se staly smrtelně vážnými.^{5/} Teige, pronásledovaný režimem, zemřel roku 1950 předčasně na srdeční mrtvici. Závěš Kalandra, nadaný marxistický filosof a historik, byl v prvním monstrprocesu stalinské éry odsouzen k smrti. V Paříži tehdy André Breton napsal otevřený dopis básníku Paulu Eluardovi, který Kalandru dobře znal, aby za něho intervenoval. Eluard odpověděl památnou výmluvou: "Mám příliš mnoho práce s obranou nevinných, kteří vyhlašují svou nevinu, než abych se zabýval vinými, kteří přiznávají svou vinu." Kdyby se byli komunisté po válce chopili ve

Francii moci, lze právem soudit, že by jejich teror byl zrovna tak vražedný jako v Československu. Po roce 1945 neměli českoslovenští intelektuálové dojem, že by přerušili svá tradiční pouta k Západu, když přijali "novou víru" z Východu. Ostatně přední intelektuálové v Paříži dospívali k obdobné konverzi - aniž ovšem za to museli nést následky.

Liberálové jako Karel Čapek, přední český spisovatel meziválečné generace, se snažili působit proti radikálnímu posunu inteligence, ale s omezeným úspěchem. Čapek uveřejnil roku 1924 stať *P r o č n e j s e m k o m u n i s t o u ?* Vyslovoval se v ní proti komunistickému "pesimismu a zasmušilé nenávisti", které jsou do proletářů "uměle pumpovány". Prohlásil: "Není proletářské kultury /.../; co zbývá na kulturních hodnotách, spočívá na střední a tak zvané inteligentní třídě. Kdyby se proletariát hlásil o svůj podíl na této tradici, kdyby řekl: Dobrá, převezmu dnešní svět a budu v něm hospodařit se všemi hodnotami, které v něm jsou, snad bychom si mohli na zkoušku plácnout; ale hrne-li se komunismus vpřed nejprve tím, že šmahem odmítá jako nepotřebný brak všechno, čemu říká buržoazní kultura, pak sbohem; pak trochu odpovědný člověk začíná brát v počet, co by se takhle zmařilo."

Liberální generace první republiky /Masaryk, Šalda, Čapek atd./ odešla v předvečer války nebo v jejím průběhu. Rozhodující podíl na posunu k Východu /a k levici/ u nové poválečné generace měl však Mnichov, zrada Západu. Zhroucení Masarykovy republiky znamenalo také zhroucení hodnot, které s ní byly spjaty. Komunistická strana se zdála nejlíp odpovídat aspiracím na radikální změnu, jak to roku 1964 v jednom článku připomněl Pavel Kohout o své generaci, pro kterou byl "příjezd ruských tanků skutečným zázrakem... perspektiva socialistické revoluce se nám stala jediným východiskem... našim odpůrcům nešlo o vylepšení socialismu... šlo jim o restauraci kapitalismu... vůbec nejraději jsem byl básníkem toho období... velké víry, že je za dveřmi čas, kdy se uskuteční nejlepší ideály lidstva. Nestydím se za tu víru, ať jsem jí říkal Stalin nebo jinak. Básník - na rozdíl od soudců - má právo věřit".

Jenže věřící Pavel Kohout psal také básně oslavující soudce, kteří vynášeli rozsudky smrti nad těmi, kdo váhali kráčet ve se se vstříc zářným zítřkům. Jeho *D e n í k*

k o n t r a r e v o l u c i o n á ř e je poctivé vylíčení, nikoli však vysvětlení toho, co se stalo. Text, který byl označen jako Z á v ě ť básníka Františka Halase, ale který byl ve skutečnosti dílem Halasova o něco mladšího přítele Jindřicha Chalupického, je jednou z prvních analýz mechanismu kulturního g l a j c h š a l t o - v á n í . Tento krátký esej, který zasluhuje, aby byl znovu objeven, je také jedním z prvních vážných pokusů české inteligence vyslovit se k tomu, co Julien Benda nazval "zradou vzdělanců". S poukazem na Platóna a Marxe, ale také na mnohem světštější mechanismy kontroly a manipulace vysvětluje autor příčiny, které vedly intelektuály k tomu, aby podporovali "utopii u moci".

Ještě přísnější interpretaci podává profesor Václav Černý, společně s Patočkou patrně nejvýznamnější, i když marginalizovaná postava české poválečné inteligence. Ve svých P a m ě t e c h /1984/ kreslí drtivý obraz komunistické generace "ročníku 1948", fanatiků, oportunistů, kariéristů, horlivě provádějících čistky a obsazujících uprázdněná místa v dobách konjunktury. Byla to, uzavírá Černý, bezpáteřná a po intelektuální stránce celkem nevalná generace, a četné citáty, jež uvádí, představují trapnou, i když často zábavnou četbu. Pravda, v jeho nekompromisním líčení je dost trpkosti a často i nespravedlnosti, ale jedině vědec jeho významu a jeho generace - narodil se roku 1905 jako Sartre, jehož existencialismus ho filosoficky inspiroval, a jako Aron, s nímž sdílel výsadu, že byl rovněž po čtyřicet let osamělým "angažovaným divákem", na jehož slova došlo - jedině on mohl psát tak svobodně o kapitulaci českých intelektuálů.

2. 1956 - 1968: rozum a svědomí

Dvacátý sjezd KSSS znamenal konec "botanizování na hřbitově" /Šalda/ a zahájil období zpytování svědomí. V letech 1956 - 68 odsuzovali čeští a slovenští intelektuálové zločiny stalinského období ve jménu socialistických hodnot a ideálů. Po roce 1968 se situace obrátila: ve jménu zločinnů, k nimž došlo po roce 1948 a pak znovu po roce 1968, se socialistických ideálů zříkali. /Tato dialektika "zločinnů a ideálů" rozhodně není vlastní jedině stalinismu. Francouzští intelektuálové původně odsuzovali otrokářství ve jménu osvícenství. Mnoho jejich pokračovatelů z 20. století odsuzovalo západní

hodnoty ve jménu obžaloby zločinnů nebo křivd připisovaných kolonialismu./

Intelektuální základy českého "revizionismu" z let 1956-1968 se pozoruhodně podobají základům revizionismu v Polsku a v Maďarsku, zejména kritikou stalinismu ve jménu "mladého Marxe" a "starého Engelse" a stále pružnějším pojmáním socialistické ideologie. Jejich znakem je především prosazování primátu etiky před politikou, Kantova kategorického imperativu před Marxovými zákony dějin a principu cíle, který posvěcuje prostředky. Nejlepší ilustrací obou těchto aspektů lze najít v pracích Karla Kosíka, v jeho D i a l e k t i c e k o n k r é t n í h o /1963/ a v eseji R o z u m a s v ě d o m í /1968/. V tomto ohledu lze Kosíkův vliv srovnávat s vlivem, který měli v Polsku Kolakowski a v Maďarsku Lukács.

Hodinou slávy českého revizionismu byl rok 1968, ale k prvnímu nezdařenému vykročení došlo už roku 1956. Na sjezdu spisovatelů v dubnu 1956 se básníci Jaroslav Seifert a František Hrubín vyslovili pozoruhodně podobným způsobem jako ve Varšavě časopis P o p r o s t u a v Budapešti Petöfiho kroužek. "Kéž bychom v této chvíli my spisovatelé byli opravdu svědomím svého národa," řekl Seifert, "kéž bychom byli svědomím lidu. Neboť, věřte, obávám se, že jsme jím nebyli již po více let, že jsme nebyli svědomím zástupců, svědomím milionů, ba dokonce, že jsme ani nebyli dokonce svědomím sebe samých."

Od Polska a Maďarska se ovšem situace československých intelektuálů lišila především v tom, že byli izolováni od společnosti. To vysvětluje další rys českého "revizionismu": protože byl politicky frustrován, sublinoval se do kulturního života, což v šedesátých letech přispělo k jeho výjimečnému bohatství a intenzitě. A protože se politická destalinizace odkládala, propukla nakonec zvlášť prudce. Sjezd spisovatelů v červnu 1967 byl vyvrcholením konfliktu inteligence s politickým vedením a předzvěstí Pražského jara. Bylo to v první řadě dílo generace osmačtyřicátého roku, probouzející se ze svých stalinských iluzí a občas kompenzující někdejší chyby.

"Revoluce v revoluci" z roku 1968 znamenala apoteózu politického vlivu inteligence, která hrála úlohu mostu mezi stranou a lidem, přispívala k "osvícenosti" vládců, a přitom vyjadřovala demokratické aspirace společnosti. Neméně důležité bylo, že se po-

koušela znovu definovat svou roli, kompromitovanou zkušeností padesátých let. Odtud ten demonstrativně kacífský tón a obsah mnohých zpytování svědomí z roku 1968.

Tanky v srpnu 1968 rozdrtily naděje "socialismu s lidskou tvář" a pokus intelektuálů zachránit ideály z mládí korigováním stalinských zlořádů. Paradoxně však mnoho lidí prožívalo tuto porážku jako osvobození, jako smíření s vlastním lidem. Jak v Deníku kontroly a revoluce oná ře napsal Pavel Kohout, měl po dvaceti letech poprvé pocit, že patří k národu. Milan Kundera napsal, že ty tragické srpnové dny byly "nejkrásnější týden, jaký jsme kdy prožili". Spisovatelka a pozdější mluvčí Charty 77 Eva Kantůrková to nedávno popsala jako "vyhnání z ráje", jehož hlavní předností bylo, že se někdejší kritičtí stoupcí režimu ocitli sami ve stejné situaci jako ostatní národ.

Velkorysý československý experiment utrpěl viditelně porážku. V proslulém článku, jejž otiskl koncem roku 1968, Kundera napsal, že "význam československého podzimu snad ještě převyšuje význam pražského jara". V podobném tónu vyznívá článek Sila slabých, který napsal předseda Svazu spisovatelů Eduard Goldstücker.

K pochopení tohoto chvalořečení slabosti a předností porážky, které se ozývalo koncem 1968, v době, když už bylo za účasti Dubčekova vedení v chodu odbourávání revizionismu, je třeba vidět, že pro komunistické intelektuály byl srpen 1968 sice tragickou, ale také očištnou a osvobodivou zkušeností. Dokázal i n c o n t r a r i o, že jejich záměry byly poctivé, jestliže je invaze musela rozdrtit. Jak to vyjádřil jeden ze samizdatových autorů /Sládeček - Pithart/, reformní komunistům se mohlo zdát, že je 21. srpen zbavil odpovědnosti za někdejší zločiny stalinského režimu. A zrovna tak už nemuseli sdílet odpovědnost za návrat do ledové doby neostalinismu. Za "normalizace" sdíleli - konečně - osud celého národa.

To ovšem vrhá jiné světlo na úlohu komunistických intelektuálů roku 1968: byl to pro ně především pokus vyřídit si staré účty s "mocí" a vlastní minulostí? V tomto ohledu podává řadu drtivých a velice zábavných portrétů Škvoreckého román Mírák 1. Bylo cílem roku 1968 pouze napravit rok 1948? Sládeček píše: "Měl nakonec patřit vylepšený socialismus všem, nebo zase všichni - vylepšenému socialismu?" To je

pouze část otázek, které se ozvaly v samizdatové literatuře posledního desetiletí a jsou pochopitelně závažné. Jejich cílem není "objektivita" nebo spravedlnost vůči jednotlivcům, jichž se to týká, nýbrž výzva k diskusi o výkladu československých poválečných intelektuálních dějin v té podobě, kterou jim dávají komunističtí intelektuálové - od nevinného mladického revolučního idealismu až po dědičný hřích stalinského teroru, od "očisty" roku 1968 po očištec "normalizace". Českoslovenští intelektuálové měli sklon užívat kolektivního "my" a prohlašovat, že mluví vždy nejen za všechny intelektuály, ale často i za stranu a občas také za celý národ. Ve skutečnosti mluvili hlavně za sebe, za nesporně početnou komunistickou generaci osmačtyřicátého roku.

Proti tomuto kolektivnímu "my" se ozvaly hlasy už roku 1968. Když Karel Kosík uveřejnil svůj známý esej Na š e n y n ě j š í k r i z e, odpověděl mu jiný filosof, Ivan Sviták, článkem V a š e n y n ě j š í k r i z e. Na Kunderovu úvahu Č e s k ý ú d ě l odpověděl v únoru 1969 Václav Havel. Podle něho návrat k svobodě slova a základním lidským právům lze stěží představovat jako převratnou novinku, jako návrat do centra světových dějin, neboť pro většinu lidí mimo komunistické prostředí to byl pouze návrat k "normálnosti", k něčemu, co už kdysi v Československu existovalo a co dosud platí ve většině civilizovaných zemí. Reformisticky zaměřeni komunističtí intelektuálové prezentovali jako svoji největší vymoženost cosi, v čem ostatní společnost viděla pouze odčinění nesmyslu, k němuž napomáhali před dvaceti lety.

V D á l k o v é m v ý s l e c h u z roku 1986 popisuje Havel svůj vztah k "revizionistickým" intelektuálům roku 1968 takto: "V ústředním výboru Svazu spisovatelů, v nakladatelstvích, redakcích, edičních a redakčních radách, zkrátka v celém institucionálním podloží literatury měli tehdy, v polovině šedesátých let, rozhodující slovo pochopitelně komunisté, avšak komunisté reformní či revizionističtí, tehdy jsme jim říkali 'antidogmatici', prostě ti, jejichž úsilí - spojené často s velmi obtížnými tažnicemi s novotnovskou byrokracií - vyústilo nakonec do Pražského jara. Ti tvořili cosi jako tehdejší kulturní establishment. Mnohé v jejich úsilí nám - mladším a nekomunistům - bylo samozřejmě blízké, byli přirozeně lepší alternativou než sklerotická

novotnovská byrokracie a notoričtí dogmatici, nicméně i oni měli z našeho hlediska své 'meze' /dnes už je většinou, nutno říci, nemají/. V jejich počínání jsme nalézali dost problematických prvků, od iluzionismu, poplatnosti dávným ideologickým schémátům, neustálé potřeby taktizovat a někdy až dětinství, až po bezděčné sžití s 'establishmentovým' postavením, které bylo bráno jako samozřejmost: že by někde do něčeho mohl mluvit i někdo jiný, připadalo jim nepochopitelné. Měli sklon svou vlastní zkušenost světa rozšiřovat na všechny; vždycky například sami o sobě mluvili jako o generaci a nikoli jako o její 'svazácké' části."

Tím že "normalizace" svěřila kontrolu nad kulturním životem hrstce psavců třetího řádu, smetla také tento reformně komunistický 'establishment'. Nezávislá druhá kultura sedmdesátých let vytvořila novou "rovnoprávnost" v publikačních možnostech. Modifikovala také předpoklady, které dosud v diskusi převládaly.

Pro naši analýzu stojí za připomínku zejména dvě témata. Zaprvé: rok 1968 byl pro nekomunistické intelektuály první příležitostí dostat se ke slovu. Šedesátý osmý rok byl totiž něčím víc než opožděným úsilím shora napravit 'deformace' socialismu; byl to především klíčový moment v obrodě občanské společnosti a skutečně svobodného intelektuálního života /jak zdůrazňovali V. Havel, J. Gruša, V. Bělohradský a J. Němec v rozhovorech, které s nimi měl autor těchto řádků roku 1988/.

Zadruhé: "kulturní Bíafra", tragédie české kultury, nezačala roku 1968, ale už roku 1948. Počátky nezávislého kulturního života a samizdatu nutno hledat v stalinismu padesátých let. Stačí otevřít nedávno vydaný básnický deník Jiřího Koláře *O č i t ý s v ě d e k*, kde je v záznamu z 1. ledna 1949 řeč o tom, že se dnes zdá "největší zvráceností, výstředností, nesmyslností mluvit pravdu a vidět tvář, jaká vskutku je"; stačí číst texty V. Effenberga a surrealistů nebo studie Jir^a Chalupeckého *N a h r a n í c í c h u m ě n í*, které vyšly roku 1988, abychom pochopili, že paralelní kultura se začala rozvíjet, byť v omezeném měřítku, jakmile se komunističtí intelektuálové chopili moci v kultuře. Jan Vladislav, jeden ze zakladatelů literárního samizdatu, uvádí v eseji *M i n u l o s t a b u d o u c n o s t p a r a l e l n í l i t e r a t u r y v Č e s k o s l o v e n s k u*:

"Ve skutečnosti začíná historie české, případně slovenské duchovní rezistence už po převratu v únoru 1948. Tehdy byla drsnými administrativními zásahy vyřazena z veřejného života na delší čas nebo natrvalo podstatná část inteligence, univerzitních učitelů, studentů, novinářů i umělců. Mnozí, včetně čtyř desítek spisovatelů, byli dokonce v padesátých letech zatčeni a uvězněni, ještě větší počet jich byl zbaven možnosti pracovat ve svém oboru, četní autoři byli vyloučeni z oficiálního Svazu spisovatelů a připraveni o možnost publikovat. Česká a slovenská inteligence se v té době prakticky rozdělila ve dvě skupiny, jednu, která buď z přesvědčení, nebo z oportunistu přijala kulturní politiku nového režimu, a druhou, která si tak či onak uvědomovala nebezpečí, jež hrozí duchovní identitě každého jedince i celého národního společenství, a pokoušela se mu čelit tím, že pokračovala v práci podle vlastního vědomí a svědomí, i když neměla vyhlídky uplatnit své práce veřejně." /Příkladem jsou J. Kolář, B. Hrabal, J. Patočka, V. Černý atd./

3. Intelektuálové a antipolitika

Po roce 1968 se intelektuálové, kteří byli hnací silou Pražského jara, stali prvními terčemi represe, jež následovala. U českých intelektuálů /na Slovensku byla situace znatelně odlišná/ lze období po šedesátém osmém popsat jako přesun od moci ke společnosti, od politiky k antipolitice. Tím, že se rozešli s politickou mocí, intelektuálové znovu objevili svou úlohu mravní protiváhy moci. V jednom nedávném eseji Jan Vladislav napsal:

"I když v ní /ve společnosti/ přímo o moc neusilují, ve skutečnosti ji svým způsobem mají. Je to ovšem moc svého druhu; její těžiště leží zpravidla vně zavedených mocenských orgánů, a právě to je patrně jeden z hlavních důvodů, proč ji tyto orgány pokládají za zvlášť nebezpečnou, ačkoli jde o moc, která nemá jiné prostředky než slovo, myšlenku."

Tato nová úloha intelektuálů se vyznačovala dvěma aspekty, zaprvé politikou druhé kultury, zadruhé etikou duchovního odporu.

Pokud jde o první aspekt, čeští intelektuálové převzali během posledních dvaceti let znovu svou tradiční roli, kterou zdědili z 19. století. Tváří v tvář masívnímu náporu totalitního režimu na společnost se oblast kultury stala poslední hradbou proti

"normalizaci" neboli sovětizaci. Na jedné straně znamenala podzemní paralelní kultura pro intelektuála emancipaci od politických a ideologických omezení, cenzury a autocenzury. Na druhé straně znovu obnovila úlohu kultury jako náhražky politiky. Odtud další nebezpečí: má kultura "sloužit" společnosti, tak jako v minulosti sloužila straně a její ideologii?

V "totalitních podmínkách", říká Havel, to může být dvojsečná zbraň; dodává to veškeré intelektuální činnosti rozměr, který v otevřené společnosti nemá, jakousi "zvýšenou radioaktivitu" - jinak by lidé nebyli pro své psaní posíláni do vězení. Má to však také své nástrahy, kterých si musí být spisovatel vědom, nástrahy literatury přinášející "poselství".

Pokud jde o druhý aspekt, o etickou anti-politiku, vznikem hnutí pro lidská práva Charta 77 se pro českou inteligenci vytvořila nová situace: po emancipaci od moci následoval vzdor vůči moci. Pro Václava Černého byla Charta "etapou a mezníkem národního kulturního vývoje, momentem dějin českého ducha obnovujícího svou mravní páteř, obrozujícího svůj cit pro právo, spravedlnost, lidskou důstojnost, svou vůli k pravdě. Neboť byla varováním a mementem politickým mocipánům, a to všem a všude".

S p i r i t u s m o v e n s tohoto posunu od politiky k etice odporu byl nepochybně filosof Jan Patočka. V proslulém článku z ledna 1977, nazvaném Č í m j e a č í m n e n í C h a r t a , prohlásil: "Bez mravního základu, bez přesvědčení, které není věcí oportunity, okolností a očekávaných výhod, žádná sebelépe technicky vybavená společnost nemůže fungovat. Morálka však zde není k tomu, aby společnost fungovala, nýbrž prostě k tomu, aby člověk byl člověkem. Nedefinuje ji člověk podle libovůle svých potřeb, přání, tendencí a tužeb, nýbrž ona to je, která vymezuje člověka.

/.../ Uvedený vztah mezi mravní oblastí a mezi společensko-politickou oblastí státní moci ukazuje, že v Chartě 77 neběží o žádný akt v užším smyslu politický, o žádnou soutěž a zásah do sféry jakékoli funkce politické moci. Charta není ani spolek, ani organizace, její báze je čistě osobně mravní, závazky z ní vyplývající mají rovněž tento charakter." Úsilím jejích účastníků "je jediné očistit a posílit vědomí, že existuje vyšší autorita...".

Hysterická kampaň režimu proti Chartě 77 pouze posílila poznání, že šlo v své

řadě spíš o mravní než o politickou výzvu. To vysvětluje sílu a přitažlivost, ale také jisté meze intelektuální etiky odporu. Jak upozornil Petr Pithart, tváří v tvář moci posedlé pouze úsilím o sebezáchovu získávají intelektuálové monopol "pravdy" takřka automaticky. Inteligenci tak hrozí nebezpečí, že utkví v jakémsi ghettu ctnosti.

Katolický filosof Václav Benda navrhl jako první rozšířit etický odpor vytvářením paralelních struktur, od prosazování odpovědnosti každého jedince za osud společnosti jako celku až po vytváření "paralelní obce". Toto myšlení značně připomínalo Michnikův "nový evolucionismus", ale samosprávná organizace občanské společnosti se v Československu /kromě kulturní oblasti/ neuskutečnila. Pasivita atomizované společnosti, absence nezávislých institucí, jako je v Polsku církev, zájmy zaměřené spíš k ohrožené evropské kulturní identitě než k mobilizujícím silám nacionalismu představují důležité rozdíly mezi českými a polskými intelektuály v jejich snahách navázat koncem sedmdesátých a počátkem osmdesátých let spojení se společností. Český intelektuál nedokázal vykročit ke společnosti tak jako jeho polský protějšek. Na druhé straně ovšem také nemusel soutěžit o morální autoritu s církví nebo Solidaritou. V Praze si udržel monopol mravního pohoršení sám.

To ho očas vedlo k tomu, že pro svou úlohu, společensky marginální, ale duchovně centrální, hledal zdůvodnění. Intelektuál je jediný, pro koho zůstávají podmínky tiché "společenské smlouvy", kterou v Čechách uzavřela komunistická moc s konzumně zaměřenou společností, zásadně nepřijatelné /Liehm, 1973/. Havel ve svých statích kritizuje /ovlivněn Patočkou a Bělohorským/ nejen povahu moci, neosobní vládu velestrojů unikajících lidské kontrole, ale také společnost, která podléhá a podílí se na "totalitní lži".

Český intelektuál, k němuž společnost cítí respekt nebo dokonce obdiv pro jeho odvalu "žít v pravdě" /kterou sama nemá/ a jehož se moc bojí, protože neúnavně odhaluje její nelegitimitu, nahrazuje politiku kulturou a etikou, což ho staví do obtížné, ale v mnohém ohledu také výhodné situace: vlastní výlučně symbolickou moc psaného slova a mravního vzdoru.

Čestný, ale izolovaný, touží občas zbatvit se břemene "svědomí národa" a být "pou-

ze spisovatelem". Havlova hra *L a r g o d e s o l a t o* je jímavým obrazem intelektuála přetíženého nároky společnosti a unaveného úlohou "profesionálního dodavatele naděje". Ale vyhnout se této úloze nemůže, protože to je nakonec jeho osud jako intelektuála. Václav Havel, který se po smrti Jana Patočky, jenž zemřel v důsledku takřka

POZNÁMKY

- 1/ Dvě z nejvýznamnějších předválečných politických stran, česká agrární strana a slovenská ľudová strana, byly zakázány
- 2/ Byl ovšem značný rozdíl mezi literární elitou a univerzitní obcí. Spisovatelé z různých důvodů, od komplexu provinčnosti pro buržoazní původ až po pochybnou válečnou minulost, stranu podporovali. Univerzitní učitelé a také studenti byli rezervovanější, a proto byli po roce 1948 podrobeni drastické čistce. Z řad významných profesorů stačí připomenout protiklad mezi Václavem Černým a Janem Patočkou, kteří se postavili na odpor, a Bohuslavem Havránkem či Janem

celodenního výslechu, stal ústřední postavou duchovního odporu české inteligence, je nejlépe povolán mluvit "o tragice osudu vyrůstajícího z odpovědnosti; o marnosti všech pokusů člověka vysvobodit se z role, do níž ho jeho odpovědnost uvrhla; o odpovědnosti jako osudu".

Mukařovským, kteří se podřídili.

- 3/ Kunderovo nejzajímavější vysvětlení této otázky lze najít v jeho románu *Ž i - v o t j e j i n d e*.
- 4/ Viz Vojtěch Kořán /*P r o m a r n ě n á p ř í l e ž i t o s t*/ ve *Svědectví*, 1983, čís. 70-71.
- 5/ Příkladem je *N á v r a t z e S o - v ě t s k ě h o s v a z u* od André Gida, který vyšel okamžitě v českém překladu Bohumila Mathesia, pozdějšího překladatele Šolochova, a byl ostře odmítnut v knize *A n t i - G i d e* z pera S. K. Neumanna, někdejšího anarchického básníka, který SSSR nikdy nenavštívil.

PRAŽSKÉ JARO 1968

Josef Kalvoda

Jen málo Čechů slyšelo o Alexandru Dubčekovi dříve než v lednu 1968, kdy byl povýšen na prvního tajemníka Komunistické strany Československa. Na Slovensku byl známější a lidé mu více rozuměli. Dubček byl v popředí jen krátce a jeho jméno se jen občas objevuje jako symbol "Pražského jara" a "socialismu s lidskou tváří". Je nepochybné, že jinak vidí Dubčeka a jinak vykládají události roku 1968 "bývalí" komunisté v exilu - "Dubčekovi sirotci" - a jinak ti Češi, kteří nikdy nepatřili ke komunistické straně a kteří důsledně odmítali marxismus-leninismus i marxismus. Ve skutečnosti neexistuje žádný "český názor", ale různé názory vyjadřované těmi, kdo se vracejí k mnohostrannému fenoménu "Pražského jara 1968".

O krátké Dubčekově kariéře a o vývoji v Československu roku 1968 existuje už ohromné množství literatury^{1/}, přesto není možno napsat o "Pražském jaru" a Dubčekově roli v něm definitivní práci, neboť tato historie ještě probíhá. Různé výklady Dubčkova zjevu se budou odlišovat podle náklonností autora a také díky nedostatku objektivních dokladů. Vždyť archívy komunis-

tických stran sovětského bloku a soukromé písemnosti jejich funkcionářů nejsou přístupné. Z důvodů politických, osobních, bezpečnostních a podobných nelze získat ten klíčový doklad - nejdůležitější dopis, memorandum z rozhovorů, deník či osobní záznam - který by nám s k o n e č n o u p l a t n o s t í ukázal skutečné příčiny nástupu "Pražského jara" a rozličné zájmy v událostech roku 1968, které vyvrcholily invazí armád zemí sovětského bloku 21. srpna.

Během prvních měsíců roku 1968 jsem sledoval události v Československu s velikým zájmem. Vyučoval jsem na jedné americké univerzitě politologii se zaměřením na Sovětský svaz, východní střední Evropu a mezinárodní politiku. Ačkoliv jsem byl politickým uprchlíkem z roku 1948, rozhodl jsem se v létě 1968 navštívit Sovětský svaz a zemi, odkud pocházím. Na základě pozorování a rozhovorů s lidmi v těchto dvou zemích v létě 1968 jsem usoudil, že Sovětský svaz má v Československu vojenské a strategické zájmy.^{2/} To ovšem ještě nevysvětlovalo pád Antonína Novotného, Dubčekův vzestup, hrubé sovětské metody a neslavný konec Dubčekovy kariéry.

Kladu si dvě otázky: Proč byl ve funkci prvního tajemníka KSČ nahrazen v lednu 1968 Novotný Dubčekem? A proč požili Sověti tak drastických prostředků k dosažení svého cíle?

Klíče k zodpovězení první otázky jsou v několika oficiálních prohlášeních. Gustáv Husák, vůdce "resovětizované" KSČ, který nahradil v dubnu 1969 Dubčeka jako první tajemník strany a který podporoval invazi sovětského bloku jako nutnou k záchraně socialismu v Československu, prohlásil v srpnu 1969, že v zemi je "už téměř deset let krize" a že se "sklízí ovoce toho, co Novotný zasíval po deset let...".^{3/}

Oficiální vyjádření KSČ ke krizi^{4/}, vydané v prosinci 1970, obviňuje z jejího vzniku Novotného, který prý dopustil ideologické odzbrojení strany tím, že dovolil znovuoživení buržoazních názorů a pronikání pravicového oportunismu do strany, a tím, že dostatečně nezdůrazňoval nutnost vzdělávat členy strany i ostatní pracující v duchu marxismu-leninismu. Navíc dopustil to, že do stranických orgánů pronikl formalismus a revizionistické koncepce.^{5/}

Dále tento dokument tvrdí, že v červnu 1967 byly "význačným otevřeným pokusem o formulaci revizionistických, protistranických a protisocialistických stanovisek projevy přednesené pravicovou skupinou spisovatelů ... na čtvrtém sjezdu spisovatelů. Jejich cílem bylo získat pro tuto platformu podporu veřejnosti."^{6/} Podle téhož dokumentu nedokázal Novotný tyto tendence zastavit a připustil oslabení vedoucí úlohy strany. Byl nedůsledný, ješitný, megalomanský, podezřívavý k lidem a porušoval zásadu "kolektivního vedení". Proto bylo třeba uvolnit ho z jeho vedoucí stranické funkce.^{7/}

Z toho lze vidět, že Novotný byl pro Moskvu a pražské zastánce tvrdé linie příliš "liberální". Zároveň to však byl dosti bezvýrazný a p a r á t ě í k , který si během svého dlouhého zastávání nejvyšší funkce nepřátelil řadu lidí a který neuspokojil požadavky těch členů strany, kteří se domáhali větší svobody. Měl tolik odvahy, že protestoval proti sesazení Nikity S. Chruščeva, tím se ale příliš nezalíbil Leonidu Brežněvovi. Slováckům vadil jeho nadřazený a povýšenecký postoj. Rovněž zhoršování ekonomické situace v Československu se mu kladlo za vinu. Ti, kdo naléhali na jeho odchod z veřejného života, nebyli tudíž stejného ideologického ražení. Byli proti

němu z rozličných, často vzájemně si odporujících důvodů. Pak byl jako Novotného nástupce zvolen Dubček a Moskva s tím souhlasila.

Výběr vůdců se v zemích sovětského bloku neponechává náhodě. Je známo, že sovětský generální tajemník Brežněv strávil při své návštěvě Prahy v prosinci 1967 více času s Dubčekem než s Novotným, což Novotný těžce nesl. Nejdůležitějším důvodem k odstranění Novotného však nejspíše bylo to, co není v citovaném dokumentu vůbec uvedeno - totiž snaha Sovětského svazu umístit v Československu svá vojska.

Vojenské cvičení armád Varšavské smlouvy "Vltava", které se konalo v Československu roku 1966, zaostřilo pozornost sovětských vojenských plánů na zeměpisnou důležitost Československa.^{8/} Sovětské strategické zájmy vyžadovaly, aby v Československu byla přítomna spolehlivá sovětská vojska. Novotnému bylo navrženo, aby požádal o umístění několika sovětských vojenských jednotek v západní části země. Prý tento návrh odmítl s tím, že československé ozbrojené síly jsou schopny samy uhájít západní hranici státu.

Nastoupení "našeho Saši", jak Brežněv říkal Dubčekovi, na místo Novotného v lednu 1968 bylo pravděpodobně spíše důsledkem toho, že se Novotného Sověti chtěli zbavit, nežli hříchů, jež se mu později připisovaly. Už se nedal kontrolovat a nebyl ochotný provádět v Československu politiku diktovanou sovětskými strategickými zájmy, a tím se přežila jeho užitečnost "v systému, v němž je možno vším manipulovat", abychom použili slov českého filosofa Karla Kosíka.^{9/} Nejprve Novotný a potom Dubček nechtěli pochopit, že sovětské zájmy mají přednost před zájmy satelitů a že ti, kdo kontrolují sovětskou komunistickou stranu, rozhodují o tom, co je dobré pro celý sovětský blok.

Sověti mohli mít pro své jednání v srpnu 1968 několik důvodů, avšak Dubčekovo přiznání ze září 1968, že on a jeho soudruzi podcenili sovětské "strategické zájmy" v Československu, podporuje teorii, že invazi do Československa provedli z důvodů vojenských a strategických.^{10/}

Novotného neochota pozvat sovětská vojska k umístění v Československu by byla více než dostatečným důvodem pro to, aby Sověti skrytě schvalovali to, co se v prosinci 1967 a lednu 1968 podnikalo proti němu a jeho soudruhům. V té době se zdálo, že Dubček

je vhodnější osoba k prosazování sovětských záměrů. Je známo, že Dubček žil po nějakou dobu v Sovětském svazu a že studoval v Moskvě na speciální stranické škole. Jeho projevy byly zaměřeny proti Západu. Když se stal vůdcem KSČ, pronesl v únoru 1968 v Praze řeč na oslavě dvacátého výročí komunistického vítězství, v níž zopakoval principy "pravého věřícího". Zejména připomněl nutnost plnit úkoly vytyčené 13. sjezdem strany v roce 1966, kde Dubček trval na "pokračující bolševizaci" strany v tradici Klementa Gottwalda, prvního komunistického prezidenta Československa.^{11/} Na oslavách byli přítomni hodnostáři zemí sovětského bloku včetně Brežněva^{12/} a Dubček při této příležitosti připomněl své setkání se sovětským vůdcem 29. ledna 1968 v Moskvě, kde se nepochybně rozhodlo o tom, že bude zlomena Novotného moc ve stranickém a státním aparátu.

Během uvolnění cenzury v Československu se většina žurnalistických vášní obracela proti Novotnému a jeho spojencům, ale časem, když sdělovací prostředky ochutnaly jablko svobody, začaly kritizovat nejen bývalého vůdce a jeho pomahače, ale samotný systém. To muselo nutně Sověty rozladit.

Když jel Dubček na počátku května do Moskvy, navrhovali Sověti, že po vojenském cvičení, které se má konat v Československu v červnu, ponechají v zemi část svých vojsk.^{13/} V polovině května 1968 přijela do Prahy vojenská delegace jednat o téže věci. V této době však už československý tisk začal zdůrazňovat úplnou svrchovanost, nezávislost a požadovat nezasahování do vnitřních záležitostí země. V dubnu a květnu 1968 se objevily ve francouzských a západoněmeckých novinách zprávy o sovětských zájmech na umístění vojsk v Československu a českoslovenští i sovětské mluvčí takové úmysly dementovali.^{14/}

Po červnových vojenských manévrech odjížděla sovětská vojska velmi váhavě a otázka umístění sovětských vojenských jednotek v Československu se stala jablkem sváru mezi oběma státy. Při pohledu zpět se zdá, že rozhodujícím dnem v historii "Pražského jara" a Dubčekovy politické kariéry byl 15. červen 1968. Vůdcové pěti komunistických stran poslali Ústřednímu výboru KSČ otevřené varování ze své schůzky ve Varšavě.^{15/} V komuniké z této schůzky se obrátila politika, které se později začalo říkat Brežněvova doktrína, i když její počátky lze najít ve spisech a činech Lenina,

Stalina a Chruščeva.

Předsednictvo ÚV KSČ hlasovalo proti účasti Československa na varšavské schůzce, a proto na ní Dubček nebyl přítomen, aby jej Brežněv nedonutil ke svolení, že sovětská vojska zůstanou po skončení manévru v Československu.^{16/} Touto dobou už muselo být Brežněvovi jasné, že se v "našem Sašovi" přepočítal. Téhož dne, 15. června, měl generálporučík Václav Prchlík v televizi tiskovou konferenci, o které denní tisk vůbec neinformoval^{17/} stručná zmínka byla jen v týdeníku *R e p o r t é r*/. Generál uvedl, že patnáct dní po skončení manévru zůstávala ještě některá sovětská vojska v Československu, ačkoliv maršál Jakubovskij tvrdil, že odejdou. Prchlík nesouhlasil s varšavskou schůzkou a veřejně prohlásil, že ve Varšavské smlouvě neexistuje žádné ustanovení, které by umožňovalo, aby ostatní účastníci svévolně umístili na území jiné země své vojska. Trval na tom, že není možno připustit porušení suverenity státu a zasahování do jeho vnitřních záležitostí.

V sovětském tisku byl Prchlík za svoje vystoupení napaden a po sovětském protestu jej Dubček zbavil kontroly ozbrojených sil tím, že zrušil osmé oddělení Ústředního výboru KSČ, v jehož čele Prchlík stál od ledna 1968.^{18/} Odstranění Prchlíka dokládá, že Dubček splnil přání Moskvy a že se odmítl dát na cestu nezávislosti na Moskvě. Je jasné, že opratě měla v rukou Moskva a ne Dubček. Odstranění Prchlíka, který vyzýval vedoucí osobnosti KSČ k odporu proti sovětskému nátlaku a k přípravě na sovětský vojenský zásah, zajistilo, že se armády Sovětského svazu a dalších zemí bloku během invaze nesetkaly s ozbrojeným odporem.^{19/}

Stručně řečeno, Sovětský svaz se pokusil dosáhnout svých vojenských a strategických cílů v Československu během jara a léta 1968. Veřejné mínění i lidé, kteří jej obklopovali, Dubčeka nutili, aby se postavil proti sovětské žádosti o umístění vojsk v zemi a aby trval na "národní samostatnosti". Protože Dubček odmítal "spolupráci", rozhodli se Sověti dosáhnout svého vojenskou invazí, i když za to museli zaplatit politickou cenu.

Dubček měl možnost jiné volby, než byla ta, pro kterou se rozhodl. Mohl přijmout radu generála Prchlíka, mobilizovat zemi k možnému odporu a použít k odvrácení sovětské invaze výhrůžku vojenského konfliktu, mohl i nařídít ozbrojeným silám, aby se bránily armádám Varšavské smlouvy. Prch-

líkuv návrh byl však vedením KSČ zamítnut s tím, že by šlo o neloajlnost vůči Sovětskému svazu, ne-li přímo o provokaci. Od-mítnutí Prchlíkova návrhu a to, že nebyly podniknuty žádné přípravy k případnému od-poru proti sovětské vojenské invazi, doka-zuje, že ani Dubček ani strana neměli v ú-myslu pokoušet se o dosažení větší nezávis-losti země na Sovětském svazu.

Dubček však měl i další volbu. Mohl přis-toupit na požadavek Sovětů a ponechat v ze-mi po skončení manévřů několik jejich vojen-ských jednotek. Připustit sovětskou vojen-skou přítomnost v Československu však "po-pulární" Dubček nemohl, když ji odmítl "stalinistický" Novotný. Dubček tedy zavrhl oba realistické postupy - stát se kolaboran-tem anebo vůdcem nacionalistických sil, kte-ré by vzdorovaly Moskvě.

V říjnu 1968 se Dubček dopracoval k to-mu, že jeho populární tvář obránce nezávis-losti Československa i jeho osobní integri-ta byly zničeny, když podpořil smlouvu mezi Sovětským svazem a Československem o "dočas-ném" umístění sovětských vojenských jednotek v Československu.^{20/} Trvalým základem pro další pobyt vojsk se stala formální smlouva v květnu 1970.^{21/} Ve smlouvě je obsažen zá-klad Brežněvovy doktríny, je v ní zahrnut princip, že obrana socialismu je společnou věcí všech socialistických zemí. Ve smlou-vě je rovněž formálně zakotveno trvalé u-místění sovětských vojsk v Československu a povinné konzultace v otázkách mezinárod-ní politiky. Tak se vlastně Dubček sám po-dílel na zavedení "normalizačního" procesu v Československu a po dvaceti letech je ta-to země stále sovětským předmostím ve střed-ní Evropě.

Věděl Dubček předem o sovětském plánu na invazi do Československa? Odpovědi na tuto otázku jsou různé. Deset dní před in-vazí jsem položil jednomu českému intelek-tuálovi v oficiálním postavení otázku: Co si myslíte o teorii, podle níž se Sověti chystají vojensky napadnout Československo? Odpověděl: "...to není teorie, ale fakt, sku-tečnost." Je obtížné si představit, že by byl Dubček nevěděl o sovětských přípravách na invazi. Ve své naivitě však pravděpodob-ně odmítal uvěřit, že by mu tohle mohl Brež-něv udělat.

Jádrum věci je, zdá se, Dubčekova naiví-ta a nedostatek pochopení pro marxisticko-leninskou politiku mocí a fungování mocí v Sovětském svazu. Když byl Dubček na vrcholu své politické popularity doma i v zahraničí,

v červnu 1968, řekl mi bývalý politický pří-tel a skvělý pozorovatel: "Dubček je průměr-ná osobnost a nechtěl bych s ním vést inte-lektuální diskusi, protože by byla velice nudná. Vynesla ho jen dobová vlna." A jiná vlna, tentokrát z Východu. zase Dubčeka po-topila.

Během demonstrace v Praze 21. srpna 1988 proti invazi do Československa před dvaceti lety, která byla největší protestní akcí od roku 1969, skandovalo asi 10 000 lidí "Ať žije svoboda!", Rusové táhněte domů" a "Dub-ček! Dubček! Dubček!". Signatář Charty 77 Václav Malý, římskokatolický kněz, který má zakázán výkon služby, řekl zahraničním re-portérům, že připomínání Dubčekova jména "není vyvoláno sympatiemi k jeho osobě, je to spíše symbol doby, symbol její atmosféry."^{22/} Většina demonstrantů byli skutečně mla-dí lidé mezi 18 a 35 lety, kteří si nemohli pamatovat události roku 1968 a zdá se, že Dubčekovo jméno bylo pro ně skutečně jen symbolem, jak na to poukazovali aktivisté skupin na ochranu lidských práv.

"Pražské jaro" i pražské demonstrace o dvacet let později ukazují, že touha po svo-bodě je universálním jevem a že jí nemohou zničit ani desetiletí marxisticko-leninské indoktrinace. Tisíce lidí vyšly do ulic de-monstrovat, ačkoli věděly, že policie davy rozežene a mnoho účastníků zatkne, což také udělala. Je to nový důkaz, že dědictví "Pražského jara" v paměti lidí žije. Jedno-ho dne snad povstanou blaničtí rytíři, svrh-nou totalitární tyranii marxistů-leninistů a ustaví vládu lidu, pro lid a lidem vykoná-vanou v pravdě a svobodě.

POZNÁMKY

- 1/ Mezi několika sty knih a článků bych chtěl zmínit následující, aniž bych tím chtěl říci, že ty ostatní jsou méně důle-žitě.
Herbert Aphteker: *Czechoslovakia and Counter-Revolution*, New York, 1969;
Vasil Bířak: *Pravda zůstala pravdou. Projevy a články, říjen 1967 - prosinec 1970*, Praha, 1971;
Alexander Dubček: *Komunistická národné dědičstvo*, Bratislava, 1968;
Vladimír Kusín: *The Intellectual Origins of the Prague Spring*, Cambridge, 1971;
Isaac Don Levine: *Intervention. The Causes and Consequences of the Invasion of Czechoslovakia*, New York, 1969;
Antonín Ostrý: *Československý problém*, Kolín n. R., 1972;

- Robin Remington /ed./: Winter in Prague. Documents on Czechoslovak Communism in Crisis, Cambridge, Mass., 1969; H. Gordon Skilling: Czechoslovakia's Interrupted Revolution, Princeton, N.J., 1976; Pavel Tigríd: Why Dubček Fell London, 1971; Otto Ulč: Politics in Czechoslovakia, San Francisco, 1974 Ivan Sviták: The Czechoslovak Experiment 1968-1969, New York, 1971; Philip Windsor and Adam Roberts: Czechoslovakia 1968, London, 1969; Josef Kalvoda: Czechoslovakia's Role in Soviet Strategy, Washington D.C., 1978, zejména kap. XIII.
- 2/ Josef Kalvoda: The Soviet Bloc: An Appraisal, přednáška přednesená v listopadu 1968 na výroční schůzi Southern Political Science Association, Gatlinburg, Tennessee Publikováno v International Behavioural Scientist, Meerut, Indie, svl., č.2, červen 1969.
 - 3/ Projev Gustáva Husáka na schůzi stranických aktivistů v Praze, Information Bulletin, vydává World Marxist Review Publishers, č. 17, 17. září 1969.
 - 4/ Československo - poučení z krize. Information Bulletin, vydává World Marxist Review Publishers, č.2, 11. března 1971.
 - 5/ Tamtéž
 - 6/ Tamtéž
 - 7/ Tamtéž, str. 12
 - 8/ Windsor and Roberts, Czechoslovakia 1968, s.8; Paris-Match z 14. srpna 1971 cituje generálmajora Jana Šejnu, který emigroval po jmenování Dubčeka prvním tajemníkem KSČ; Levine: Intervention, s.7, 80 a 83; článek Johna Ericsona v Sunday Times 1. září 1971 a jeho stať 'The Military Factor' and the Czechoslovak Reform Movement 1967-68, v: The Czechoslovak Reform Movement 1968, ed. V. Kusín, Londýn 1973, rovněž česky ve Svědectví, roč. 11, č.42, 1971.
 - 9/ Winter in Prague, ed. Remington, s. 397
 - 10/ The Soviet Bloc: An Appraisal, cit. dílo; New York Times a Washington Post 2. září 1968
 - 11/ XIII. sjezd KSČ, Praha, 1966, s.163-172
 - 12/ Rudé právo, 23. února 1968
 - 13/ Pravda, 8. května 1968; Rudé právo, 7. května 1968; Václav Král: Československo a Sovětský svaz 1917-1971, s. 76. Král potvrzuje zprávu Vasila Biláka na plénu ÚV KSČ v září 1969, podle níž Sověti požadovali umístění svých vojsk v západních Čechách během rozhovorů s Dubčekem v květnu 1968. Viz též Ivan Pfaff: Mohli jsme se bránit?, Proměny XII, č. 3, červenec 1975, s. 6-23.
 - 14/ Rudé právo, 23. května 1968. Podle bývalého právního poradce presidenta Ludvíka Svobody a československého ministerstva zahraničí Vratislava Pěchoty, který na jaře 1968 doprovázel do Moskvy nového ministra zahraničí Jiřího Hájka a který se zúčastnil rozhovorů v Cierné nad Tisou a v Bratislavě v létě 1968, rozšířili už v dubnu 1968 sovětské agenty v československých politických kruzích žádost o umístění sovětských vojenských jednotek v západních Čechách a dávali najevo, že to by Sověty uspokojilo a nechali by československé komunisty, aby si ve vnitřní politice dělali, co chtějí. "Jinými slovy, abychom pozvali Rudou armádu," řekl Pěchota Otto Ulčovi v roce 1983. Pěchotovo svědectví potvrzuje autorovo pozorování v létě 1968 v Československu, že totiž hlavním problémem ve vztazích mezi oběma zeměmi je sovětské přání mít této zemi umístěna svá vojska. Viz interview s Vratislavem Pěchotou, otištěné v Západu a přetištěné ve VOKNO, XV, č. 66-67, podzim 1983.
 - 15/ Pravda, 18. červenec 1968.
 - 16/ Svědectví, 10, č.38, 1970
 - 17/ Winter in Prague, ed. Remington, s.214 násl.
 - 18/ Tamtéž, s.220 násl.
 - 19/ Josef Kalvoda: Případ generála Václava Prchlíka, Národ /Chicago, 12. června 1971/
 - 20/ Pravda, 5. října 1968
 - 21/ Král: Československo a Sovětský svaz, s. 92
 - 22/ Protest Called a Sign of New Czech Activism, Hartford Courant, 23. srpna 1988

Jestliže jdou všichni stejným směrem,
to ještě neznámá,
že mají stejný cíl.

Až příliš často uhýbáme z cesty těm,
kteří žádnou nemají.

Gravitační zákon lidstva -
udržujeme se na oběžné dráze
vzájemným odporem -
ale co když tato definice přestane platit?

Jsou výkřiky, které by neměl
přeslechnout nikdo.

Nevěřte katům,
i když vás přesvědčují,
že jsou na trvalém odpočinku.

Úroveň prodejnosti také
závisí na nabídce a poptávce.

Když už jsme prohráli vlastní vinou,
nedělejme alespoň pozy vítězů.

I pouta musí člověk
umět nosit.

EKONOMICKÁ REFORMA, VYKOŘIŠŤOVÁNÍ A MOTIVACE

Evžen Štěrba

V klasickém pojetí se pod pojmem vykořisťování rozumí odcizení výsledků práce výrobcí. Výrobce nemá možnost rozhodovat, případně spolurozhodovat o osudu jím vyrobené produkce a je redukován do role majitele a údržbáře své pracovní síly. Jak ale vykořisťování souvisí s dnešní ekonomickou reformou? Domnívám se, že významně, protože se týká jak otázky motivace, tak otázky ekonomické kultury výrobce v podnikatelském slova smyslu. S vykořisťováním souvisejí i dosavadní způsoby hmotné zainteresovanosti, kdy výrobce o osudu výsledků své práce sice nerozhoduje, ale přesto může výrazně ovlivnit průběh procesu jejich vzniku. Nic na tom nezměnil ani zavedený, administrativně řízený hospodářský model, ani "objevená" forma zainteresovanosti "morální". Ta měla jen katastrofální důsledky pro ekonomický rozvoj. Byla výrazem mimoekonomických zájmů, často pokleslých.

Jestliže v Marxově době kapitalistický podnikatel zcizil výrobcí výsledek práce, vyrovnal se s ním úhradou za spotřebovanou pracovní sílu, dnes fungující ekonomický model socialismu tuto tendenci nejen uchoval, ale ještě zvýraznil o anonymitu vykořisťovatele. A nejen to. Jestliže kapitalistický podnikatel formálně neupíral právo podnikat i výrobci, pak komunisty řízený stát výrobcí tuto možnost upřel nejen fakticky, zrušením soukromého vlastnictví, ale i legislativně.

Marx jasně vytušil, že odcizená práce má za následek i zvěcnělý pohled výrobce na sebe samého. Zbaven možnosti ovlivnit osud užitných hodnot, jichž je producentem, vidí i sebe jako pouhý nástroj, jehož prostřednictvím mu okolí umožňuje získat prostředky k uspokojení jeho základních potřeb. Sociálně-ekonomická situace ho fakticky připravuje o základní ekonomické, tudíž i lidské právo, p r á v o p o d n i k a t . V ekonomickém prostředí - pro lidský život v jednom z nejdůležitějších - tak ztrácí člověk smysl vlastní existence. Jeví se mu cizí, neovlivnitelné, neuchopitelné, tudíž iracionální a nepřátelské. Marx vědom si toho, že v období nástupu strojové velkový-

roby lze sotva proklamovat návrat k řemeslné, rukodělné výrobě, hledá řešení v z e - s p o l e č e n š t ě n í výrobních prostředků, v likvidaci instituce soukromého vlastnictví a ve vytvoření instituce vlastnictví komunistického. Až na vágní definici, že pak budou všichni výrobci současně i vlastníky, si však s touto formou vlastnictví neví rady.

Mnohý přesvědčený socialista si pochvaluje, že ona forma t.zv. společenského, státního vlastnictví, byť sebevíc problematická, jako první sňala z vlastnictví hřích dědičnosti. "Jakým právem", ptá se, "se někdo rodí, aniž se o to sám zasloužil, do poměrů bohatých, a někdo do poměrů chudých? Kde je rovnost šancí?", a proklamuje přínejmenším povinnost bohatých být nápomocni svým méně šťastným soudruhům, povinnost bohatších zemí vydat se zemím chudým, zaostalým či rozvíjejícím se. Tento názor směšuje dvě nesourodé skutečnosti - rovnost východisek a rovnost šancí. Ve východiscích, a to nejen v materiálním slova smyslu, si sotva budeme moci být rovni. Pohoršení tu není namíste stejně, jako vzpoura proti "nespravedlnosti", že soused je nadán hudebním sluchem, zatímco já nerozeznám spodní c od c horního. Jakási rovnost šancí, i když sporná, tu zůstává, lze ji však naplnit jen za cenu znásilněných možností souseda. A to by měl humanisticky uvažující socialista odmítnout. Jsa o sobě přesvědčen, že podnikatelského talentu pobral více než dědic pohádkového bohatství, musí svou pravdu prokázat zvýšeným úsilím v pro něj krajně nevýhodné soutěži. Šance jsou přitom přirozeně skromné. Pokud však svého soupeře nejprve "spravedlivým" násilím zbaví "nespravedlivých výhod", rovnost šancí, byť pochybnou, zlikviduje nadobro.

V oblasti ekonomiky na rovnosti šancí trvat nelze. Není tu rovnost ve východiscích, zvláště existuje-li instituce soukromého vlastnictví, které je konkrétní a vymezitelné. Jeho protichůdná, alespoň dosud známá "společenská forma" se ale také nevztahuje na celou společnost, ale stejně jako vlastnictví soukromé - na konkrétní

jedince. A pro tyto jedince má jednu velkou výhodu: zbavuje je zátěže konkrétní odpovědnosti a důsledků z učiněných rozhodnutí. Právě v tomto smyslu má tato forma opravdu "celospolečenský" charakter. Katastrofální důsledky v ekonomikách reálného socialismu jsou toho nesporným důkazem.

Zdá se, že se tak socialista ocitá v bludném kruhu. Na jedné straně odmítá vlastnictví soukromé, na druhé straně vidí neduhu vlastnictví státního. Prvé formě vyčítá chybějící rovnost šancí, druhé pak negativní ekonomické i společenské důsledky. Nabízí proto s a m o s p r á v u , i když v ekonomice trvá dál na vlastnictví společenském. Svrchovaná správa výrobních prostředků se má uskutečňovat samotnými výrobci, sdruženými v konkrétní hospodářské organizaci. Na první pohled je to zdánlivě všeřešící východisko. Podívejme se, kam však směřuje z čistě ekonomického hlediska.

Samosprávné uspořádání jeví snahu dát ekonomice opět řád, a to znovuobjevením tržního mechanismu v oblasti užitných hodnot, kapitálu, deviz i pracovních sil. Hospodářské organizace mají vystupovat jako podnikatelské subjekty, jsouce k makroekonomickým cílům vedeny výhradně ekonomickými, nepřímými nástroji. I přesto má tato forma svá zrádná úskalí.

Nositелеm vlastnictví je zde pracovní kolektiv. Vlastníkem je ovšem velmi sporným, protože poslední slovo si dál vyhrazuje státní, neekonomická instituce. Je však i velmi pochybným jeho správcem, a to díky své neurčitosti a měnlivosti. Vzrostla mu sice míra pravomoci, vzrostla i míra odpovědnosti za zvolené kroky, pravomoc je však limitovaná, odpovědnost krátkodobá.

Pracovní kolektiv je zainteresován na tvorbě čistého důchodu - zisku. Jeho výkon a tím i výdělek je přímo závislý od bezprostředních výsledků organizace na trhu. Pro to sotva s nadšením uvítá kupř. úsporný program, vynucený inovačními záměry, jestliže dosavadní výrobní činnost slibuje bezprostřední úspěch na trhu a připravovaná inovace naopak možné ztráty dosud lukrativních míst či dokonce vyluky z práce. Možná nevyjadřují příliš lichotivé mínění o osazenstvech podniků, ale lidé nepřekročí svůj stín. Zájem neuchopitelné vzdálené budoucnosti sotva nadřadí nad zájmy konkrétní, hmatatelné, třeba z ekonomického hlediska krátkodobé. Je pošetilé kalkulovat s tím, že někdo zvedne hlas pro své sebezničení.

Takový souhlas dá asi málokdo a pokud ano, patrně s tichou nadějí, že jemu se katastrofa vyhne.

Tlak vedoucí k inovačním procesům může stát ovšem vyvolat i vhodnou fiskální a důchodovou politikou. V našem klimatu, kdy je však reforma uskutečňována polovičatě, státní administrativa se vzpírá zdravým tržním tlakům, nepouští z ruky tvorbu cen, uchovává si monopol zahraničního obchodu, brání se vytvoření trhu deviz, kapitálu atd., stává se fiskální a důchodová politika spíš zastřenou formou deklarativně odsouzeného administrativního řízení. Zvolený polovičatý způsob naopak propad ekonomiky urychluje. Mnohem výrazněji jej pocituje mikrostruktura, aniž má možnost učinit vhodná protipatření. Posíleny vycházení naopak struktury s velmi silnými lobby ve státní administrativě, pohříchu struktury zatěžující ekonomiku neúměrně energeticky i zdroji, aniž efekt jejich činnosti znamená pro rozvoj hospodářství faktický přínos. Zadržaná cenová tvorba a tím i ztlumené tržní tlaky prohlubují již tak povážlivé disproporce ve finální výrobě. Způsobují navíc přesun významné části spotřebních předmětů na černý trh, kde ceny úměrně s postupujícími rozpory rostou do závratné výše.

Avšak ani v prostředí otevřené ekonomiky nelze počítat s dlouhodobě pozitivně působící fiskální a důchodovou politikou, pokud osazenstva podniků budou zainteresována pouze na tvorbě zisku. Jak už bylo řečeno, sotvakdo obětuje momentální prospěch v záměnu za nejistou osobní budoucnost, třebaž je to budoucnost optimálního růstu mateřské organizace. Spíš se dá čekat snaha "zabetonovat se" v dané situaci formou daňových úniků, přelitím kapitálu do mimoekonomických oblastí, případně zvýšeným úsilím o získání úlev, výjimek a jiných forem protekcionismu ze strany státní administrativy.

Bludný kruh se tedy uzavírá, i když samosprávné řešení je určitým posunem. Těžko však pracovní motivace sice stejně jako dosud zůstává v průběhu bezprostředního výrobního procesu, ze sociologického hlediska je však významné, že se tak děje na základě volby samotného výrobce. Ekonomicky ale ani samosprávné řešení mnoho pozitivního nepřináší. Řešení proto nevidím v nově vytvářených formách vlastnictví, ale v pokorném přiznání, že *ž i v o t a a r e g e n e r a c e s c h o p n o u e k o n o m i k u p o d m i ň u j e n e r u š e n ý r o z v o j*

Nemám na mysli, jak by mi mohli podsuno-
vat mnozí ideologové, reprivatizaci stát-
ních podniků. Domnívám se, že základní pří-
činou chaosu a anarchie v ekonomice není
tržní mechanismus, ale právě trvajících
neurčitost a zamlženost
ve vlastnických vztá-
zích. Zastřenost v tak důležitých otáz-
kách, jako je konkrétní kompetence v roz-
hodnutích, konkrétní odpovědnost za důsled-
ky těchto rozhodnutí. A právě vlastnictví
má, případně si hledá zcela konkrétního no-
sitele. Jen tak vzniká v ekonomice řád,
srozumitelná a závazná pravidla oné dobro-
družné hry na podnikání.

Konkrétním nositelem vlastnictví však
nemůže být ani kolektiv, ani jedinec, kte-
rému byly určité prostředky jenom svěřeny.
Za klíčový moment považují osobní vklad bu-
doucího vlastníka, obět, kterou přináší ve
prospěch podnikání na úkor jiných, rovněž
příjemných požitků. Jsem přesvědčen, že sa-
mosprávné hospodářské organizace se stanou
podnikatelskými kolektivy teprve tehdy, pro-
mění-li se v kolektiv podílní-
ků na kapitálu, s jehož po-
mocí podnikají. Jen tak do své činnosti
prolnou zájmy bezprostřední se zájmy vývo-
je. A zainteresovanost bude dvojitá: jednak
na zisku - bezprostřední, jednak na divi-
dendách, které jsou vypláceny na základě
držby určitého množství akcií - tedy zain-
teresovanost dlouhodobá. Na jedné straně
tu bude vystupovat zájem co nejvíc vydělat,
na druhé straně zájem na dlouhodobé prospe-
řitě, a to i za cenu přechodného útlumu v
oblasti spotřeby. Výrobce bude v jedné oso-
bě zaměstnancem i spolujednatel podniku.
Jako zaměstnanec bude počítovat obavu před
riziky z přílišných inovací, v neposlední
řadě obavu o ztrátu lukrativního místa,
případně místa vůbec. Jako spolujednatel se
bude naopak snažit, aby možná rizika pro
sebe samého kompenzoval růstem příjmů z di-
vidend. Bude proto podporovat ty inovace,
které slibují dlouhodobou a výhodnou per-
spektivu, byť i na úkor sebe jako zaměst-
nance.

Snaha o totální socializaci ekonomiky,
byť i formou samosprávného řízení je fatál-
ní omyl, končící dříve nebo později ve sle-
pé uličce s katastrofálními důsledky. Vnu-
cujeme-li ekonomice jakýkoli řád a respektu-
jeme přitom více naše zbožná přání, než je-
jí přirozenost, možná její projevy dočasně

utlumíme. Setkáme se s nimi ale v o to vý-
bušnější a nepříjemnější podobě tam, kde by-
chom se jich nejméně nadáli. Skrze ekono-
miku se neprojevují na prvním místě, jak ráda
tvrdí politická ekonomie, vztahy lidí ve vý-
robě, ale více nebo méně kultivované proje-
vy přírodních zákonitostí. Znásilňující eko-
nomiku, znásilňujeme ve své prapodstatě se-
be, aniž však kromě zbytečných traumat a pe-
ripetií čehokoli racionálního dosahujeme.

To přirozeně neznamená, že chování lidí
i organizací v ekonomice nelze ovlivňovat.
Při každém kroku je ale nutné zkoumat, zda
nepřekračujeme svůj stín, zda si stále ješ-
tě uvědomujeme, že nemáme co do činění s
mrtvým, matematicky uchopitelným systémem,
ale s živým organismem s vlastní anatomií,
fyziologií, funkcemi i možnými patologiemi.
Tak jako selhaly ideologické projekce a ze-
směšnily se, neuznavše fakt genetičnosti
v otázce šlechtění rostlin, zkrachovaly i
v oblasti ekonomiky, projektující její to-
tální socializaci. Problém není v tom, zda
ekonomiku socializovat naráz nebo postupně,
problém je v tom, zda ekonomiku socializo-
vat vůbec.

Někdo namítne - a co sociální pokrok v
postavení zaměstnanců? Nebyl snad výsled-
kem mohutných sociálních hnutí? V mnohém
jistě byl. Sotva však tato hnutí byla a
jsou s to překročit své horizonty. Důkazem
nechť je smutná vzpoura britských horníků
osmdesátých let. Ať tak či onak, postupné
prosazení sociálního pokroku v konečném
důsledku spíš bylo a bude výsledkem čistě
pragmatických a utilitárních úvah vedení
firem, jak zajistit sociální klid, prohlou-
bit loajalitu vůči firmě a zvýšit výkon-
ost zaměstnanectva podniku. Konec konců
i postupné zespolštění -
tění soukromého vlast-
nictví cestou prodeje
akcií vlastním zaměst-
nancům je z téhož soudku.

Ekonomika je jen jedna, ať má stát ja-
kookoli ideologickou nálepkou. Jakékoli pro-
jekce do ní musí respektovat především je-
jí vnitřní prostředí, a ne v sobě špatně
skrývat ambice ekonomiku překračující. Ce-
na je tu příliš vysoká, a hlavně zbytečná!
Tak se to má i se zažitým stereotypem spo-
jovat s ekonomickými otázkami bezprostřed-
ně otázky sociální. Neznamená to samozřej-
mě neprojektovat sociální otázky do ekono-
miky vůbec. Uplatnit se však mohou jen zá-
měry, které splňují kritérium účelnosti a
efektivnosti hospodářské činnosti. Je pře-

ce pošetilé požadovat po hospodářské organizaci, aby na jedné straně byla vysoce výkonná a efektivní a na druhé straně současně tlumila, či dokonce eliminovala negativní sociální dopady své výkonnosti. Toto pole je mimo její dosah. Otevřeno je společenské nadstavbě, která je však sotva řádně obdělá, neumožní-li, aby se hospo-

dářství řídilo výhradně kriteriem efektu, a tak jako celek bohatlo. Bohatnou-li podniky, sílí nejen ekonomika, ale bohatne nakonec i společnost jako celek. A jediné bohatá společnost, aniž žije na úkor budoucnosti, je v stavu účinně řešit negativní sociální situace, které s sebou efektivní ekonomika nutně nese.

kresba od rumunského karikaturisty Stanescu uveřejněná v našem - jak z názvu vyplývá, novém - sesterském časopise:

la nouvelle **Alternative**

Revue pour les droits et les libertés démocratiques en Europe de l'Est

mars 1989

Diskuse & polemika

ODPOVĚĎ PAVLU NAUMANOVÍ A LUDVÍKU VACULÍKOVÍ

Jan Dus

Pavlu Naumanovi /ALTERNATIVA č.2, str. 49-51/ se na komunistech nelíbí jejich metoda. Jednu metodu má však se stalinisty společnou: překroutit cizí stanovisko, aby mohlo být drtivě odsouzeno zcela bez ohledu na to, co ti druzí říkají, píší a dělají, a zcela bez ohledu na všeobecně přijatý význam slov. Obvinil jsem v 1. čísle Alternativy /str. 109-112/ dogmatické komunisty ze "strašných škod, spočívajících ve vybudování a upevnění destruktivní politické a hospodářské struktury", a z toho, že posílají do svých věznic bez ohledu na článek 28 ústavy ty, kdo jim překážejí v jejich "panském rozhodování". U reformního komunisty Dubčeka jsem konstatoval politováníhodné omyly, které ho nakonec přivedly k podepsání neblahého protokolu. Ani tato má vyjádření však nezabránila Pavlu Naumanovi v tom, že mne obvinil z "bezbréhé tolerance", a že napsal, že se Dus "téměř identifikuje s komunisty /ať reformními nebo jinými/". Co jsem měl napsat o vládnoucích komunistech ještě ostřejšího, abych se s nimi v očích svého kritika "téměř neidentifikoval"? Že mi můj kritik přisoudil "bezbrěhou toleranci", jsem si u něho vysloužil pouze tím, že rozlišuji mezi komunisty stalinistickými a protistalinistickými: k prvním jsem ostře netolerantní /jen zaslepeně zaujaté čtenáře přesvědčí můj kritik o opaku/, zatímco v druhých vidím nepostradatelné a vítané společenství proti těm prvním. Pro mého kritika jsou obojí komunisté stejně špatní a ti reformní vlastně ještě horší, protože nebezpečnější, protože ze sebe dělají demokraty, a protože svou demokratickou fasádou úspěšně klamou politické naivky jako jsem já, kterého prý možná čeká "osud doktora Fausta" že totiž nakonec upíšu duši ďáblu, totiž komunistům reformním nebo jiným.

Pozitivně zní ujištění mého kritika, že v příštím demokratickém uspořádání republiky nemají být komunisté vyřazeni z politického života. Chybí mi však u něho jakákoli konkrétní představa o tom, jak se u nás k demokratickému uspořádání od nynějšího stavu monopolní vlády vystrašených, dokonale

zorganizovaných a po zuby ozbrojených dogmatických komunistů dospěje. Jenom jedno je z vývodů mého kritika jasné: k žádnému dobrému dílu nepřibírat vůbec žádné komunisty, ani ty nejreformnější, ani ty nejkažděnejší! To je však politická slepota a zpupnost, vylučující politickou činnost hodnou toho názvu. Kdyby se vyjadřovali polští a maďarští nekomunističtí vůdcové s takovým suverénním despektem a s neúvěrou tak hlubokou o všech komunistech bez rozdílu, jak to činí můj kritik ve svém příspěvku /čtěte sami/, nikdy by je komunisté nepozvali ke kulatému stolu, a nikdo by to komunistům vládnoucím ve Varšavě a v Budapešti nemohl mít spravedlivě za zlé. Obrodě přeji vše dobré tím spíš, že prozatím dobře pracuje. Usiluje s povzbudivými počátečními úspěchy o dialog s ÚV KSČ, a to s touto deklarovanou představou budoucí politiky KSČ: že tato politická strana "přijme rovnoprávné partnerství s jinými politickými stranami a společenskými organizacemi samostatně působícími a jednajícími...jako demokraticky formovaná a politickému soutěžení podrobená složka pluralitního spektra socialistické společnosti". To je přece z úst českých komunistů jiná řeč než v r. 1968 a neměli bychom ji přehlédnout. O sobě samé říká Obroda toto: "V dialogu se zástupci KSČ spatřujeme náznak a počátek širokého dialogu mezi oficiálními institucemi a všemi nezávislými seskupeními." /Sdělení přípravného výboru klubu OBRODA číslo 2, str. 2/ Bude na nás nekomunistech, abychom protestovali i veřejně, pokud by se začala Obroda spojovat s komunisty v strukturách proti nám. Proč bychom jim však měli předem odpírat důvěru, podporu, přátelsky kritický dialog, spolupráci?

Víc než mně osobně adresovaná kritika Pavla Naumana mne zneklidnilo všeobecné odsouzení komunismu z pera Ludvíka Vaculíka. Napsal jsem autorovi 24.2.t.r. toto: Vaše "poslední slovo", že "komunismus je bití", ve mně okamžitě vyvolalo svár emocí s rozumem. Emoce začaly Vašemu doufejme pouze nejposlednějšímu a nikoli skutečně poslednímu slovu hned radostně přitakat. Vždyť co všech-

no nám komunisté provedli. Vám a mně nakonec neublížili tak příliš, ale těm miliónům jiných, které zahubili, a našemu národu, a té na rozdíl od národa naprosto nevinné hlíně. Jenže rozum se Vašemu nejposlednějšímu mně známému slovu vzpírá. Řeči o reformovatelnosti komunismu, které vedou kromě sovětského dramatika Šatrova Dubček, Gorbačov, Grósz a mnozí jiní, nejsou přece u všech těchto lidí jen taktika. Jsou-li však míněny upřímně: nemohlo by z upřímné snahy vzejít něco dobrého? Také katolicismus se v některých dobách v některých zemích jevil jako "zlo samo": albigenským, valdenským, španělským židům, hugenotům, netřeba pokračovat, ale jak krásně se katolíci na druhém vatikánském koncilu zreformovali. Pražský katolický arcibiskup dnes důstojně hájí před ateistickým státem občanské svobody, které kdysi prosazovali kacíři a ateisté proti katolické církvi. Také studentům, vedeným v Ženevě na popraviště za kritiku na Kalvínovi, se musel jevit kalvinismus jako "zlo samo", a přece to byli kalvinističtí disidenti, kteří po útěku z anglické vlasti založili na druhé straně Atlantiku první a nejstabilnější z moderních demokracií. Komunistické hnutí ovšem vyrostlo z jiných kořenů než církev. Ale i kdyby se zdařila reforma KSČ, ne jakešovská, ale dubčekovsko-gorbačovsko-grószovská jen na polovinu nebo na desetinu, mohla by uschopnit naše komunisty aspoň k tomu, že by demokratům předali vládu pokojně a spořádaně, podle dobrého příkladu španělských falangistů z r. 1978. Násilníky je třeba tvrdě kritizovat, tj. tvrdě soudit, ale také je třeba věřit v zázraky, protože jinak bychom přehlédli nejlepší a veskrze reálná východiska z národní nouze. - Dnes mohu připojit: Jak krásně se zreformovali komunisté v Maďarsku! Podle RP z 1.6. t.r. /str.7/ prohlásil člen politického byra MSDS Imre Pozsgay v rozhovoru pro Svobodnou Evropu, "že nynější stranu není možné zreformovat, je třeba vytvořit úplně jinou, podobnou některé západoevropské sociálně demokratické straně". Nejvyšš postavený maďarský

komunista, generální tajemník ÚV MSDS Károly Grósz, se za ta slova distancoval od soudruha Pozsgaye jasně, ale zdvořile. Uvedl svou distanci prohlášením "Vážím si soudruha Pozsgaye", a RP nás zpravilo o celé záležitosti se vzácnou sebekázní, bez vlastní kritiky, prohlášením z úst vysokého komunistického funkcionáře dosud neslýchaným. Pozsgay sice prohlásil maďarskou KS za ne-reformovatelnou, zatím co já jsem víckrát vyjádřil naději, že by se KSČ zdárně zreformovat mohla, ale přesto se cítím jedním z vedoucích maďarských komunistů posílen. Víc než na tom, aby se KSČ trvale zlepšila a přežila, záleží přece na tom, aby její funkcionáři spolupracovali v příštích letech se svými nekomunistickými spoluobčany na vytvoření demokratického pořádku ve své zemi, jak to dnes v Maďarsku činí soudruh Pozsgay a mnozí další komunističtí funkcionáři, také Károly Grósz. Pokud se k tomu funkcionáři KSČ odhodlají, mohla by u nás KS přežít. Zapustila u nás v meziválečné době hlubší kořeny než v Maďarsku. Máme u nás "staré komunistické rodiny", které mohou zůstat z hlubokých emocionálních vazeb věrnými své straně i v dobách jejího ponížení a bezmoci, podobně jako zůstávalo mnoho starých katolických a starých evangelických rodin věrnými své církvi i v obdobích, kdy postihl církevní vedení a s ním celou církev přechodný úpadek.

Ludvík Vaculík napsal v r. 1968 dodnes proslulé, jenže po tak dlouhé době pozapomenuté Dva tisíce slov. Ti, kdo si je po letech vyhledali a znovu pročetli, se shodují v tom, že to bylo vyjádření aktuální, zároveň však realistické, neprovokativní, dokonce velmi mírné z hlediska toho, co se dnes tiskne v Sovětském svazu, Polsku a Maďarsku, prostě že tzv. pamflet v náročném historické zkoušce dvou následujících desetiletí obstál. Chci proto pokládat črtu "Komunismus je bití" za autorovo přechodné vybočení.

17.6. 1989

Uveřejňujeme další část diskusních příspěvků k polemické stati Petra Uhla "Demokracii pro některé" /ALTERNATIVA č.1, str. 89-105/, ve které autor vyslovuje své kritické výhrady k programovému manifestu HCS. V příštím čísle umožní redakce Petrovi Uhlovi odpovědět na polemiku s jeho názory.

MYŠLENÍ VE STÍNU MODLY

Bohumír Janát

Aim at heaven and you will
get earth thrown in,
Aim at earth and you will
get neither.

C.S. Lewis

/Cíl svůj když v nebesích
spatříš,
dostaneš návdavkem zem,
Cele však zemi když
patříš,
obejmeš nicotu jen./

Alexander Solženicyn kdysi vyjádřil myšlenku o tom, že podstatné tvůrčové dílo v dějinách nekonají velcí revolucionáři a převratní vůdcové všeho druhu, nýbrž ti, kdo se snaží zlidštit, zmírnit a kompenzovat často katastrofální následky rezolutní sebestjoty člověka. Jsou to ti, kteří jsou spíše nakloněni ke zdrženlivosti vůči velkoslibným projektům, k zastavení, zamyšlení a návratu k rozumnosti, slušnosti a umírněnosti i v situaci otevřené a většinou riskantní konfrontace s těmi, kdo i pár metrů od propasti nepřestávají volat své sebeujišťující "kupředu levá, zpátky ni krok". V tomto smyslu se mi jeví manifest Hnutí za občanskou svobodu Demokracii pro všechny jako dost střízlivý a skromný, odvahu a pevnost však nepostrádající pokus o rehabilitaci hodnot, kterým obecně říkáme tradiční a vyjadřujeme tím jistý druh úcty k minulým dějinám lidského snažení i jistý druh víry, že základem a srdcem tradice není jen generacemi předávané zlo, nízkost, špatnost a zbloudilost, jistý druh víry v pozitivní hodnotu tradovaného původu. Je proto nabíledni, že nosnými principy myšlenky manifestu jsou důstojnost, tolerance a pluralita, jimž ovšem nechybí sebedůvěra i odvaha vystoupit na světlo denní.

Těž program manifestu je velmi jednoduchý v tom, že se zavazuje k úsilí navrátit upadlé a zdemoralizované politice její autentický smysl, jenž má vyjadřovat odpovědnou a vytrvalou starost o věci obecné a držet otevřeným prostor, v němž se mohou realizovat a vzájemně komunikovat společenské zájmy lidí. Text manifestu nemohl být zajisté co do obsahu exhaustivní, ani se nemohl vyhnout formálním nedostatkům, jež provázejí každý obecný a původní počín. Jeho sep-

sání bylo motivováno snahou učinit v nazrálé chvíli potřebný krok a jeho validita byla podložena podpisy osobností, z nichž některé požívají v našem národním povědomí nesporný morální kredit.

Jak už tomu v českém historickém česoprostoru bývá, u zrodu nového hnutí nemohou chybět hlasy, jež se snaží čerstvou myšlenku hned na počátku zpochybnit a dát najevo, že znají jinou, lepší cestu. V tomto směru snad nejradikálněji zazněl příspěvek Petra Uhla, jehož kritickou stať "Demokracii pro některé" otiskla Alternativa. Text Uhlovy kritiky /mimořádně stránkově obsáhlejší než sám kritizovaný manifest/ sestává jednak z četných polemických marginálií, jednak z toho, co by se dalo nazvat vyjádřením důvodů pro zásadně odmítavý postoj. Některé marginálie jsou podnětné a v případě, že by byly předloženy jako impuls k zpřesnění a myšlenkovému prohloubení textu manifestu, mohly by sehrát svou pozitivní roli. Náš kritik však své nárazově zvolené konkrétní výhrady chápe jako argumenty pro celkové odmítnutí myšlenky obecně formulovaného manifestu. Proto se domnívám, že pod tímto zorným úhlem by polemika s okrajovými glossami přinesla jen malý užitek. Navíc některé Uhlovy výtky, týkající se např. otázky zrovnoprávnění advokáta a žalobce v procesním řízení mají charakter sofismat, jiné pro svou vysloveně osobní motivaci působí v konfrontaci s fundamentálními, obecně formulovanými záměry manifestu asi tak jako požadavek, aby na panoramatickém nárysu evropského kontinentu byl uveden i název jisté oblíbené visky. Není možné uvádět na pravou míru ani vyslovené přemrštěnosti ve stylu tvrzení, že Charta 77 svého času užívala "ideologická hesla hegeliansky zbožňující stát" apod., neboť sebesuverenněji deklarovaný nesmysl sám blokuje cestu dialogu. Text Petra Uhla je natolik pestrý, místy osobně konkrétní, jinde šablonovitě abstraktní a v celku natolik konfusní, že snaha o důsledně logickou polemiku by možná připomínala chytání větru.

Jestliže se domnívám, že Uhlův počín si zaslouží něco víc než mávnutí ruky či sho-

vívavý úsměv nad vytrvalým úsilím notorického vrhače jablek Iridiných, pak mne k tomu vede přesvědčení, že v dané polemice proti manifestu se vyhranilo cosi opravdu zásadního. Proto cítím jako užitečné konfrontovat filosofickou motivaci negativního postoje autora kritiky manifestu, dokázat metafyzické základy tohoto postoje či stručně řečeno položit si goethovskou otázku, jakýpak duch se to zde skrývá. Vždyť i ten nejradikálnější empirik, pozitivista či materialista musí ve svém myšlení překračovat obzor přítomnosti, vcházet do ještě ne-jsoucí budoucnosti, jít za hranice poznání a zkušenosti při orientaci dosud neuskutečněných nadějí, cílů a tužeb a tak či onak se vyrovnávat s tím, co člověka překračuje, ať už pro to máme pojem život, smrt, bytí, nicota, příroda, dějiny, pokrok, vesmír atd. Už samotným faktem, že žijeme v čase, jsme ve svém základě událostí transcendence a platí zde to, co říká Heidegger, že totiž lidské bytí je v základu meta-fyzické.

Nejdůležitějším vyjádřením filosofické pozice Uhlovy kritiky je tvrzení, že manifest představuje "text, který nemá se socialismem nic společného". Na klíčovém významu užití slova "socialismus" nemění nic autora snaha tento pojem co nejkonkrétněji zakotvit a definovat socialismus jako pří-
mou demokracií /místy užito i termínu výrobní demokracie/ na rozdíl od demokracie nepřímé, zastupitelské, tradiční, parlamentární. Tato přímá demokracie by měla ústit do dosud politicky optimálního stavu lidských věcí, pro který Uhl užívá poněkud nejasného termínu "celospolečenská samospráva". Fakt, že myšlenka manifestu míří k restituci tradičních demokratických forem, je v dané kritice pochopen jako "ústup z levicových pozic", ústup vlivu několika "neokonzervativních" signatářů manifestu, či ústup veřejnému mínění, v němž dle autora kritiky nastal "výrazný posun doprava". Odhlédneme nyní od toho, že nomenklaturní škála politického myšlení je ve své podstatě čímsi bytostně relativním a že proto termínů levicový-pravicový, konzervativní-progresivní se v různých kontextech politické a žurnalistické praxe užívá zcela odlišně, až k paradoxům typu, že konzervativní Thatcherová sympatizuje s Gorbačovem, jemuž zas skrytě odporuje konzervativní Ligačov. Z toho všeho jen vyplývá nedostatečnost a mělkost podobných kategorií. Zaměříme raději pozornost

na fakt, že těžiště Uhlovy kritiky spočívá v autorově sice nevysloveném, o to však s větší samozřejmostí předpokládaném nároku hovořit z pozice pokrokovosti, dobra a spravedlnosti, z pozice víry v ideál i z pozice reálného poznání, eo ipso z pozice nutnosti, která se prosadí - vždyť socialismus, o který autorovi kritiky běží a který z manifestu jaksi vypadl, je přece integrálním synonymem pro všechny tyto zmíněné pozitivní kvality.

Poté, co v dalším postupu své úvahy sám tak trochu zakusil filosofickou a přirozeně lidskou vágnost i poněkud nedobry zvu svého klíčového pojmu, přistupuje Uhl k aktu osobní konfese a čtenáře informuje: "Komunistické ideály - přes jejich problematickou utopičnost - byly a jsou pro mne, alespoň v úsilí, které naznačují, hodnotami nejvyššími." A o kus dál pak tak trochu na omluvu dodává: "Chápu, že moje názory jsou jaksi "demodés", avšak kdybych se vzdal tohoto pohledu na perspektivy lidstva, perspektivy nikoliv snad skvělé a zářící, ale l e p - š í než je současnost, nemohl bych pracovat ani politicky, ani v oblasti lidských práv."

A zde jsme u kořene věci. Nebudeme našeho autora uvádět do ještě větších nesnází otázkou, proč právě ony komunistické ideály, které ex definitione slibovaly vést ku skvělé a zářící budoucnosti, stály na počátku cesty, jež nás přes moře lidského utrpení zavedla až k tristní současnosti a proč tedy i po žalostné prověrce historickou empirií by nás takovéto ideály měly vést k čemu lepšímu? Zde by nepomohla ani vytáčka, že za vše mohou špatné lidské vlastnosti - vždyť ideál, který nezná realitu, rozsah a kořeny lidské upadlosti a snaží se potírat zlo zlem, je nereálný a špatný ideál, jenž vyhání čerta belzebubem a ve svých důsledcích pouze rozšiřuje hranice pekla. Flectere si nequeo superbos, mohl by i Marx ocitovat Freudovo oblíbené motto, inferna movebo. Nejsem-li s to dosáhnout nebesa, zahýbu alespoň peklem.

Mám za to, že leitmotivem Uhlovy kritiky je cosi jiného, než špatná schopnost vidět realitu anebo nezpůsobilost logické důslednosti. Vždyť i náš autor zná pojem nejvyšší hodnoty a přítomnost čehosi nejvyššího klade jako předpoklad své práce politické i své lidskoprávní aktivity. Ano. I když lze o tom stěží podat empirický, ontologický či historický důkaz, vědomí, pojem, idea či i-

deál čehosi nejvyššího provází lidstvo v celém průběhu jeho cesty dějinami jakožto bytostně motivující, dynamizující a cílesměrný moment. Zároveň je pravdou, že představy a reflexe tohoto nejvyššího se různily a různí v různých kulturách, filosofických soustavách a světových náboženstvích. Myslím, že je zde velmi důležité rozlišit dvě věci: jednak bytostnou potřebu člověka žít a jednat pod zorným úhlem čehosi nejvyššího, jednak prakticky pochopitelnou lidskou snahu toto nejvyšší si nějak zpřístupnit, přivlastnit, zpodobnit, zkonkretizovat. Potřeba přítomnosti absolutního horizontu je člověku dána jako lidská duchovní *conditio sine qua non*, snaha tento obzor uchopit, zpřístupnit a definovat může být pak věcí lidské svobody, libovůle i svévole. Soudím, že napětí těchto dvou dimenzí, v nichž žijeme a mezi kterými musíme volit, určuje obecné lidské dilemma, jež stálo již kdesi v prázkladu naší dějinné situace. Těžko bychom hledali jasnější exemplifikaci těchto původních momentů, z nichž žije a vyrůstá naše duchovní tradice, než v tom, co prožíval národ Izrael v starozákonním období své dějinné cesty: lid, jehož duše jako by osciluje mezi vírou a nevěrou, mezi živým Bohem a modlou, mezi vítězstvím a katastrofou.

Od zaznamenání těchto historických pravorů nás dělí celá tisíciletí, během nichž se zmnohonásobila fyzická moc člověka, a zejména moderní věda a technika proměnila tvář země i politické a kulturní parametry lidského světa. V tomto směru nemá smysl v pokrok věřit, neboť jej musíme jakožto *factum* prostě konstatovat. Tím méně by bylo smysluplné tento fakt jakkoliv adorat, povyšovat jej na metafyziku dějin a činit z technického pokroku a vědeckého poznání půdu, z níž porostou naše nejvyšší hodnoty a perspektivy. Za mnohem více vzrušující, úžasuplný a klíčový pokládám fakt, že základní, vnitřní či řekněme duchovní situace člověka ve světě a v dějinách nezměněna *est* v *á*. Dosud žijeme, snad vystupňovaněji a intenzivněji v situaci, kterou určuje naše osudová *al t e r n a t i v a*.

Je pozoruhodné, že všechna velká díla v oblasti světové literatury a filosofie i z těch nejstarších období lidské civilizace sdělují cosi, čemu i současník vnitřně a spontánně rozumí, a není proto divu, že velké umění a hlubší poznání relativizující všechna historiografická oddělování a uzavírání epoch, kultur a civilizací. Bylo by

nesnadné pojmenovat to, co se jeví jako trvalá alternativa člověka; pojmenovat ji a zároveň se vyhnout zjednodušení a schematismu, ale cítím ji jako polaritu otevřenosti a uzavřenosti, tvořivé svobody a tristní nutnosti, radosti nezaručené naděje a jistoty poznaných zákonů, polaritu transcendentního Boha a světské modly.

Slovo socialismus, které Petr Uhl postrádá v manifestu HOSu má zajisté svou historií, svůj intelektuální i konkrétně praktický rozměr. V minulosti se možná k němu vázal značný potenciál sil rozumu, touhy po lepším světě, potenciál naděje a snad i víry. Velmi si vážím těch, kdo hledají a ctí nejvyšší hodnoty, vždyť bez tohoto hledání a respektu by lidský život klesal do stále smutnějšího /byť konzumně sebekultivovanějšího/ materialistického přežívání. Přesto však bez zaujatosti jiné, než kterou mi dala konkrétní empirie mého myšlení a života, musím říci, že ideál socialismu je ve svém filosofickém základu /tedy nikoliv jen proto, že jej současní špatní politikové a žurnalisté užívají coby ideologického pendreku na hlavy těch, kdo nerezignovali na svobodnou cestu myšlení/ pochybný, lstivý a nebezpečný zároveň. Proč?

Bylo by asi zbytečné vést novou polemiku s Karlem Marxem, vytknout mu jeho otřesný redukcionismus, jeho degradaci člověka na *homo faber* či *homo oeconomicus* a jeho deklarování dějin na společenskou výrobu a třídní boj, fantasknost jeho cílů a nečistotu prostředků k jejich dosažení, znovu poukázat na násilnictví a nenávisť v jeho myšlení, na strašné důsledky, kterými toto myšlení, jež vznešenými ideály ve skutečnosti mobilizuje nízké síly v člověku, zasáhlo osudově bezpočet nevinných lidí. Racionální konfrontace ideálu socialismu v teorii a praxi /kteroužto práci již odvedlo dost povolanych a brilantních duchů/ by ve spektru současnosti už mohla opravdu vyznít jako anachronické podivínství. Socialismus dnes již výlučně plní /a troufám si říci, že tak více či méně zjevně činil již od svého počátku/ funkci modly. Obdařit jej lidskou tvářící je stejné jako oživit masku - vždyť lidskou tvář může mít jedině člověk.

Prapůvodní význam modloslužby spočívá v uctívání výtvorů rukou a mysli člověka, přičemž tyto výtvoary, ať už jde o sochy, obrazy anebo ideje, zaujímají místo nadlidských či přímo nejvyšších hodnot. Modla v sobě fikuje tajemství, strach, autoritu a moc, pří-

sliby a požadavky, počátek i celek světa a takto ovládá a blokuje to nejpodstatnější v člověku: k otevřenosti spontánně směřující vitální energii lidského ducha. Působí tedy jako Moloch, jak to kdys Kierkegaard vytkl Hegelově universálnímu systému, jenž pohlcuje živého, konkrétního jedince. Člověk může mít svého bůžka, může si ho postavit na piedestal či do knihovny, zobrazit jeho mohutnou hlavu do sádry, bronzu či na transparent. A posléze postoupit od těchto dětských podob až tam, kde s hrudí nadmutou pocitem intelektuální ctnosti deklaruje cosi nitrosvětského, co udělali nebo vymysleli lidé, jako svou nejvyšší hodnotu.

Zhoubné konsekvence této cesty myšlení jsou nabíledni: to, co konal starověký Nebukadnezar či Stalin XX. století, deportace národů, masová likvidace jinak smýšlejících, užívání otrocké práce na gigantické projekty a snaha vnutit okolnímu světu svou představu lidského optima, je v podstatě identické, i když jména nejvyšších hodnot jednou zněla Marduk a Ištar, jednou socialismus a komunismus. Proto je, myslím, na místě nedůvěřovat politice, která se zaštiťuje

odkazem k "nejvyšším hodnotám", a dát přednost, jak to doporučuje Milan Šimečka, pragmatismu vlády ve slušném a prosperujícím demokratickém státě. Vždyť úkolem politiky, jejíž rehabilitace je naším cílem, je chránit otevřený prostor lidské svobody. Té svobody, která již byla obětována tolika historickým modlám, ačkoliv nejvyšší respekt k ní stál na samém počátku našich dějin.

Moudrost a ctnost vpravdě rozumné a pragmatické politiky pak asi bude vycházet z hlubšího vědění o tom, že cesta k té nejvyšší hodnotě nevede přes politiku, zvraty a revoluce, ale přes individuální růst a vnitřní proměnu srdce a smýšlení. Našemu Hnutí za občanskou svobodu lze tedy závěrem popřát, aby své případné těžkosti a zkoušky překonávalo síleno a inspirováno dobrými a trvalými duchovními zdroji a v případě jedné z jeho prvních kritik snad lze vyslovit naději, že 'nezávislé myšlení' jejího autora ponechá svou otázku nejvyšších hodnot ještě otevřenou a neustrně na bytí sebeaktivnějším pohybu ve stínu modly.

Praha, 27. IV. 1989

UŽITEČNÉ ZLO

Josef Vohryzek

Požadavek demokratického pluralismu je dnes v komunistických státech všeobecně spojován s přechodem k tržnímu hospodářství. Často se objevuje názor, že k uvolnění tržních sil by mělo dojít vznikem malých a středně velkých soukromých podniků. Tento požadavek je, zdá se, založen na tichém předpokladu, že malé a středně velké soukromé podniky představují přijatelnější nebo schůdnější míru obnovy kapitalismu, než soukromé podnikání bez omezení. Problém má ekonomické aspekty, které ponechám stranou. Zaujímám k němu stanovisko jenom jako laik, který si vyhrazuje právo mluvit do toho expertům a ideologům tak, jak se mu věci jeví.

Kapitalismus je hodnotové slovo, zatížené morálními konotacemi. Mnohým dělá potíže připustit, že volná hra tržních sil představuje kapitalistický model, a tak dilema řeší limitováním soukromého podnikání, přestože smysl podnikání a volné hry tržních sil je v růstu a expanzi. Na druhé straně existují postoje,

kteřé z fiaska socialistického etatismu a mocenského monopolu jediné politické síly vyvozují závěr, že kapitalismus v té podobě, v jaké tomuto katastrofálnímu systému předcházet, je jediné logické řešení přechodu k demokracii. Tento postoj je obvykle spjat s názorem, že sociální stát je zavrženíhodná alternativa, která konverguje s komunistickým systémem. Kapitalismu a pojetí vlastnictví, na kterém je založen, je pak prisuzována hluboká zakotvenost v evropské mravní tradici a sociální nerovnost je čímsi posvátným.

Tato kontrapozice pro a proti, totožná s klasickým dělením politického terénu na pravici a levici, je, myslím, zastaralá. Je nevěrohodná na první pohled už tím, že směšuje účelnost a ideál, instrumentalitu a mravnost.

Kapitalista je, řečeno co nejstručněji, ten, kdo kupuje, aby s výhodou prodal, a kdo najímá lidi, aby pro něho pracovali. Jeho

motivací je zisk. Aby si takto mohl vést, musí získat majetek, který převyšuje jeho osobní potřeby. Biblická věta o muži, který zbohatl, protože Bůh požehnal jeho stádům, chápaná nikoli jako odměna velebení boží vůle a připomenutí jeho všudypřítomnosti, ale jako věta-princip, nevyjadřuje ducha, který v evropském mravním kódu převažuje. Daleko hlubší kořeny má názor, že zbohatnutí je podezřelé. Rychlý sociální vzestup, dosažený hromaděním majetku, nikomu neimponuje. Vysvětlovat toto etické kontinuum v evropské tradici odkazem k obecně lidskému sklonu k závisti je povrchní a banální.

Díky schopnosti rozhojňovat svůj majetek zaujímá kapitalista imperativní postavení vůči lidem, jejichž schopnosti mohou být hodnotově vyššího řádu. Autorita, zdůvodněná úspěšností toho, jehož motivací je zisk, je tedy morálně pochybná. Komunistický řád ale tuto hierarchii nahrazuje tím, že moc motivovanou ziskem vystřídá moc motivovaná sama sebou. Moc kapitalisty se tedy legitimuje ziskem, tj. prosperitou, zatímco moc komunistické vedoucí síly se legitimuje jenom tím, že trvá a s nikým se nedělí. Je zřejmé, že druhé je horší než první.

Po druhé světové válce proběhly v celém demokratickém světě proměny, které podmínky rozhodování vlastníků o jejich majetcích modifikovaly a omezily. Kapitalismus klasického stříhu sice vykazoval prosperitu, ale taky vyvolával stupňující se krize, které vyřazovaly část obyvatelstva ze společnosti a zbavovaly je lidské důstojnosti. Z těchto pohrom vzešly jako masová hnutí obě totality, nacismus a komunismus. Vzešla z nich i tzv. "ideologie lidového domova", s níž ve třicátých letech vystoupil vůdce švédské sociální demokracie Per Albin Hansson, který postřehl, jak bída a sociální rozvrat v poválečném Německu zbavily důvěru v demokracii. Aby předešel podobnému vývoji ve Švédsku, koncipoval program přeměny Švédska v sociální stát, který demokratickými prostředky každému zaručí právo na základní sociální jistoty a na život v důstojných podmínkách. Sociální stát švédského typu je založen na sociálních výhodách financovaných progresivními daněmi. Zdanění zisků a velkých jmění, radikálnější než v jiných zemích, vývoj podnikání a hospodářství nebrzdilo, ale povzbuzovalo právě tak jako vysoká hladina mezd. Bez těchto dvou břemen by bylo tempo inovací bývalo zcela jistě mnohem nižší. Vysoké daně ale zatěžují i průměrné příjmy ze mzdy a bohatě

rozvinutý systém sociálních výhod, který se rozvinul po válce a jímž Švédsko předběhlo celý svět, si vyžádal příliš rozbujelý a nákladný správní aparát. K zestátnování podniků ale sociální stát tohoto typu nesměřoval, naopak sociálně demokratická vláda nejednou zamítla požadavky zprava, aby stát vstoupil jako podílník do toho či onoho podniku, který v mezinárodní konkurenci neobstál. Zásada sociální demokracie ve Švédsku zněla: stát nebude plýtvat penězi daňových poplatníků na pomoc podnikům, které neprosperují, a na druhé straně prosperující podniky nedokáže řídit líp než soukromníci.

Problémy, s nimiž se dnes sociální stát, rozvinutý do krajnosti, potýká, jsou směšně malé v porovnání s problémy, kterým budeme muset čelit my. Nejpodnělnější je tedy v těchto souvislostech pro nás to, v čem sociální stát představuje vykrystalizovanou podobu demokracie západního typu. Radikální modifikace postavení kapitalisty vytvořila model v té či oné míře rozpoznatelný ve všech pokročilých zemích včetně USA. Kapitalista přestal být pánem nad sociálními osudy těch, které najímá. Jako nátlaková síla, ovlivňující důležitá politická rozhodnutí, musí skládat účty před veřejností v míře kdysi netušené a za každou neobezřetnost v tomto směru draze platí. Do popředí vystupuje jeho role nepolitická a prapůvodní. Je to role mediální, role toho, kdo jakožto aktér ve hře tržních sil a společenských zájmů perzonalizuje zákon ekvivalence. Ten působí k obecnému prospěchu jen tehdy, je-li mu dán volný průchod. Jeho škodlivé účinky musejí být korigovány pouze posteriorně, t. j. odstraněním křiklavých nerovností, které soutěž vyvolává, a ne zrušením soutěže samé. V demokraciích západního typu představuje politické spektrum paletu postojů a zájmů, jichž střídání u moci vyrovnává tendence, které dávají přednost soutěži, proti těm, jež si kladou za cíl sociální nerovnost kompenzovat, ale přitom sféru ekonomie nadměrně nepolitizovat.

Samosprávné řízení, zavedené jako jediný model ve všech nebo ve všech větších podnicích, by bylo právě takovou nadměrnou politizací. Zároveň by znamenalo odpolitizování politiky, protože hlavními tématy občanské diskuse by se staly otázky technologie, výroby, odbytu atd. Rozdílnosti v zájmech, které by přesto zůstaly, by byly zamlženy a zakamuflovány společným zájmem prosperity podniku a sociálně i politicky plodný rozpor mezi zaměstnavateli a zaměstnanci by

nahradila singularita jednotného zájmu pracujících. Ohniskem občanského života by se stala pracoviště. Lenin dobře věděl, proč chtěl těžiště sovětů přenést z bydlíš na pracoviště. Na pracovišti se názorová pluralita vždycky redukuje na otázky bezprostředně řešitelné a rozprava směřuje k jednotě a k prakticky užitečným závěrům spíše než k tříbení názorů. Občan v roli pracujícího nikdy netrvá individualisticky na svém tak, jako občan v roli bytujícího.

Kombinace samosprávy a přímé demokracie, kterou navrhuje Petr Uhl, by tyto nevýhody pravděpodobně posílila. Přímá demokracie - pokud je v masové společnosti vůbec prakticky uskutečnitelná - znamená zrušení zastupitelského principu a zrušení profesionální sféry politiky. Na oddělenost politiky jako povolání od politického života jako projevu aktivního občanství se sice velmi žehrá, ale u kořene těchto nářků je mýtotočná nostalgická po původní lidské úplnosti z dávné, nezkažené jedolité obce, ve které všichni svorně lovili, silí a skládali písně. Zastupitelskému systému a nepřímé demokracii je vlastní určitá dvojakost, kterou přímá demokracie nemůže zachovat. Zvolený politik je na jedné straně povinen respektovat veřejné mínění, přání svých voličů a stanovis-

ka strany, která ho nominovala a s níž si ho voliči často ztotožňují. Je k tomu taky motivován, protože chce obstát i v příštích volbách. Na druhé straně ho obecně sdílená etika zavazuje, aby se svým voličům a své straně ve všech proměnách veřejného mínění a politických nálad nepodřizoval, ale tam, kde nesouhlasí, zastával názor třeba proti všem a riskoval neúspěch. Často právě takový politik časem získá největší autoritu a ocenění. Přímá demokracie, která politiku deprofesionalizuje a proces rozhodování provincializuje, žádný prostor pro takové kvality a zjemnění neposkytne. Známé, tiskem a kritičností občanů trvale sledované politiky z povolání by nahradili amatéři a politický folklor, který by přál "přirozeným vůdcům" s autoritou založenou na "osobních vlastnostech" a schopnosti ostatními manipulovat.

Jako mylná se mi jeví i perspektiva, kterou doporučuje Petr Uhl, když volá po "vládně lidí nad věcmi". Dnešní marasmus u nás a demokratičnost i prosperita Západu jsou, myslím, důsledkem toho, že západní způsob vlády se podřizuje logice věcí, a tedy nutnou míru vlády věcí nad lidmi zachovává bez voluntaristických zásahů, zatímco komunistický řád vše podřizuje jedině vůli.

SAMOSPRÁVA, ANEBI PARLAMENT ?

Martin Palouš

Základní předmět sporu v debatě, která se rozvinula okolo Uhlovy polemiky s "hositským" manifestem **D e m o k r a c i i p r o v š e c h n y**, se týká vztahu mezi demokracií přímou a zastupitelskou, otázky, zda společenská samospráva, nebo parlament. Petr Uhl je pro takový politický systém, kde by "od samého počátku byly zavedeny mechanismy demokracie přímé", a parlamentarismus odmítá:

"Politická moc by měla být rozpuštěna mezi všechno obyvatelstvo, a není-li to dnes z mnoha důvodů možné, měli bychom uvažovat o takovém modelu společnosti, který by k postupnému jejímu rozpouštění stále směřoval. Buržoazně demokratický parlamentarismus mocensko-partajního typu to neumožňuje, ba naopak vede k nezájmu, apatii a manipulaci odborníky a politiky, a tím i k politic-

ké a po čase i kulturní, morální a celospolečenské krizi."

Uhlovi oponenti jsou vůči vizím samosprávné společnosti navýsost skeptičtí a Uhlovy ideologické formulace jim znějí nejen nepřesvědčivě, ba přímo pohoršlivě. Jejich argument je prostý, zato pádný. Což jsme ve dvacátém století neučinili již dosti zkušeností s totalitarismem, vznikajícím se železnou pravidelností tam, kde se pod podobnými hesly podařilo parlamentní demokracii rozvrátit? Což není poté, co jsme na vlastní kůži zakusili a žel stále zakoušíme, co obnáší lidovláda vzešlá z negace "buržoazně demokratického parlamentarismu mocensko-partajního typu", nad slunce jasnější, že východiskem ze společenské krize takto způsobené není nějaký další vylepšený projekt stejného druhu, nýbrž obnova negované-

ho? Kdo může popřít, že liberálně demokratický politický systém, jak existuje na příklad v západní Evropě či ve Spojených státech, je i přes své chyby ze všech alternativ, které se reálně nabízejí, zdaleka nejlepší? Že právě v jeho rámci lze dosáhnout relativně nejvyššího stupně sociální spravedlnosti, s nímž žvané vymoženosti reálného socialismu prostě nesnesou srovnání?

Přesto, že na rozdíl od Petra Uhla jsem rovněž zastáncem parlamentní demokracie a nad nabídkou "prosperujícího a slušného demokratického státu" nos v žádném případě neohrnuji, přesto, že Uhlovo marxisticko-leninskotrockistické věrovyznání mi je absolutně cizí, dovolil bych si zde vystoupit na jeho obhajobu. Nepopírám, že si Uhl ve své polemice nepočíná zrovna nejčistším způsobem. Zcela oprávněně se mu vyčítá, že místo, aby se nejdříve snažil porozumět, oč druhé straně vůbec jde, a až s ohledem na to stavěl vlastní protiargumenty, vede s manifestem **D e m o k r a c i i p r o v š e c h n y** - způsobem, který je pro lidi myslící jako on příznačný - ostrý ideologický boj.

Jde mi však o něco jiného. Spor, který zde Uhl evidentně záměrně rozdmýchává, má nejen tóny ideologické, nýbrž i stránku věcnou. Konflikt mezi demokracií přímou a zastupitelskou ani zdaleka není pouhým obehra- ným trikem, používaným při přípravách "světových revolucí" leninského ražení, či nebezpečnou iluzí moderního evropského intelektuála určitého typu. Ba ani z něj neplyne nutnost volby mezi dvěma alternativními vládními formami, které se navzájem vylučují, jak se snaží sugerovat nejen Uhl, nýbrž i někteří jeho kritikové. Zdá se mi spíše, že ve vztahu demokracie přímé a zastupitel- ské, ke kterému Uhl obrací pozornost, jde o cosi mnohem základnějšího a tudíž důleži- tějšího, o čem by se v každém případě dis- kutovat mělo. Že se zde odráží určitý probl- ém charakterizující tradici evropské demo- kracie od samého jejího počátku, problém, jenž právě pro naši současnou "paralelní polis" je nanejvýše aktuální.

Nemohu si odpustit malý komentář ke kri- tice, se kterou do polemiky s Uhlem vstou- pil historik Jaroslav Mezník. Uvažovat v historické perspektivě o rozdílech mezi přímou a zastupitelskou demokracií, jak to činí on, odmítat jednu a horovat pro dru- hou, aniž by se nejdříve vyjasnilo, co vlastně mají společného, mi nepřipadá nej- šťastnější. A uvádí-li Mezník jako příklad

přímé demokracie antickou polis jenom pro- to, aby nám mohl sdělit, že "totálně ztros- kotala" - dalo by se snad také říci o něco jadrněji, že skončila na smetišti dějin - a rychle obrací pozornost k historicky ús- pěšnější demokracii zastupitelské, kterou nám doporučuje jako jedinou perspektivní alternativu, obávám se, že se naprosto mi- nul s tím, oč běží. Nemůže nám "totálně ztroskotavší" přímá antická demokracie na- bídnout přece jenom o něco víc než svůj "zidealizovaný" - a tedy nepravdivý - ob- raz, a sice určitý ideál či lépe určitou ideu, která uchvátila nejen Athéňany páté- ho století před Kristem, nýbrž i jejich evropské dědice? Ideu svobodného jednání a ideu plurality, která podstatným způso- bem formuje i náš společenský život? Je ta- to idea skutečně tak mrtvá, jak nám chce Mezník namluvit? Nejsou vlastně celé ději- ny /včetně vzniku a vývoje středověkých stavovských sněmů/ jediným velkým průkazem, že i přes neúspěchy, pokud jde o její rea- lizaci, přes mnohé historické porážky, přes okamžiky, kdy se zdála být pohřbená navždy, tu stále nějak je, živá a působící?

Říkáme-li dodnes v duchu starých Řeků, že demokracie je takové státní zřízení, kde jsou si všichni občané před zákonem rovni, kde všichni mají zaručené právo svobodně jednat, spolurozhodovat o věcech veřejných a vůbec se plně podílet na všech možnostech, které život v polis člověku nabízí, plyne z toho, že na této elementární úrovni nemů- že být demokracie jiná než přímá. Ostatně netvrdí to jenom Petr Uhl a jeho ideologič- tí souvěrci, nýbrž shodují se v tom v pod- statě všichni novověcí revolucionáři /komu už samo slovo revoluce zní podezřele, nechť si přečte znamenitou knihu o moderních re- volucích Hannah Arendtové **O n R e v o - l u t i o n**, The Wiking Press, New York 1962, odkud jsem čerpal některé informace a postřehy zde uvedené, mezi něž patří, jak se často zapomíná, i "otcové zakladatelé" /Founding Fathers/ revoluce americké: "Je evidentní," napsal jeden z nich, James Madi- son, "že jiné politické uspořádání než tako- vé, které spočívá na schopnosti **s a m o - s p r á v y** /on the capacity for self-go- vernment, podtrž.MP/, by nebylo slučitelné s géníem lidu Ameriky; se základními princí- py Revoluce; s oním ušlechtilým odhodláním, kterým je prodchnut každý, kdo se zasvětil věci svobody." /A. Hamilton, J. Madison a J. Jay, **T h e F e d e r a l i s t**, A John Harvard Library Book 1961, 39. dopis J. Ma-

Jinou věcí ovšem je a předmětem jiné debaty, jak na tomto základě vytvořit politické těleso tak, aby fungovalo a zejména, aby bylo dostatečně stabilní. Zde se teprve setkáváme s problémem politické reprezentace, kterým spor s Uhlem začal; např. s dilematem, zda se od reprezentanta očekává, že bude plnit vůli a přání svých voličů, že bude hlasovat, jak by na jeho místě hlasovali oni, či zda dostal od svých voličů na dobu svého mandátu svobodu činit politická rozhodnutí podle svého vlastního uvážení atd.

Chtít zde rozebírat jednotlivé aspekty teorie politické reprezentace či to, jak je tento problém řešen prakticky v jednotlivých moderních republikách, a diskutovat všechna pro i proti by bylo samozřejmě neúnosné. Na místo toho pouze naznačím ideu, kterou v souvislosti s principem zastupitelské demokracie měl jiný z "otců-zakladatelů" amerického státu, autor Deklarace nezávislosti, Thomas Jefferson. Ten se k možnostem politické reprezentace stavěl krajně nedůvěřivě a jeho myšlenka, jak se s problémem v rámci republiky vypořádat, byla kupodivu hodně uhlovská. Prosazoval totiž takový právní a politický systém, ve kterém by "velká" republika federální vyrůstala z množství republik "malých": "Elementární republiky na úrovni volebních okrsků /wards/, republiky krajové /counties/, republiky jednotlivých států Unie a konečně republika federální by měly vytvářet stupňovitý systém vlády, kaž-

dá mající svoji právní základnu i svůj podíl na moci..." /cit. podle Arendtové, op. cit. str. 258/. Jefferson byl totiž přesvědčen, že jediné takto bude možno i do budoucnosti zachovat původního ducha svobodné republiky, jak jí vytvořila Revoluce, a čelit onomu nebezpečí, které plyne z toho, že u tak velkých státních celků, jako jsou Spojené státy, nelze se obejít bez systému politické reprezentace. Bez existence "malých republik" totiž politický život, odehrávající se pouze v reprezentativních orgánech, začne pomalu, ale jistě degenerovat: stane se záležitostí politických odborníků a profesionálů a onen duch svobody, který jej oživoval, se z něj vytratí.

Na úplný závěr už jen malou poznámku ohledně naší paralelní polis. Domnívám se, že to bude právě ona, která dříve či později položí základ obnovenému demokratickému zřízení v naší zemi či alespoň se stane předobrazem, jenž bude tuto obnovu inspirovat. Ať už se jeden její obyvatel hlásí k tomu a druhý k onomu politickému směru, zkušenost, kterou činíme všichni společně, pobývající v jednom veřejném prostoru, zkušenost toho, co Václav Havel nazval antipolitickou politikou, je nesena duchem demokracie přímé. A na to bychom neměli ani dnes v diskusi nad možnými politickými strukturami budoucnosti, ani až je budeme třeba jednou skutečně vytvářet, nikdy zapomínat.

NESOUHLAS S JEDNÍM NESOUHLESEM

Jindřich Konečný

Přečetl jsem si článek Petra Uhla "Demokracii pro některé" a musím přiznat, že řada rysů jeho polemiky je mi sympatická, ačkoliv sám jsem také signatářem HCSu. Oceňuji, že se na problém snaží dívat, mohli toho termínu použít, "socialistickými" očima. Přesto mám dojem, že text místy čpí ideologickou zatuchlinou, že se v něm vytrácí realie současnosti a že mu schází dialektický princip. Pokusím se proto vyslovit svůj názor na některé problémy, a to dokonce z marxistického hlediska, protože i já jsem tímto myšlenkovým proudem ovlivněn.

Jaký je hlavní problém současnosti? Dom-

nívám se, že je to vztah lidí k socialismu a že při hledání odpovědi na tuto otázku musíme vycházet z konkrétních podmínek, které současný stav navodily. V neuskutečněném ideálu je vždy nebezpečí, že se začne rozkládat a hledat nové prvky, které se sice od původního projektu odklánějí, ale přesto směřují ke stejnému cíli, kterým je v našem případě smysl pro demokracii a sociální spravedlnost. Je známo, že střední a mladší generace je vůči současnosti značně kritická. A čím mladší generace, tím je vůči socialismu příkřejší. Ne snad vůči ideálu, ale vůči praktikám, kterými se realizuje.

třední generace je tolerantnější, ono marxovské "vědomí je určováno bytím" se zde ukazuje jako pravdivé.

Každá generace má právo tvořit svůj projekt uskutečnění ideálu. Může ho opustit, je-li zklamána, a nastolit nový projekt, který však nemusí znamenat opuštění ideálu původního. Takže engelsovsky řečeno, v boji mezi politickou mocí a opozicí nejde o třídní boj ani o změnu struktur, ale spíše o p o l i t i c k é z á s a d y . K určitému ideálu se jednotliví lidé přibližují z různých perspektiv, i když je historickou zkušeností, že v kterékoliv totalitě je velice těžké zůstat "autentickým" člověkem, který by nemusel hrát schizofrenní roli rozdvojené osobnosti. Osobnosti, jež má vlastní vědomí, ale protože se bojí o svou existenci, přijímá vědomí, které jí vlastní není, a podílí se na deformaci tím, že se nechá deformovat. Člověk žije v totalitním systému pod obrovským tlakem a je zcela lhostejné, zda je socialistou, liberálem či antisocialistou. Úkol totalitní moci je jasný - zlomit člověka. Proto to volání po pluralismu jako alternativě, jako šanci pro lidský subjekt.

Vraťme se však k tomu nejpodstatnějšímu, k socialismu jako společenskému ideálu, jako vědecké disciplíně. Socialismus je skutečně vážný historický /tedy i vědecký/ problém, který se projevuje v řadě modifikací. Jestli je možné ve všech existujících typech současných socialismů najít prvky, které se teoreticky blíží ideálu, pak prakticky se tomuto ideálu spíše vzdalují. Na druhé straně lze v demokratických společnostech najít prvky, které se podstatně přibližují sociálním praktikám, které bychom rádi zavedli i v socialismu. Mám na mysli demokratičnost, spolurozhodování odborů, sociální péči, lékařské ošetření, dovolené a budeme upřímní - i značný blahobyt /třeba ve Švédsku, a nejen tam/. A je otázka, zda současný byrokraticko-despotický mechanismus nepotřebuje ke svému přežití právě onen "ne-

dokonalý" socialismus, protože jinak by se zcela zhroutil. Takže rozbití /nebo překonání/ tohoto systému "neefektivního" socialismu je jedním z kardinálních úkolů dneška.

Nezbývá nic jiného, než obnovit určitou kontinuitu s celkovým historickým vývojem, přehodnotit kupř. roli vlastnictví, řešit problémy faktické politické plurality ap. Právě nový pohled na způsob a formy vlastnictví přitom považují za jeden z rozhodujících předpokladů nutných společenských změn. Pojem "soukromého" vlastnictví se vyvíjí a mění a je otázka, zda nějaký soukromník vykořisťuje tolik, jako dnešní socialistický stát. Soukromý majitel či sdružení vlastníků zůstávají přece pod kontrolou státu a určených pravidel podnikání, přehlédnout nelze ani radikalizaci odborů, které v pluralitním systému hrají ve vztahu k vlastníkům roli významného partnera. Skutečnost, že dělník i v budoucnosti bude nabízet svoji pracovní sílu, vychází z jeho postavení v tvorbě společenského produktu a je mu lhostejné, jestli se na tvorbě hodnot podílí v zestátněném nebo soukromém podniku. Důležitější je pro něj poptávka po pracovní síle, možnost výdělků a koupěschopnost peněz, které za svou práci obdrží.

Petr Uhl píše m.j. i o rozpuštění politické moci mezi všechno obyvatelstvo. Zdá se mi, že zatím je spíše obyvatelstvo rozpuštěno v politické moci. Navíc řada lidí trpí "civilizační chorobou" únavy z politiky a odmítá účast na správě věcí obecných. Není pochyb, že na naší "netrpělivé" cestě k sociální spravedlnosti se udělala spousta chyb a omylů. Být absolutní je směšné a historicky tragické. HOS se takové absolutizaci vyhýbá. Je to sdružení občanů, které na bázi určitých zkušeností načrtlo projekt ke zkoumání možností. A netvrdíme, že je to projekt absolutní, rozhodně je to ale pozitivní možnost. Teprve v kontextu všech ostatních možností a sil se ukáže jeho pravdivost. Program HOS není definitivním návrhem, je pouze návrhem k hledání.

Petr Grafnetr

"Proč, profesore Hnido,
a vy, doktore Slámo,
a také ty, mistře Bumbacile,
proč s takovou jistotou věříte,
že jste o všem tak dokonale
poučeni?"

Myslím, že nechcete být z těch, koho tyto Roualtovy veršičky oslovují, a proto snad dovolíte malý příspěvek k sympatickému dopisu ing. Jana Tonnera /Třetí svět jinak, Alternativa č.2, str. 59-61/ Petru Uhlovi.

Pěkný úryvek z tzv. polofikce Špatně časovaný běženeček Otty Ulče, velmi chytrého šlověka, ale slabého spisovatele, mne přinutil sáhnout po knížce filosofujícího endokrinologa Josefa Charváta. V doslovu jeho dodnes podnětné brožury Člověk a jeho svět /Avicenum, 1974/ mě už v prašivých sedmdesátých letech zaujaly mj. tyto idealistické myšlenky: "problémy třetího světa se nedají natrvalo řešit ani dary sebe štědrějšími. Nebylo by dobré dělat z těchto zemí elmužníky a lámat jejich charakter. Pomoc je nutná, ale tak, aby se mohly dopracovávat stoupající úrovně vlastním úsilím. Takový program je sice méně efektní, je i pomalý, ale zato bezpečný." Mimoходом: ještě pozoruhodnější doslov je v Charvátově knize Život, adaptace, stress /Avicenum, 1970/.

Citát z Ulčova "románu", napsaného před deseti lety, vydaného v Torontu v roce 1985, lze lacino odpálkovat poukazem na vlastní autorovu poznámku: "Za vyslovené úsudky jsou odpovědny samy postavy, nikoliv autor." Někdo zase může konstatovat, že text už je přestárlý. Mne však vedl k dalším, prapodivným asociacím. Vzal jsem si k ruce ještě starší knížku PhDr. Eduarda Urbana Toxiko-

mánie /Avicenum, 1973/, konkrétně kapitulu Kathový typ /str.131-140/. Velmi doporučuji tuto fascinující četbu, která nemá naději na reedici. Autor zde uvádí svědectví českého lékaře Kanii: "Naprostá většina Jemenců propadla omamné rostlině kath, pro jejíž pěstování se zabírá stále více půdy a pro jejíž získání mnohý Jemenec obětuje i poslední peníz." Jde o neobyčejně silnou drogu, konzumovanou po staletí v Somálsku, Keni, Etiopii, ale i na jihu Afriky. Přítel-technik pobýval loni několik měsíců v Adenu. V obou Jemenech se prý hojně kathuje. V Jižním Jemenu - lidově demokratické republice - je k tomu státem vyčleněno půl druhého hého dne v týdnu, kdy život v zemi ochromí halucinozenní kath. Droguje tu údajně většina solventních mužů. Korán výslovně dovoluje věřícím užívání bylin, což vysvětluje velké rozšíření hašiše a kathu v muslimském světě. Prof. Vladimír Vondráček už v roce 1935 napsal: "Při delším užívání kathu klesá pud pohlavní. V kathové krajině jest velké množství svobodných Mohamedánů i v pokročilém věku, ač jinak jest to považováno za příhanu". Důležitou charakteristikou drogové závislosti kathového typu je úporná psychická závislost a nepřítomnost tolerance. Zřejmě nějakým paradoxem národy holdující kathu tyto jedy potřebují ke svému přežití.

Z tohoto nesouvislého dopisu by nakonec někdo mohl usoudit, že jsem propagandistou zdravotnického nakladatelství Avicenum. Vidíte, k jak odlehlým, ale možná i zajímavým věcem přivede člověka impuls kritiky manifestu HOS, s nímž upřímně nesouhlasím.

Tolerance je svátost
mnohdy podávaná i bezvěrcům.

Je to lákavá iluze,
že se zkratkou dá dojít
rychleji do ráje.

Neoznačujme pořadí hodnot trvale,
co když je budeme chtít po čase změnit.

Mravní abeceda by měla být
srozumitelná všem -
dokonce i analfabetům.

Bibliografie, překlady

Z ANKETY KAPITALISMUS, SOCIALISMUS

A DEMOKRACIE

Redaktoři amerického časopisu "Commentary" předložili početné skupině intelektuálů následující tvrzení a otázky: Myšlenka, že mezi kapitalismem a demokracií může existovat přímá spojitost, se v nedávné době začala jevit jako přijatelná i těm, kdo by kdysi takové tvrzení považovali nejen za nesprávné, ale dokonce za politicky nebezpečné. Podobné je tomu s názorem, že právě socialismu je vlastní určitá dispozice podléhat "pokušení totality". Rostoucí vliv těchto myšlenek byl zatím nejvíce patrný v Evropě - např. mezi t.zv. "novými filozofy" ve Francii, v pracích Paula Johnsona a dalších Angličanů - ale zdá se, že pochopení pro takové názory roste i v USA. Jakou důležitost přikládáte tomuto vývoji? Nutí vás to promyslet znovu vaše vlastní názory na kapitalismus, socialismus a jejich vztah k demokracii?

Uveřejňujeme překlady odpovědí tří významných představitelů americké sociální demokracie.

SIDNEY HOOK:

O otázkách socialismu, kapitalismu a svobody se široce diskutovalo dávno před tím, než se socialistický sen o společnosti, v níž jsou všichni "svobodní a vzájemně rovni", změnil v Sovětském svazu a jeho satelitních státech v noční můru totality. Tyto otázky se staly aktuální zejména mezi intelektuály, kteří byli k socialismu přitahováni ani ne tak proto, že by ho považovali za dostupný prostředek k odstranění chudoby, ale proto, že pro ně znamenal příslib osvobození lidské aktivity a rozšíření svobody.

Logika těchto argumentů byla důkladně zkoumána téměř před 35 lety v mé druhé sérii rozhovorů s Maxem Eastmanem, který se tehdy pod vlivem Friedricha von Hayek stal horlivým přívržencem systému neřízeného volného podnikání. Tehdy jsem byl překvapen podivným rysem diskuse, který se často znovu opakoval i v následujících rozhovorech na toto téma. Zdá se, že kritici marxismu ve snaze dokázat, že socialismus nezbytně znamená konec politické a kulturní svobody, se opírají o ústřední dogma ortodoxního marxismu - teorii historického materialismu. Ortodoxní marxisté zastávají názor, že způsob výroby určuje převládající charakter kultury kapitalistické společnosti /stejně jako všech třídních společností/ a že tedy politika, vzdělání, umění, filosofie a ná-

boženství "odrážejí" základní ekonomickou strukturu. Kritici marxismu také tvrdí, že způsob výroby by byl stejně rozhodující i při určování kultury socialistické společnosti, ale že socializovaná ekonomika, která zdaleka nemůže poskytnout pevný základ pro skok z království nutnosti do království svobody, by nevyhnutelně zničila politické a kulturní svobody, vnesené do světa se zrodem kapitalismu.

Oba tyto krajní názory trpí zjednodušováním a nedostatky každého historického momentu. Ekonomika společnosti vylučuje jisté možnosti a vždy omezuje alternativy činnosti, stejně jako základy budovy vylučují určité typy nadstavby. Ale na týchž základech lze vybudovat buď vězení, nebo luxusní penzion. A znalost základů nám sama o sobě neumožní předpovědět přesný počet podlaží, která na nich budou postavena, materiál a způsob konstrukce, vnitřní výzdobu a spoustu dalších důležitých podrobností.

Vliv ekonomické organizace na lidské myšlení, ideály a chování nabývá různých stupňů a jeho síla čas od času kolísá. Ať už tomu v minulosti bylo jakkoliv, mám pocit, že v naší epoše /od 1. světové války/ způsob politického rozhodování ovlivňoval naši kulturu přinejmenším stejně výrazně jako způsob výroby. Záležitosti tohoto druhu nelze ověřit pomocí pojmové analýzy, ale empirickým sociálním a historickým zkoumáním.

Zastánci názoru, že jakýkoliv významný zásah státu do ekonomických záležitostí, ať už formou vlastnictví nebo kontroly, nevyhnutelně vede k politické tyranii a kulturnímu despotismu, nutně narážejí na některé zjevné obtíže.

1. Jakožto ekonomický řád fungoval kapitalismus v politických systémech různého charakteru: více či méně demokratických nebo autoritativních a dokonce i v zemích jako Itálie, Japonsko a Německo, které demokratické formy politiky v určité době zcela opustily. Jestliže tedy ekonomický systém kapitalismu neurčoval jednoznačně politický a kulturní statut

společností, v nichž fungoval, proč bychom se měli domnívat, že řízená nebo socializovaná ekonomika musí dříve či později, bez ohledu na stupeň a rozsah řízení nebo socializace, vyústit v totalitářství?

2. Považujeme za dané, že každá, úplně nebo v převládající míře socializovaná ekonomika je dnes charakterizována pronikavějším a tyranštějším despotismem, než jaký existoval kdykoliv v minulosti. Mlcméně historické záznamy jsou zřejmé a nepopíratelné: v každém takovém případě byla politická demokracie zničena dříve, než byla ekonomika socializována. Neexistuje ani jediná demokratická země, v níž během let došlo k podstatnému růstu veřejného sektoru ekonomiky, ať už zespolečenštěním nebo prostřednictvím vládní kontroly a subvencí /jako Anglie, Švédsko, Norsko, Holandsko nebo Spojené státy/, v níž by se uskutečnily pochmurné předpovědi týkající se vymýcení nebo alespoň radikálního omezení demokratických svobod.
3. Srovnajme ekonomiku Spojených států a Velké Británie a stav jejich politického a kulturního života na přelomu 20. století a dnes. Ažkoliv díky tarifnímu systému nebyla ekonomika těchto zemí úplně svobodná, přece jen byla svobodnější než nyní, vzhledem k menším státním zásahům a kontrole. Přesto je dnešní praxe v posuzování jevů v oblastech svobody politického a uměleckého vyjádření, svobody "životního stylu", v otevřenosti pro kacířství v akademické oblasti i mimo ni, v toleranci různých názorů, při akceptování nekonvenčního sexuálního chování natolik volná, že v některých oblastech hraničí až s libovůlí. Rostoucí státní kontrola ekonomiky v demokratických státech nevyústila v postupné oslabování svobod politického a kulturního života.
4. Srovnajme americkou ekonomiku během obou světových válek a krátce po nich. V 1. světové válce probíhal obchod s velmi nízkou úrovní státní kontroly ekonomiky. V téže době jsme však zažili nejhorší politický teror v americké historii. Během 2. světové války vláda prakticky převzala řízení americké ekonomiky ovládnutím cen a přidělovým systémem. Přesto bylo politické ovzduší takové, že zástupci Socialistické strany i Socialistické strany práce - z nichž žádná nepodporovala vál-

ku - směli promlouvat k armádě. Jedinou velkou chybou byla krutá a zbytečná internace japonského obyvatelstva v Kalifornii, zorganizovaná tehdejším guvernérem Earlem Warrenem. Čím byl způsoben tento rozdíl? Částečně povahou nepřítele, s nímž jsme bojovali, ale ještě více vědomím výstředností 1. světové války a touhou vyhnout se jim. Jediný požadavek na zatčení Normana Thomase, který obhajoval právo stávkovat ve válečném průmyslu, vzešel přitom od vůdců komunistické strany.

Tímto ani v nejmenším nepopíráme, že ekonomické vztahy jakékoliv společnosti hluboce ovlivňují její politické instituce a jednání - ty, jak ukazuje vznik "státu blahobytu", mohou mít ale dalekosáhlý vzájemný vliv na rozvoj ekonomiky a ne přerozdělení bohatství v jejím rámci. Významné je to, že v žádném ze "států blahobytu" nebrání vládní kontrola ekonomiky /bez ohledu na moudrost a proveditelnost regulačních opatření/ voličům, aby zbavili vládnoucí stranu moci. Tu a tam se objeví mimoparlamentní pokusy o potlačení politické opozice, ale nejsou častější než srovnatelné epizody v období neřízené ekonomiky a zřídka mají úspěch, narazí-li na rozhodný odpor.

Ve Spojených státech je někdy jako důkaz podemílání tradičních svobod v důsledku ekonomických zásahů státu uváděno to, že ministerstvo zdravotnictví, vzdělání a sociální péče /HEW/ byrokraticky uchvátilo akademické funkce prostřednictvím zavedení maskovaného systému kvót pod hrozbou propadnutí všech federálních subvencí. Je to spíše přesvědčivý důkaz nedostatku morální odvahy ze strany našich významných univerzit. Kdyby byly sladily své úsilí, postavily se na odpor linii HEW a přednesly svůj případ Kongresu a soudům, neboť na nich závisí schopnost obrany národa, mohly zastavit byrokraty z HEW v jejich počínání. Někdy může být ekonomicky nákladné vzpírat se výnosu vlády, i když je to úředně nařízeno Kongresem a soudy, ale věrnost akademickému poslání univerzity to může vyžadovat. Ti, kteří uvádějí tuto nešťastnou kapitolu nedávné akademické historie jako důkaz, že neoprávněné zásahy do základních svobod nutně musí následovat za vládními dotacemi, by vlastně vysvětlovali ještě závažnější případy podlehnutí síle kapitálu v neřízené ekonomice ne jako porušení základních lidských práv, ale jako žalostnou slabost morálních kvalit. Neoblíbenost nebo dokonce vznešená chudoba

může být cenou, kterou zaplatíme za obranu svobody proti byrokratům v demokratickém státě blahobytu", ale taková obrana rozhodně nevyžaduje odvahu Sacharova a Bukovského.

Nicméně musíme ve světle historické zkušenosti, kterou může ignorovat jen fanatik nebo blázen, přetavit i představu socialismu, ať už pro tuto revizi užíváme jakéhokoli pojmu. Důraz musí být položen ani ne tak na právní formu vlastnických vztahů, jako na morální ideály demokracie jakožto způsobu života, pojímané jako shodu zájmu všech občanů společnosti rozvinout se plně jako osobnosti. Ekonomika by měla být chápána jako prostředek k dosažení tohoto cíle. Co se týče kvality lidského života, je tento přístup důležitější než pouhá opatření vedoucí ke znárodnění, neboť při neexistenci svobodných odborů mohou být dělníci vykořisťováni více než v soukromém sektoru demokratického "státu blahobytu".

Nebudeme-li klást příliš velký důraz na výkonost, věřím, že je stále ještě formálně možné zabezpečit svobodnou volbu povolání a svobodnou spotřebu i tam, kde byla větší část průmyslových odvětví kolektivizována. Ale vzhledem k možnosti totalitářství je to v takových případech příliš nebezpečné. Ztráta politické svobody by změnila ekonomiku v nesmírně mocný nástroj represe lidí. Proto je v zájmu svobody moudřejší a bezpečnější pečlivě ohraničit rozsah socializace, opírat se o některá řízená průmyslová odvětví, rozsáhlé soukromé podnikání, veřejná sdružení, družstva, o zvýšený podíl dělníků na řízení továren stejně jako o jejich větší zastoupení v řídicích výborech velkých korporací a o další prostředky zvyšování počtu center ekonomické moci.

Významné je, že ačkoliv v některých fašistických zemích byla demokracie obnovena bez občanské války, ani v jedné zemi, kde uchvátili moc komunisté, nebylo zatím dovoleno vrátit se k demokracii. Absolutní ovládnutí ekonomiky komunistickou stranou umožnilo upevnit druh útlaku horšího než cokoliv v předchozí historii lidstva a použít systém přidělování chleba a práce k posilování konformity.

Dalším důvodem pro zachování soukromého sektoru je to, že pomáhá zabezpečovat podmínky ke zvyšování produktivity a k inovacím, bez nichž nelze udržet minimální důstojný životní standard, pod nějž by v civilizované společnosti nemělo být dovoleno lidským bytostem klesnout a který lze zvýšit tech-

nickým pokrokem. Je příznačné, jak málo technických a průmyslových inovací se objevuje v současných kolektivizovaných společnostech, jejichž ekonomika si od samého zrodu půjčovala, kupovala nebo kradla technologie, dovednosti a objevy svobodné západní ekonomiky.

Prohlašujeme-li, že "klademe svobodu na první místo", lze toho v dnešním světě dosáhnout spíše návratem k neřízené ekonomice volného podnikání nebo rozvážným rozvojem demokratického "státu blahobytu" zbaveného byrokratických výstřelků? Svobodou nemíním právo dělat si, cokoli se komu zachce, což by vyústilo v hobbesovskou válku všech proti všem, ale strategické svobody projevu, tisku, shromažďování, právo na nezávislé odbory a justici a souhrn dalších práv spojených s demokracií v nejširším slova smyslu. I když jsou to svobody vzájemně propojené, existuje jejich určité pořadí co do priority, jímž se řídíme, když se dostávají do konfliktu. Kromě anarchistů všichni chápou, že vzhledem k tomu, že každá svoboda logicky znamená omezení opačné svobody - mám-li právo volně mluvit, ostatní nemají právo mi v tom zabránit - musí existovat stát, aby uplatňování těchto občanských a politických svobod zaručil. Jakékoliv další funkce svěřené státu musí být omezeny úzkostlivým lpěním na těchto strategických svobodách. V demokracii by stát měl být považován za ochránce lidských práv, nikoliv za nevyhnutelného nepřítele.

Ti, kdo tvrdí, že je pro ně prvořadá svoboda, mají převážně na mysli svobodu koupě a prodeje, což je totéž jako zdůrazňování zisku. Ryzí kapitalista - činí-li tak - není bezcharakterní. Ale musíme doufat, že při obraně demokratického světa proti totalitním útokům bude i kapitalista pokládat za prvořadou politickou svobodu. Když však vidíme, s jakou horlivostí se některé skupiny finančníků, průmyslníků a farmářů derou jedna přes druhou, aby rozšířily obchod s komunistickými zeměmi, a porovnáme to se soustavným a zásadovým bojem organizovaného odborového hnutí v USA, AFL-CIO, proti potlačování lidských práv kdekoli na světě, setkáváme se tu s rozdílným pořadím hodnot. A skutečnost, že Solženicynovi a Bukovskému poskytl veřejnou platformu George Meany a nikoliv Ford nebo Carter, má v celosvětovém boji za lidská práva více než jen symbolický význam.

Sidney Hook napsal řadu knih o filosofii a politice, jako např. Hrdina v dějinách, Od Hegela k Marxovi, Revoluce, reforma a sociální spravedlnost a Pragmatismus a tragický smysl života. Je emeritním profesorem filosofie na newyorské univerzitě a vedoucím výzkumným pracovníkem na Hooverově institutu ve Stanfordu.

BAYARD RUSTIN:

Důvody, kvůli nimž se znovu vynořila diskuse o vztazích mezi socialismem, kapitalismem a svobodou, jsou poněkud záhadné, ale diskuse je zřejmou skutečností a závažným intelektuálním jevem. Pro jisté účely je dokonce možné hovořit o nové antisocialistické myšlenkové škole, ačkoliv její přívrženci mají protichůdná přesvědčení pohybující se od semianarchismu k liberalismu, od konzervativismu k náboženskému mysticismu.

Tento nový antisocialismus se podle všech známek stává jakýmsi protidogmatem, náhradní vírou, která je každým coulem stejně strnulá a výstřední jako stereotypní podoba socialismu, již kritizuje. Jako takový zjednodušuje důležité a složité problémy tím, že je vkládá do abstraktního, jednorozměrného rámce, který svádí k omylům, neboť předkládá klamné a nerealistické alternativy. Nový antisocialismus se možná vyvine v pozitivní sociální filosofii, ale také by se mohl stát pouhým nástrojem cynického postoje k demokracii, k možnostem reformy a k ideálům rovnosti a sociální spravedlnosti. Spíše než aby osvětloval problémy vztahu mezi totalitou a demokracií nebo objasňoval hrozby, jimž musí demokratická společnost čelit, může se tento myšlenkový proud stát dogmatem, které zatemňuje otázku, jak uvědoměle a svobodně usilovat o obecné cíle společnosti tím nejrozumnějším možným způsobem.

Vážnou překážkou při hodnocení úsudku, že socialismus má vadu totality a že kapitalismus se vyznačuje vnitřní souvislostí s demokracií, je velká rozmanitost směrů socialismu, nebo přesněji, početnost a různorodost hnutí a filosofii, které se k tomuto označení hlásí. Jestliže se nedohodneme na tom, kterým typem socialismu se zabýváme, nebudeme mít žádnou šanci posoudit platnost těchto antisocialistických a prokapitalistických tvrzení. Pro mne má socialismus smysl jen tehdy, je-li demokratický. Z množství směrů hlásících se k socialismu jen jeden nese toto označení oprávněně - takový socialismus, který uznává, že demokracie je hodnotná *p e r s e*, který se

za demokracii jednoznačně staví a který neustále upravuje představy socialismu ve světle demokratické zkušenosti. A to je socialismus stran práce a stran sociálně demokratických a socialistických v západní Evropě. Abychom zdůraznili, že socialismus je demokratický z přesvědčení a nikoliv jen proto, že je to účelné, považují za užitečné ztotožnit tuto filosofii se sociálně demokracií. Má to tu přednost, že je přítom zdůrazněno, že socialismus nebo sociálně demokracie jsou variantami demokracie a zároveň se odmítá mylné tvrzení, že demokratický socialismus je jediný z mnoha směrů socialismu.

Mají-li někteří kritici socialismu shovívavější náladu, uznávají demokratický charakter sociálně demokracie, ale tvrdí, že existuje neslučitelný protiklad mezi socialistickými myšlenkami tohoto hnutí a jeho demokratickými praktikami, které slouží jen jako pouhá dekorace tohoto zjevného socialismu, nebo zcela zpochybňují jeho důvěryhodnost. Ačkoliv tento argument bývá rozvíjen s určitou elegancí a vybroušeností, v zásadě nabývá podoby hrubého ekonomického determinismu. Není pochyb, že *t o t á l n ě* kolektivizovaná a plánovaná ekonomika obsahuje zárodky totalitní *nadvlády*. Konzervativci a liberálové nejsou jediní, kdo rozpoznávají toto nebezpečí. Současní socialisté uznávají toto riziko jak ve vládních postupech, tak i ve svých programech. Toto nebezpečí však nemůže vytvořit základnu hospodářské politiky nebo podstatu zodpovědné sociální filosofie.

Druhé tvrzení, že mezi kapitalismem a demokracií je nevyhnutelná souvislost, často vzniká spíše jako odmítnutí totality než jako pozitivní schválení kapitalismu. Tato myšlenková linie má však rozhodně tendenci stát se něčím víc než jen apologií statu quo, vede k idealizaci kapitalismu, někdy dokonce v jeho nejdestruktivnějších projevech. Z historického hlediska byl vztah mezi kapitalismem a demokracií nepřímý, nepokojný a nejistý. Často se zapomíná, že i při volném podnikání může existovat systematický útlak. Kapitalismus omezuje a ochromuje demokracii, pokud mu v tom nebrání jiné síly. Jsou dostatečné důvody pro skeptický postoj k častým ujištěním, ať už explicitním nebo implicitním, že pouze existující struktura kapitalismu je slučitelná s demokracií. Kritici socialismu tvrdí, že sociální reformy ve "státě blahobytu" jsou cestou k nevolnictví, tedy prokazatelně nesprávným

postupem. Přitom výraznější veřejné zásahy do ekonomiky, rozšiřování sociálního zákonodárství a zavádění rozsáhlých přerozdělovacích programů tyto reformy velmi často podporovaly, aniž by omezovaly lidské svobody. "Stát blahobytu" pomáhal rozkvětu demokracie tím, že zmírňoval pocit deprivace a nahrazoval těžkosti a nejistoty bezpečím a poskytnutím příležitostí. Ne náhodou je ve společnostech blahobytu demokracie nejbezpečnější a extremistické skupiny nejslabší.

Nicméně je nutno připustit, že prokapitalistické argumenty přece jen obsahují významné zrnko pravdy. Nelze je rozptýlit jako ideologickou kouřovou clonu, neboť je možné uznat, že mezi kapitalismem a demokracií existuje důležitý vztah, a současně zastávat kritický postoj ke statutární moci, rozdělení bohatství a zisku a k dalším rysům kapitalistických společností. Zdá se, že rozhodující pro existenci demokracie není systém tradičně označovaný jako kapitalistický, ale záruka rozmanitých institucí, široce rozdělené ekonomické a politické moci a demokratický duch zakotvený ústavními a institucionálními zárukami politických svobod a svobody sdružování.

Zájmy a obavy, které někoho vedou k odmítnutí socialismu a uvítání kapitalismu, jsou jedinečné, ale nemají k socialismu výlučný vztah. Spíše se zdá, že problémy a tendence, jimiž jsou tyto obavy vyvolávány, jsou takřka vlastní povaze moderních industriálních společností. Abychom uvedli jen jeden aspekt tohoto problému: existují mocné tlaky, které pohybují těmito systémy směrem k větší veřejné kontrole. Z opačného pohledu je úkolem zabránit, aby demokratická společnost nebyla pohlcena svévolnou a společensky nezodpovědnou mocí. Všichni, kdo uznávají tento problém - konzervativci, liberálové a socialisté - mají možnost vést vzájemně poučný dialog a tato možnost by měla být využita. Bez takového dialogu se bude perspektiva sociální demokracie lišit od perspektivy konzervativců a některých liberálů v tom, že uplatňuje širší a, jak věřím, přesnější pohled na potřebu odpovědnosti moci. Zdroj nebezpečí koncentrované a nezodpovědné moci je nejen v rukou státní byrokracie, ale i v rukou průmyslového vlastnictví a řízení. Je-li dán tento protiklad k rozsáhlé vládní moci, sociálně demokratické přesvědčení /sdílené mnoha liberály/, že rozvoj svobody a dosažení plnější demokracie vyžaduje, aby ekonomické rozhodování bylo více podřízeno veřejné kontrole,

představuje určité dilema. Toto dilema však není neřešitelné. Nevede k nezbytnému opuštění socialistických idejí a ideálů, ale k jejich modifikaci a k dalšímu rozvoji. Prakticky to mimo jiné znamená opozici k vládním zásahům, které jsou vnucené a všetečné, a k politickým praktikám, které jsou společensky nebo ekonomicky neúčinné nebo neproduktivní. Je to poznání, že "stát blahobytu" není jen nástrojem ovládnutí /řízení/ společnosti, ale také institucí, která sama musí být společensky a demokraticky řízena.

Socialismus nelze zredukovat na ekonomický vzorec, na strukturu vlastnictví. Je třeba sledovat ho ze společenského, politického, etického, stejně jako z ekonomického hlediska. Sociální demokracie je pragmatická víra zakořeněná v touhách a potřebách pracujících lidí. Je idealistická, ale ne mesiášská. V tom nejsmysluplnějším významu je sociální demokracie pokračováním a dalším rozvinutím liberálních hodnot. Toto v USA někdy přehlízíme, protože ze složitých historických a sociologických důvodů postrádáme explicitně sociálně demokratické masové hnutí. Nicméně stejně jako v Evropě i v této zemi má sociální demokracie plně začleněné liberální aspirace: osvobození utlačovaných skupin, individuální autonomie, intelektuální svobodu, toleranci rozdílných názorů a vlastní vládu prostřednictvím zastupitelských institucí. Liberálové a sociální demokraté se nejen často ocitají bok po boku při práci na bezprostředních společenských reformách, ale také se široce shodují v názorech na to, co tvoří dobrou společnost a jak jí dosáhnout.

Složitý vztah mezi sociální demokracií a současným kapitalismem bezpochyby máte mnohé z kritiků. Sociální demokracie je napadána zleva jako podřízený partner v kapitalistickém systému a zprava pro svůj protikapitalismus. Na obou názorech je něco pravdy. Současný program sociální demokracie se zabývá mnohem méně zrušením kapitalismu než zahájením procesu reform, které změní jeho nespravedlivosti a nepravosti. Tento rozdíl je klíčový a měli by si jej uvědomit všichni demokraté bez ohledu na svůj postoj k socialismu. Úsilím zreformovat společnost se sociální demokracie snaží zachovat a rozšířit dva významné pozitivní rysy liberálního kapitalismu: politické svobody a schopnost vyrábět. Sociální demokracie tak není prokapitalistická a prozatím ani tvrdě protikapitalistická. Ve skutečnosti už sociální demo-

kracie /a v USA zhruba odpovídající koalice pracujících /labor/, liberálů a menšin/ kapitalismus do značné míry pozměnila. Sociální demokracie zaujímá pružné stanovisko k institucionálním opatřením a sociálním reformám; nechce na společnost působit podle neměnného plánu. Každý sociálně demokratický návrh je motivován a ověřován z hlediska pravděpodobných následků pro demokratický život společnosti. Sociální demokracie je spíše metodou sociálních změn než definicí toho, jak by společnost měla vypadat.

V průmyslových demokratických státech se budoucí politická rozhodnutí budou nejvíce zabývat tím, jak umožnit, aby smíšená ekonomika fungovala. Má-li být politická diskuse produktivní, musí se zabývat spíše otázkami správného skloubení svobody a řízení /kontroly/, individualismu a kolektivismu, plánování a trhu, než vybírat mezi čistými /ryzími/ systémy. Nadále bude přetrvávat zásadní rozdělení levice a pravice, jak tomu bylo vždy, různost názorů na rozdělení bohatství, moci a na třídní status.

Hodnota a příslib sociální demokracie, politické filosofie usilující o rozšíření demokracie do všech oblastí života, se nezmenšily; změnilo-li se, pak vzrostly. Budeme potřebovat více než jen technokratický pragmatismus, abychom vyřešili složité problémy dneška, i ty, které se již dnes začínají objevovat na obzoru. Potřebujeme filosofii, která je zcela založena na demokratických hodnotách. Jsem přesvědčen, že sociální demokracie takovou filosofii je, i když jí ještě nepochybně lze obohatit, vztříbit a dále rozvinout. Zájmy sociální demokracie - jak dosáhnou větší bezpečnosti, blahobytu, spravedlnosti, svobody a větší účasti na ekonomickém rozhodování - jsou stejně důležité jako vždy.

Bayard Rustin, prezident Institutu A. Philipa Randolpha a národní předseda sociálních demokratů USA. Je autorem knihy Postupy ke svobodě: Proměnlivá podoba černého protestu.

CARL GERSHMAN:

Co mě znepokojuje na vývoji popisovaném v otázkách, je pocit, jako by příliš mnoho lidí bylo ochotno vzdát se příliš rychle příliš mnoha věcí. Zejména mám na mysli tendenci odmítat sociální demokracii nebo dokonce popírat její samotnou existenci. Je-li svět rozdělen na kapitalismus /a tedy demokracii/ a na socialismus /a tedy totalitářství/, kde zbývá místo pro sociál-

ní demokracii? Buď je považována za něco, co nelze zřetelně odlišit od kapitalismu /tento názor zastává Michael Novak a další "demokratičtí kapitalisté" spolu s bezpečnými levicovými socialisty a komunisty/, nebo nevyhnutelně směřuje k totalitářství /vůdčím propagátorem tohoto názoru je Irving Kristol/. Ubohá sociální demokracie. Ztracují ji za to, že je kapitalistická i socialistická, demokratická i totalitářská, a dokonce jí ani neprokáží tu laskavost, aby uznali její existenci.

Ne všichni intelektuálové zatratili nebo popřeli sociální demokracii takto rychle. Jean-Francois Revel reagoval na "exkomunikaci" sociální demokracie ze strany levicových socialistů tím, že ji popsal jako "politicko-ekonomický systém, který značně efektivním způsobem smířil socialismus se svobodou a samosprávou; který si připsal k dobru značné úspěchy jak v ekonomice, tak v oblasti sociální spravedlivosti; systém, který má navíc tu výhodu, že skutečně existuje." Raymond Aron napsal, že všechny západoevropské společnosti a jejich instituce "se pravděpodobně budou vyvíjet směrem k určitému druhu socialismu /v širokém, neurčitěm slova smyslu/. Zredukujeme-li tento pojem na jisté minimum vyžadované politickou demokracií, má následující rysy: státní záchahy, které mají zajistit celkovou rovnováhu, zvládnout obchodní cyklus a zmenšit na minimum důsledky neočekávaného kolísání pro jednotlivé sociální skupiny; sociální zákonodárství zaručující základní práva, zejména v oblasti vzdělání a zdravotnictví; příjmy, progresivní /nikoliv proporcionální/ systém zdanění a více či méně rozsáhlý veřejný sektor...".

Sociálně demokratický systém, tak jak jej popisují Revel a Aron, není totalitní. Je antitotalitní. A není kapitalistický, ačkoliv v sobě kapitalismus zahrnuje. Vztah kapitalismu a sociální demokracie připomíná vztah motoru a auta. Motor vytváří sílu, ale neurčuje, kam auto pojedje. "Kapitalistický systém výroby", píše Revel, "je sociálně neutrální. Jeho funkce je čistě ekonomická". Zabývá se "výrobou, ziskem a investicemi", ale jakožto "čistě ekonomický systém nemá žádné sociální poslání /účel, smysl/". Sociální demokracie mu toto poslání dodává tím, že užívá bohatství vyprodukovaného kapitalismem k dosažení sociálních cílů.

V zemích jako Švédsko a NSR podpořil sociálně demokratický státní aparát investice

a ekonomický růst daňovou politikou, která umožnila zdatným firmám přežít a prosperovat, a také se snaží udržet výrobu a zaměstnanost během ekonomických poklesů prostřednictvím proticyklických opatření podporujících investice a akumulaci strojního vybavení. Sociálně demokratický stát vyhrazuje dostatečnou část bohatství vytvořeného ekonomickým systémem k zabezpečení rozsáhlé podpory obyvatelstva a zároveň ponechává dostatečný nadbytek pro opětné investice, takže průmysl zůstává produktivní. Pokud je velká část přebytku odváděna "státu blahobytu", průmysl upadá a v konečném důsledku není vytvořeno dostatečné bohatství k zabezpečení blahobytu.

Výše popsané politické metody byly tím či oním způsobem přijaty všemi sociálně demokratickými stranami Evropy. /Ve jménu liberalismu byly rozsáhle užity i v USA./ Sociálně demokratická strana Francie zaujala odlišný postoj, ale podle Aronových slov pouze proto, že "tvrdé skutečnosti volební aritmetiky" si vynutily /do značné míry pokusné/ spojení s komunisty. Krátce řečeno, sociálně demokratický pragmatismus Eduarda Bernsteina triumfoval nad utopismem a dogmatismem jeho "socialistických" odpůrců.

Leszek Kolakowski nabídl užitečnou definici socialismu: není to "stav dokonalosti, ale spíše hnutí snažící se uspokojit požadavky rovnosti, svobody a výkonnosti, hnutí, které stojí za námahu jen tehdy, uvědomují-li si nejen složitost problémů ukrytých v každé z těchto hodnot zvlášť, ale i to, že tyto hodnoty se vzájemně omezují a lze jich dosáhnout pouze kompromisy". Pravicoví i levicoví kritici sociální demokracie budou namítat, že tohle není opravdový socialismus. Ale obraťme výrok Irvinga Kristola /který ztotožňoval socialismus s totalitářstvím/ - "socialismus je to, co socialismus činí." Snad můžeme souhlasit, když nazveme tento jev sociální demokracií, což je pojem zřetelně nesoucí ducha demokratické reformy, který je pro moderní demokratický socialismus vůdčí.

Významné je, že levicoví socialisté a kapitalističtí odpůrci sociální demokracie za ní nemohou nabídnout žádnou jinou alternativu. Někteří levicoví socialisté navrhnou jako možnost řízení průmyslu dělníky. Levicoví socialisté také nevyužívají tržní systém založený na cenovém mechanismu. Ale dosud nikdo ani nenaznačil jinou možnost, která by nepředstavovala centralizovaný při-

kazovací typ plánování, v němž všechna rozhodnutí činí všemocná byrokracie - systém zjevně nedemokratický a neúčinný. Kapitalističtí odpůrci sociální demokracie kladou odpor všem sociálně demokratickým reformám, obecně vzato ale nepodnikají nic, když mají moc tyto reformy odvolat. Zřejmě vědí, že zrušení "státu blahobytu" by nebylo ani proveditelné, ani politicky populární.

Sociální demokracie prokázala svou schopnost řídit západní ekonomiku i společnost a myslím, že obstojí i v současné ekonomické bouři. Pokud dnes prodělává krizi, jak se domnívám, její příčiny spočívají spíše v konkrétní politické činnosti, než v sociální a ekonomické politice. Hlavním problémem, který stojí před sociální demokracií, je to, zda dokáže zajistit demokratickému světu vedení v politickém a ideologickém soupeření s komunismem. Její reakce na tuto výzvu zatím nebyla odpovídající, zejména z důvodů přetrvávajícího rozdělení a politické slabosti Evropy, kde má sociální demokracie svou základnu, a také pod vlivem narušení rovnováhy sil, což vedlo k posílení tendencí k neutralitě uvnitř sociální demokracie.

Z toho však sotva vyplývá, že musíme čekat oživení demokratické politické vůle od obhájců kapitalismu zaměřených proti sociální demokracii. Je třeba mít na paměti, že kapitalismus je, podle Revelových slov, "čistě ekonomický systém", který je neschopný úspěšně se zapojit do dlouhodobého politického a ideologického boje. Joseph Schumpeter oceňoval ekonomické úspěchy třídy kapitalistů, ale také přesně postřehl, že je "politicky bezradná a neschopná nejen vést svůj národ, ale i zabezpečit své dílčí třídní zájmy". Buržoazie může být "génus v obchodní kanceláři, ale jinak je zcela neschopný oponovat argumenty hlupákům, ať už v přijímacím pokoji nebo od řečnického pultu." Schumpeter dokonce předvídal jako vrchol ironie, že buržoazie bude bez ohledu na své přesvědčení prodávat své cenné zboží ruským totalitářům. "Takhle pracuje buržoazní mysl", napsal, "a bude tak pracovat vždycky, i pod katovou oprátkou." Snad Schumpeter četl ono slavné memorandum, v němž Lenin předpověděl, že "kapitalisté nám otevrou úvěry, které nám poslouží k podporování komunistických stran v jejich zemích. Poskytnou nám suroviny a techniku, kterou postrádáme, a obnoví náš válečný průmysl, který potřebujeme pro budoucí vítězné útoky na naše dodavatele. Jinými slovy se budou ze všech sil snažit

připravit si vlastní sebevraždu."

Není tedy divu, že v řadách západních konzervativců panuje poráženecká nálada, neboť nemají nic, co by mohli vrhnout do konfliktu s komunisty, zběhlými v leninské taktice a v umění "ideologického boje". Vskutku lze sotva očekávat, že budou schopni odpovídající obrany, natož protiútoky, když třída, jíž složili slib věrnosti, určuje svůj vztah ke komunismu podle měřítka, jímž posuzuje i všechno ostatní - podle prospěšnosti/zisku/ - a na tomto základě je ochotna uzavřít smlouvu s ďáblem.

To je důvod, proč komunisté vždy věřili, že mohou existovat vedle kapitalismu a využívat ho, ačkoliv vzhlížejí k okamžiku, kdy ho s konečnou platností porazí. Přitom ani na okamžik nezapochoybovali, že sociální demokracie je smrtelně nebezpečný nepřítel. Komunisté často vyhledávají taktická spojení se socialisty a socialisté se často podvolí, ať už ze slabosti, pod vlivem iluzí nebo z taktických důvodů - ale rivalita nadále přetrvává mezi politickými stranami, v odborových svazech, mezi intelektuály a zejména na úrovni ideologie, kde nikdy nemůže dojít ke kompromisu mezi sociální demokracií a totalitářstvím.

Názor, že světový zápas je boj mezi kapitalismem a socialismem, se obrací sám proti sobě, protože připisuje kapitalismu politickou roli, kterou nemůže hrát. /Už samotná definice tohoto boje je klíčovým politickým ústupkem vůči totalitářství, kterému by nemělo být dovoleno dělat si nároky na ž á d n o u stránku západní humanitářské tradice, ať socialistické či nesocialistické/. Tento názor také není přesný, protože předpokládá, že jde o ekonomický boj,

zatímco ve skutečnosti jde o politické soupeření mezi demokracií a totalitářstvím. V ekonomické oblasti již Západ nad komunistickým světem rozhodujícím způsobem zvítězil. Podle libovolného kritéria - ekonomického růstu, technického pokroku, produktivity dělníků - nejsou utlačovatelské společnosti Východu pro dynamické západní společnosti žádným soupeřem. Ale základní otázka, kterou vyslovil Aron, zůstává: "Určují tato kritéria osud států?" Není dosud w i r t u, v Machiavelliho pojetí schopnost kolektivní činnosti a historické životní síly, nadále onou konečnou příčinou osudů národů, jejich vzestupu i pádu? Perspektivy se náhle mění, převracejí.

Na Západě směřuje trend k větší demokracii a budoucnost je v hnutí za demokratické reformy. Proto musíme právě v tomto hnutí hledat oživení demokratické politické vůle. Jen ze skutečné motivace k reformám, zlepšení a posílení demokratické společnosti se může vytvořit politická vůle, která by tuto motivaci bránila a která by rozšířila demokratické hodnoty v mezinárodním měřítku. Toto oživení nenastane, jestliže sociální demokracie /široce definovaná jako základní hnutí za demokratické reformy/ nebude vedena názorem, že komunismus, a nikoli kapitalismus, je tou největší překážkou. Je méně pravděpodobné, že k oživení dojde, budou-li obránci kapitalismu nadále tvrdošijně zobrazovat sociální demokracii jako nevědomého agenta totalitarismu. Je to spíše vědomý agent demokracie - ne její nepřítel, ale její hlavní naděje.

Carl Gershman je výkonným ředitelem Sociálně demokratické strany USA.

Mnozí si kladou správné otázky, ale řídí se chybnými odpověďmi druhých.

I hloupost má své hranice, ale jsou nepřehledné.

Čím to je, že hloupost vždycky kalkuluje s většinou.

Jen málokterí vědí, že z hledišť vedou stejné schody na popraviště.

Z dopisů

... Podařilo se nám dát "do kupy" asi 40 lidí /zatím/, s nimiž se scházíme na ví-
ce-méně pravidelných schůzkách. Lidé se po-
malu zbavují strachu, učí se volněji vyslo-
vovat své názory, jeví zájem. Mluví o "oby-
čejných" lidech různých zaměstnání, vzdělá-
ní, intelektuální úrovně, tedy o jakémsi
vzorku "lidu". /U jedné skupiny byla schůz-
ka zahájena modlitbou./ V těchto kroužcích
o 5-15 hlavách diskutujeme při přátelských
posezeních o politických událostech, ekolo-
gii, komunálních problémech ap. Účelem je
udržovat a pokud možno rozšiřovat tuto ma-
lá společenství a vtahovat tak lidi do poli-
tického dění. "Podmínkou" účasti na schůz-
kách je, že si každý přečetl a souhlasí s
Manifestem. Na schůzkách participují i vůd-
čí osobnosti HOSu, např. Jaroslav Šabata,
Radomír Malý aj., většinu z nich však pořá-
dáme sami. Začínáme prodebatovávat i někte-
ré místní problémy, které by měly být poja-
ty do volebních programů. Momentálně je ov-
šem nejzávažnější m problémem příprava na
diskusi o nové ústavě. Cílem je připravit
se, aby ve všech místech a závodech "našich"
kamarádů se náš, tedy HOSistický požadavek
ozval živě, v diskusi, která je očekávána.

Někteří účastníci schůzek se k našemu
hnutí již přihlásili, jiní ještě váhají.
Nespěcháme na ně. Důležité je, že ztrácejí
pomalu ostych, zajímají se o věci do té do-
by "nedůležité", nebo "špinavé". Je to prá-
ce pomalá, mravenčí. Jedinou odměnou je, že
někdo přivede na další schůzku svého známé-
ho - a přibude nás.

... Teď jsme ovšem u důležité věci: jaká
je vlastně strategie a taktika HOSu? Vy, li-
dé, kteří jste vytvořili něco tak nádherné-
ho jako je Manifest, kteří vydávají časopis
tak vysoké úrovně, jako je ALTERNATIVA / i
Zpravodaj se zlepšil/, vy tvůrci HOSu to
m u s í t e vědět. Okolnosti, život, si vy-
nutily vytvoření dokonce jisté struktury,
prozatímního koordinačního výboru, který by
snad měl k ujasnění a realizaci tohoto stě-
žejního problému přispět. Jinak by se hned
prvá věta Manifestu mohla ze zažehujícího
hesla změnit v pouhou proklamaci. "Dozrál
čas k práci vpravdě politické!" Co však má-
me pod prací vpravdě politickou rozumět?

Podle Václava Bendy je politika umění
možného, podle mne tam ale chybí slůvko
r e a l i z a c e , u s k u t e č ň o v á -
n í možného. Domnívám se, že politika je
vytyčování a uskutečňování možných, obvykle
nevelkých, často velmi rozmanitých kroků v

intencích vyjasněného strategicko-taktické-
ho zaměření. Ale každá definice politiky je
v podstatě jen hra se slovy. Politika je
neustálou reakcí na to, co přináší život -
a život definovat nelze. Pod pojmem politi-
ky si nepředstavují mluvení /nebo převážně
jen mluvení/ případně psaní o politice.

Prozatímní koordinační výbor by měl koor-
dinovat činnost vpravdě politickou, t.j.
měl by sledovat, analyzovat, usměrňovat po-
litický život HOSistických skupin, zakládat
nové, obepínat republiku svými buňkami, svý-
mi iniciativami, svou politikou. Měl by sle-
dovat dění doma i ve světě, reagovat na ně,
držet s ním krok - nebo ještě raději být
vždy o krůček vpředu a připravovat HOS na
předvídatelné situace. Měl by budovat odbor-
né týmy různého konkrétního zaměření, pově-
řovat je zpracováním podkladových materiálů,
které by po vyjádření výboru šly dál, buď
"dolů", jako podněty k diskusím a akcím, ne-
bo "nahoru", ke státním orgánům, případně
do světa, jako stanoviska HOSu. Výbor by se
měl starat o dobrou propagaci Hnutí za ob-
čanskou svobodu a tak se upevňovat ve vědo-
mí lidí doma i ve světě, měl by být prostě
inspirátorem, srdcem i mozkiem politické,
osvětové, propagační a j. činnosti, nebo by
měl aspoň k těmto náročným cílům dle daných
možností pracovat.

... Neboli: vysokou politiku - ano. Ale
především pro ty "malé" lidi. Debaty - ano.
Ale především o tom, jak co u d ě l a t !

František Řehánek

Ozývají se prý nespokojené hlasy na ad-
resu Hnutí za občanskou svobodu, že se má-
lo hýbe. Na to lze odpovědět, že hnutí se
pohne, až se pohnou jeho členové, protože
hnutí se od politické strany liší hlavně
tím, že se opírá o s p o n t á n n í akce
jednotlivců a skupin. Hnutí nemá organiza-
ci ani reprezentaci, což má své nevýhody i
výhody. Stranu lze rozbít narušením její
organizační struktury, zatímco hnutí dobře
zakořeněné ve společnosti přežije i největ-
ší pohromy, s výjimkou jediné: pasivity čle-
nů. Možná, že ze strachu před tímto nebezpe-
čím se zrodil Prozatímní koordinační výbor
HOSu, /PKV/, jehož jediným neštěstím je, že
se prozatím nestačil zkoordinovat sám. Mys-
lím, že je to důsledek zmatených a neujasně-
ných představ jeho členů o vlastním postave-
ní a možnostech. Tito úctyhodní lidé trpí,
jak se zdá, komplexem nedostatečného mandá-
tu: nikdo nás nevybral, nikdo nás nezvolil,

tak co můžeme dělat? Domnívají se, že jejich posláním je vlastně jen připravit demokratické volby a vyplnit mezeru do vzniku skutečné reprezentace HOSu jako celku.

Reprezentace HOSu jako celku znamená především pravomoc mluvit jménem HOSu, což tu a tam PKV uklouzlo už nyní. Je mi trapné připomínat, že k něčemu takovému PKV nemá právo a nemůže je získat ani demokratickou volbou. Podpisem manifestu Demokracii pro všechny jsem nikoho nepověřil, aby mluvil mým jménem, ani jsem nedal souhlas k tomu, aby se můj mluvčí nechal zvolit jakoukoli, třeba i převážnou většinou. Ba naopak, podepsal jsem, že běží o "...volné sdružení svobodně vznikajících a žádnému centru nepodřízených politických skupin a klubů...". Je-li tomu tak, pak by pánové z PKV měli přestat vymýšlet způsoby, jak onu "nešťastnou formulaci" obejít a jak nelegitimní postup zastříit "demokratickou" procedurou: tím, že se nechají zvolit; měli by už konečně pochopit, že mohou jednat vlastním jménem, jménem PKV HOSu a že se toto jméno bude těšit právě takové autoritě, jakou si získá svými činy.

Nerad bych vzbudil dojem, že je mým cílem napadnout existenci PKV nebo jeho složení. Ani jedno, ani druhé. PKV považují za potřebný a jeho složení mi plně vyhovuje. To, co se mi nelíbí, je, že nekoná, co má konat:

1. Koordinovat činnost jednotlivých skupin a pomáhat snahám o vytváření spontánních horizontálních struktur;
2. Zprostředkovávat styk jednotlivých skupin s veřejností, usnadňovat zveřejňování jejich stanovisek a podnětů /samozřejmě v rozumných mezích, které si PKV uloží sám/;
3. Vydávat vlastní prohlášení k aktuálním událostem, jednat s ostatními občanskými iniciativami a pod. a to vše samozřejmě vlastním jménem či jménem těch, kteří k tomu dali výslovné svolení. A konečně, neplýtvat energií na nesmyslné snahy o získání mandátu, který neexistuje.

Daniel Kroupa

V říjnu jsme si nahlas řekli, že chceme vstoupit do práce vpravdě politické. V Manifestu jsme se deklarovali dvanácti ideovými body. Vykročili jsme za cenu neodhadnutelného nebezpečí. Máme za sebou výsledky a domovní prohlídky. Víme, že se výsledků nemusíme dožít. Přesto jsme udělali první historický krok a bereme na sebe odpovědnost za ty další.

Organizačně jsme spontánně vzniklým volným sdružením. Chceme se demokraticky podílet na politických, hospodářských, náboženských, kulturních, odborářských, legislativních a dalších činnostech, se kterými naše zem zápasí. Pro tuto chvíli máme nejpřijatelnější všelidový program. Navíc nás neprovází neblahé dědictví, podíl na tzv. chybách minulosti. Stavíme na nedostatecích druhých, a proto bychom neměli jednat tak, aby jednou někdo stávil na nedostatecích našich.

Domnívám se totiž, že právě ona volnost sdružení nás může přivést do uličky kabinetního debatérství a připravit o čas a šance. Kdo vlastně má formální odpovědnost za další osud HOSu? V říjnu jsme vypustili z uzavřené lahve opar demokracie a nyní čekáme, co to vlastně udělá. Odhodlejme se konečně k druhému kroku: Požádejme o registraci vlastní strany. Vypracujme stanovy, organizační a jednací řády, formy hospodaření, podmínky voleb, vzniku, zániku a tak dále. Legalizujme se! Zvolme odpovědné grémium, které bude respektovat naši úctu k politickým protivníkům a mít autoritu zdola! Zastítíme tím i stávající signatáře Manifestu proti represím, které jsou nyní ze zákona zdůvodnitelné.

Atmosféra pro podání žádosti nastala. I dočasný zákaz však může být pozitivní; vstoupíme v jednání s Národní frontou, budeme se ptát proč a analyzovat kvalifikované odpovědi. Náš petiční akt možná ovlivní příští Ústavu ČSSR. Proč se dívat na stávající politické strany, jak se opět převlékají, třeba do našeho Manifestu. Ti nahoře dobře vědí, že jména několika set signatářů HOSu nejsou jen do počtu a že s námi nezbytně začnou jednat. Udělejme vstřícný krok a požádejme o legalizaci. Nemáme přece co ztratit. Přeměnit volné sdružení v regulérní stranu se vším všudy však předpokládá větší pracovitost, poctivost, koncepčnost a odpovědnost. Máme na to? Jestliže ne, pak jsme loni v říjnu udělali chybu.

- sk -

Jsem členem nezávislého hnutí HOS. Nejsem intelektuál, ale dělník a vyzývám ostatní pracující ne k boji, ale k procesu, který jednou nazveme národním usmířením. Chceme totiž "něco", a dost dobře "nevíme co". Dělnická třída má vládnout, a l e n e - m ů ž e , protože musí pracovat, a to pod vedením schopné inteligence. Ruce českých

a slovenských dělníků mají moc tvořit hodnoty, musí je však k tomu někdo vést. Vyspělá kultura a inteligence patří k základům společnosti. Inteligentní člověk je schopný kompromisu, je schopen navázat dialog, umí se přizpůsobit, je slušný. Hlupák uznává jen svou pravdu a šíří jen své myšlenky.

Naše nezávislá organizace by asi nevznikla, nebýt onoho termínu "nové myšlení", činnost našeho hnutí je odrazem skutečnosti. A těžko neseme, když naše působení označují orgány moci za destabilizaci a šíření nesvárů. Chceme opravdu spravedlivý socialismus. KSČ nemá monopol na úspěch. Chce-li někdo být v jakékoli straně, je to jeho věle, ale stranická příslušnost nevytváří lidské hodnoty. Jestliže umím opravit auto a jsem šikovný na práci, není podstatné, jestli jsem komunista, lidovec, člen SSM nebo Svazarmu.

Záchranu socialismu, dá-li se ještě zachránit, vidím v myšlence "evropského domu". A musíme se učit tam, kde to klapne, a ne tam, kde to vrže. Chceme sjednocení, ne anarchii. Zamýšlím se nad úvodním manifestem HOSu, který vznikl před půl rokem a od té doby už spatřila světlo světa řada správných požadavků. Píšu jen za sebe, i když moje názory sdílí řada jiných, a žádám vedoucí představitele, žádám federální vládu, aby připustili dialog, který je bezpochybně nutný, i představitele a mluvčí HOSu a zároveň žádám, aby naše hnutí bylo řádnou podporou přestavby.

Začněme soutěžit, nenechme věci být, že se to "nějak udělá". Na co stále čekáme? Chytračení nás už neuživí. Lidi probuďte se, ne k destabilizaci, ale k porozumění! Morální síla našeho hnutí představuje to, co kdyby byla víra. Mysleme na budoucnost našich dětí!

Zdeněk Tlustý

Dne 18. dubna t.r. proběhla na koleji Ctava beseda mezi studenty VŠE a p. Jaromírem Sedlákem, údajným bývalým poradcem premiéra Štrougala, publicistou a členem Čs. strany socialistické. Beseda měla očekávaný průběh, studenti kladli dotíravé otázky a p. Sedlák odpovídal - tu více, tu méně obhajoval oficiální doktrínu. Zvrat nastal, až když mu byla položena otázka, jak dále? Tu se p. Sedlák projevil jako horlivý příznivec dalekosáhlých reforem /dokonce připustil možnost pluralitního systému více politických stran/, ale také jako přesvědčený marxista, který si neumí představit

další vývoj naší země mimo rámec marxismu-leninismu.

Jelikož p. Sedláka znám jako iniciátora "Riegrových sadů" - onoho památného setkání členů NMS s představitelem SSM, položil jsem mu provokativní otázku: je-li účelné v době tak nejisté, jakou prožíváme, pustit se bez rozmyslu do reforem, či naopak zachovat vyčkávací postoj, což jsem zdůvodnil osudem našich otců a matek, kteří v roce 1968 "narezili" a jejichž osud se stal varovným momentem pro celou společnost. Na to p. Sedlák ztratil klid a vybuchl: "Kdyby všichni uvažovali jako vy," křičel na mě, "byli bychom dneska ještě v době kamenné. Jen si vyčkávejte, prosím, ale jenom vy, mladí, ponesejte tíživé následky budoucnosti. Celá tato společnost je nemocná, i vy jste nemocní, cožpak si myslíte, že nemáme zprávy, jaká je úroveň výuky na vysokých školách? Jen se podívejte kolem sebe, kam jsme se to dostali, třicetiprocentní potratovost, závadné ovzduší i potraviny, zkracující se věk populace, technická muzea v našich fabrikách, nezájem, lhostejnost, úpadek, krize..." Na námitku mého přítele, kdo vlastně za to může, výbuch pokračoval: "Pochopitelně že my, politici, strana a vláda, ale také vy, mladí, protože nemáte zájem, jste lhostejní, apatičtí, neangažujete se, nebojujete. Nesmíte podléhat náladám, že za všechno můžou komunisti, ale pojdte a pomozte nám ten socialismus zreformovat, učinit jej lepším, přitažlivějším, vždyť to, kde nyní žijeme, vlastně ani socialismus není..."

Mám obavy, že se s p. Sedlákem, přes jeho skvělý řečnický výkon, asi plně neztožním. Domnívám se totiž, že to kolem nás právě je ten socialismus v celé své nelidskosti a neschopnosti. Obludná mašinerie mající již svůj zenit za sebou a řítící se ke svému konci. Ideologie, která neobstála, která to na celé čáře prohrála. Denodenně si v rozhovorech se svými kolegy a pedagogy uvědomuji, že sebelepší hospodářská reforma, která nebude založena na odbourání dominantního postavení státního nevykonného sektoru, bude mít jen částečný úspěch a zajisté ani v nejmenším nic nezmění na antagonismu rozporů, které si totalitarita zplodila. Socialistické výrobní vztahy se staly brzdou a její zpětným odrazem v rovině politické nadstavby dochází k vyhocení rozporů politických a morálních.

Jsem přesvědčen, že my, mladí, chceme-li dosáhnout stavu skutečné a plné svobody

a prosperity, musíme odmítnout lacinou demagogii vládnoucích vrstev, které pod vidinou prodloužení existence svých mocenských výhod, ženou nás, obyčejné pěšáky politických šachovnic, cedit za "císařpána" krev. Situace je však příliš tragická na to, abychom seděli se založenýma rukama. Angažovanost tedy ano. Ale nikoli pro "císařpána". Angažovanost pro ideály svobodné demokratické společnosti založené na soukromém vlastnictví, svobodě podnikání, dodržování lidských práv a spravedlivém ocenění společnosti prospěšné práce. Reformy podporovat, ale rozlišovat. Situace se jeví tak, že vedení nemá zájem něco příliš důkladně

reformovat. Je to pochopitelné, skutečné reformy totiž poměry rozleptávají, zatímco pseudoreformy je zachovávají.

Vyvstává nebezpečí, že se vytvoří "zdání pohybu", ačkoliv podstata zůstane nehybná. Že se propagandě podaří svést část mládeže za účelem oddálení ortelu smrti. Proto opakují: je nutno rozlišovat. Netahat za KSČ kaštiny z ohně, ba naopak se od dědictví komunismu distancovat. Neriskovat pro "zachování", ale pro "rozleptání" současného stavu. A kdo nemá tu odvalu, nechť zůstane u svého konzumentství. I to nyní hraje proti ...

Petr Sýkora

Některé politické klima
vytváří nebezpečný skleníkový efekt.

Žádný společensky vytčený cíl
není tak vzdálený, aby do něj
- třeba i se zpožděním -
nedošly i jeho oběti.

Musíš-li už hodit kamenem,
vem si alespoň ten nejmenší
a označ si ho.

Pokládejme základy tak,
abychom i po létech rozpoznali,
co vlastně na nich mělo stát.

Dokumenty,
které nezapadly

DEKLARACE PRÁV ČLOVĚKA A OBČANA Z ROKU 1789

Zástupci francouzského lidu, ustavení v Národní shromáždění, považující neznalost, zapomenutí práv člověka či pohrdání jimi za jediné příčiny veřejných neštěstí a korupce vlád, rozhodli se předložit v této slavnostní Deklaraci přirozená, nezcizitelná a posvátná práva člověka. Tato Deklarace, trvale přítomná všem členům společenského celku, nechť jim ustavičně připomíná jejich práva a povinnosti, aby tak akty zákonodárné moci, stejně jako akty moci výkonné, mohly být kdykoli porovnány s cílem každé politické instituce a tím i náležitěji respektovány, aby reklamace občanů, založené nyní na jednoduchých a nepopíratelných principech, přispívaly vždy k zachování Ústavy a ke štěstí všech.

Národní shromáždění proto uznává a vyhláší v přítomnosti a pod záštitou Nejvyšší bytosti tato práva člověka a občana.

I.

Lidé se rodí svobodní a rovni v právech; společenské rozlišení může být založeno pouze na společném užitku.

II.

Cílem každého politického sdružení je zachování přirozených a nezadatelných práv člověka. Tato práva jsou: svoboda, vlastnictví, bezpečí, odpor vůči útlaku.

III.

Princip veškeré suverenity bytostně spočívá v lidu: žádný sbor, žádný jedinec nemůže vykonávat autoritu, která nevychází výslovně z něho.

IV.

Svoboda tkví v tom, moci konat vše, co neškodí druhému. Výkon přirozených práv každého člověka nemá proto jiných omezení než ta, která zajišťují jiným členům společnosti požívání těchže práv; tato omezení mohou být určena jedině zákonem.

V.

Zákon nesmí bránit jinému konání než tomu, které škodí společnosti. Nic, co zákon nezakazuje, nemůže být zapovězeno a nikdo nemůže být nucen konat něco, co zákon nepřikazuje.

VI.

Zákon je vyjádřením obecné vůle; všichni občané mají právo osobně či prostřednictvím svých představitelů přispívat k jeho tvorbě; zákon musí být týž pro všechny, ať chrání nebo trestá. Z pohledu zákona jsou si všichni občané rovni, mají stejný přístup ke všem hodnostem, místům a veřejným zaměstnáním podle svých schopností, bez jiného rozlišení než rozlišení jejich zdatnosti a talentu.

VII.

Nikdo nemůže být obžalován, zatčen ani zadržen, není-li to v případech zákonem vymezených a podle zákonem předepsaného postupu. Všichni, kdo se domáhají svévolných příkazů, vydávají je, vykonávají nebo nechají vykonávat, musejí být potrestáni; každý občan však, je-li předvolán či zadržen na základě zákona, musí okamžitě uposlechnout; klade-li odpor, provinuje se.

VIII.

Zákon může stanovit pouze tresty zjevně a nezbytně nutné; trestán může být každý pouze na základě zákona, jenž byl vyhlášen před spáchaným deliktem a jenž je také zákonně uplatněn.

IX.

Každý je považován za nevinného, dokud není prohlášen za provinilého a je-li uznáno za nutné jej zatknout, každá tvrdost, jež není nezbytná pro zajištění jeho osoby, musí být přísně postižena zákonem.

X.

Nikdo nesmí být znepokojován pro své názory, včetně náboženských, pokud jejich projevem nenarušuje veřejný pořádek zákonem stanovený.

XI.

Svobodná komunikace myšlenek a názorů je jedním z nejcennějších práv člověka; každý občan může tedy mluvit, psát, tisknout svobodně; výjimkou jsou případy zákonem vymezené, kde jde o zodpovídání se ze zneužití této svobody.

XII.

Zajištění práv člověka a občana vyžaduje veřejnou moc: tato moc je tedy zřízena pro výhodu všem a ne pro soukromý užitek těch, jimž je svěřena.

XIII.

Pro udržování veřejné moci a pro administrativní výlohy jsou nutné společné daně; musí být rovným dílem rozděleny mezi všechny občany podle jejich schopností.

XIV.

Všichni občané mají právo posoudit sami nebo prostřednictvím svých zástupců nutnost veřejných daní, svobodně je odsouhlasit, sledovat jejich užití, určovat jejich rozpis, uvržení, vybírání a trvání.

XV.

Společnost má právo od každého veřejného činitele žádat vydání počtu z jeho činnosti.

XVI.

Společnost, v níž nejsou zajištěny právní záruky a v níž není provedena dělba moci, je společností bez Ústavy.

XVII.

Vlastnictví je posvátným a nezcizitelným právem, proto ho nikdo nemůže být zbaven, pokud si toho zjevně nežádá veřejná nezbytnost, zákonně posouzená a pod podmínkou spravedlivého a předchozího odškodnění.

/Přeložil Miloš Rejchrt/

Náš rozhovor

Náš rozhovor pro toto číslo jsme chystali s L a d i s l a v e m L i s e m . Cestou na setkání, kde jsme chtěli projednat připravené otázky, byl však Ladislav Lis zadržen StB a v průběhu letošního "horkého léta" se nám pak už nepodařilo rozhovor realizovat. Omlouváme se a místo rozhovoru uveřejňujeme dopis Ladislava Lise zaslaný Konferenci o lidské dimenzi KBE konané v Paříži od 30.5. do 23.6. 1989. Dopis je věnován i některým problémům, o kterých jsme chtěli s Ladislavem hovořit.

Vážený pane prezidente Francouzské republiky, vážený pane prezidente FIDH, vážené dámy a pánové,

radost nad tím, že se uskutečnilo toto významné shromáždění, je poněkud zkaleněná tím, že se ho nemůžu osobně zúčastnit. Československé úřady mně nevydaly pas a výjezdní povolení. Zmiňuji se o této skutečnosti proto, že pomůže osvětlit širší souvislosti situace lidských práv v mé zemi. Fakty o lidských právech jsou součástí československého zákonodárství. Československá vláda podepsala vídeňský dokument a dokonce umožnila, aby zmíněné dokumenty vyšly v masovém nákladu. Avšak navzdory této skutečnosti, kterou vítáme, ve stejné době, tj. na počátku roku 1989, přijaly nejvyšší československé orgány mimořádná opatření, která začlenily do československých zákonů a jež přímo omezují, ne-li znemožňují svobodu shromažďování, sdružování a svobodu projevu a až několikrát násobně zvyšují trestní postih za činy, v nichž vidí narušení veřejného pořádku, tj. svých partikulárních zájmů. Skutečnost, že úřady nadále velkopansky rozhodují o tom, či cesta do zahraničí je ve státním zájmu, tj. v jejich zájmu, koho pro jeho názory a obranu lidských práv uvrhnou do vězení /Ivan Jirous, Petr Cibulka, František Stárek, Jiří Tichý, Otakar Veverka aj./, že všechny občanské aktivity, které se nezrodily z jejich přání, označují za nezákonné, svědčí o tom, že sám podpis dokumentu, či dokonce ani jeho formulace nejsou zárukou, že jeho principy budou vtěleny do každodenního života.

Ostatně sama historie Deklarace práv člověka a občana z roku 1789 je toho důkazem. Řada těch, kteří se zúčastnili její redakce, skončila ve vězení nebo pod gilotinou a jiní spoluautoři se na vládě teroru více či méně podíleli.

Proto přijímáme poselství této deklarace především jako výzvu, která apeluje na

všechna jednotlivá lidská svědomí, srdce i rozum, aby jedinečné, vznešené zásady a cíle, dodnes překvapivě aktuální i ve svých původních formulacích, se staly obsahem každodenní lidské praxe. Nebude-li konkrétních lidí, kteří budou přetvářet Deklaraci lidských práv v každodenní činy, zůstane i Deklarace lidských práv mrtvou literou.

Odpusťte mi i osobnější tón. Patřím ke generaci lidí, kteří se ve svém mládí mohli domnívat, že pokrok i v oblasti lidství je nezadržitelný a nezvratný. Zdálo se nám, že před námi jsou již jen zpívající zítřky a že my svým budovatelským úsilím můžeme jejich příchod urychlit.

Patřím však také k těm, kteří se z této iluze probudili a zjistili, že není vítězství jednou pro vždy vybojovaných, která by se nemohla zvrhnout v popření svých vlastních cílů.

I moje osobní zkušenost mne přivádí k závěru, že se olympijské stadiony během jediné noci mohou změnit v koncentrační tábory. I toto divadlo de la Bastille se může přeměnit ve věznici, tak jako náměstí Nebeského klidu v krvavá jatka. Nejsme v situaci nezadržitelného pokroku, ale trvalého ohrožení lidství.

Deklarace práv občana a člověka nám do tohoto, možná ponurého, ale bohužel realistického vidění přináší povzbuzení a posilu. Přívodem proto, abychom nezoufali, je, že lidé, kteří prošli zlou zkušeností, ať ji nazýváme zkušeností despotismu nebo totalitarismu, se dokáží sejít a při různosti názorových východisek a duchovních orientací vyslovit hlasitě a artikulovaně společné ano a společné ne!

Deklarace práv člověka a občana vznikla jako výsledek rozhovorů, diskusí a sporů lidí velice různých, a přesto její poselství je jednoznačné a dodnes platné. My všichni, kteří jsme od té události 200 let a od místa vzniku 1200 km vzdáleni, jsme věčni těm, kteří v textu této deklarace zakotvili myšlenku, že cílem veškerého politického sdružení je ochrana a zajištění práv jednotlivého člověka. Občan tu není pro stát, ale stát tu je pro občana a člověk neodevzdává svou svobodu politické moci, nýbrž tuto moc vytváří a formuje k ochraně své svobody. Naše specifická československá zkušenost velmi oceňuje ono podezření a nedůvěru, s níž deklarace vzhlíží na moc a její orgány.

Tvůrci deklarace jasnozřivě prohlédli, že moc je nakloněna svému zneužití a vlast-

ní perverzi. Vyžaduje permanentní, nesmlouvavou kontrolu ze strany občanů, kterým moc musí vydávat počet ze své činnosti a kterými je kdykoli odvolatelná, pakliže svému poslání nedostojí.

Deklarace práv člověka a občana vyhláší, že když se moc zvrhne v útlak, všichni lidé mají nezadatelné a přirozené právo na odpor proti útlaku. Nezatajují, že i tato myšlenka je mi blízká!

Z Deklarace lidských práv však čerpáme i kulturu tohoto odporu, která nám nedovoluje, abychom my s utlačovateli zacházeli tak, jako oni s námi, kdyby se měli ocitnout v naší situaci. I odpor vůči útlaku, není-li nesen úctou k občanským a lidským právům, k lidské důstojnosti toho, kdo je sám pochlápává, se sám brzy zvrhne v teror. Lidská práva platí pro všechny, nebo pro nikoho.

Žijeme v době nadějných změn v mezinárodní politice. Slýcháme často metaforu o novém evropském domě, která je nám blízká a dobře se poslouchá, protože v nás vyvolává pocity vlídnosti, intimity a bezpečí. Otázkou je, jaký domovní řád bude v tomto domě platit?

Jsem přesvědčen, že francouzská Deklarace práv člověka a občana je dobrou předlohou pro vypracování pravidel, jimiž se mají řídit vztahy uvnitř jednotlivých domácností a jejichž duchu nesmí odporovat ani vztahy mezi nimi.

Jestliže nás dnes těší slova, vyhlášená Michaiilem Gorbačovem o tom, že SSSR směřuje k uskutečnění právního státu, jehož budoucím cílem je uplatnění zásady, že co není zakázáno, je dovoleno, pak tento princip doslova a do písmene formulovala Deklarace práv člověka a občana již v r. 1789, tj. před 200 lety.

Zásady všeobecné deklarace budou zřejmě potřebovat aktualizaci a doplnění, ale budeme-li vynalézat nalezené, eventuelně ignorovat to, co už je součástí evropské tradice, pak dospějeme v našem evropském domě k tomu, co nazývá francouzská deklarace lidských práv veřejným neštěstím.

Je úkolem nás všech dbát na to, aby nezadatelná a přirozená práva člověka byla přiznána všem členům té které domácnosti,

abychom dříve než uzavřeme smlouvu o společném evropském domě, nejdříve zbourali zeď, kterou despotický stařec postavil uvnitř pokoje, aniž by se ptal na to, co tomu říkají bratři, jejichž domácnost z něho nic tato zeď rozdělila na dva světy.

Jako občan Československa se nemohu smířit s tím, že doposud nebyl odmítnut princip, podle kterého lze kdykoli vtrhnout, nejlépe v noční době - spojenými silami pěti pertajů do příbytku šesté a prohlásit, že jejich způsob života ohrožuje společné zájmy zbývajících pěti, odvléci hlavu rodiny a přinutit ji k uspořádání poměrů ve vlastní domácnosti podle jejich diktátu.

Že toto uspořádání navíc znamenalo ekonomický, morální, vzdělanostní, kulturní a sociální úpadek, dodává tomuto obrazu ještě další rozměr. Jinými slovy, dokud se Sovětský svaz ústy nejvyššího představitele Michaila Gorbačova nebude veřejně distancovat od porušení všech elementárních pravidel slušnosti i mezinárodního práva, které představovala vojenská invaze do Československa 21. srpna 1968, může být i společný evropský dům pastí.

Na závěr bych chtěl vyjádřit vděčnost nejen těm, kteří nám před 200 lety pro náš zápas za svobodu a důstojnost člověka zpevnili půdu pod nohama, ale i Vám všem, kteří ať již jako politici deklarovaní vůlí lidu, nebo jako občané motivovaní svou mravní povinností, nezapomínáte na to, že obhajoba lidských práv má svůj mezinárodní - ne-li planetární - rozměr, jak o tom svědčí dosavadní činnost federace pro lidská práva. Mohu vás ujistit, že i českoslovenští občané se cítí spojení s vámi všemi, kteří myšlenky deklarace práv člověka a občana trpělivě, promyšleně a obětavě přenášíte z roviny vysokých ideálů do roviny našich všedních dnů.

Přeji Vašemu kongresovému jednání plný zdar a realizátorům myšlenek lidských práv uspokojení z díla, které má svůj hluboký smysl, a jak věřím, i budoucnost.

Praha 21.6. 1989

Ladislav Lis